

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ ІМЕНІ Е.О. ДІДОРЕНКА

В.Ф. Нестерович

Конституційно-правові засади
інституту лобіювання:
зарубіжний досвід
та перспективи для України

Луганськ
РВВ ЛДУВС
ім. Е.О. Дідоренка
2010

УДК 342.531.41:328.184(73/4/477)

ББК 67.99 (4Укр)300

Н-56

Рецензенти: *ДЖЕЙМС ТЕРБЕР (JAMES THURBER)*, PhD, професор, директор Центру конгресових та президентських досліджень Американського університету (Вашингтон, Округ Колумбія, США); *ВЛАДИСЛАВ ФЕДОРЕНКО*, доктор юридичних наук, директор Департаменту конституційного та адміністративного права Міністерства юстиції України, керівник робочої групи з розробки концепції Закону України «Про лобювання», заслужений юрист України; *БЕРНГАРД ШЛОЕР (BERNHARD SCHLOER)*, Dr. jur., професор, головний експерт Українсько-Європейського дорадчого центру з питань законодавства (UEPLAS, Німеччина); *ВОЛОДИМИР УСТИМЕНКО*, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту економіко-правових досліджень НАН України, заслужений юрист України.

Рекомендовано вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 11 від 25 червня 2010 року)

ISBN 978-966-2905-76-2

© Нестерович В.Ф., 2010

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
2010

*Автор монографії висловлює
щирю вдячність своєму Вчителю
– професору Козюбрі Миколі
Івановичу за допомогу у підго-
товці цього рукопису*

Конституційно-правові засади інституту лобіювання:
зарубіжний досвід та перспективи для України *В.Ф. НЕСТЕРОВИЧ*

ПЕРЕДМОВА

Там де правила гри не дозволяють виграти, англійські джентльмени змінюють правила.

Гарольд Джозеф Ласкі

Важливим показником сучасної правової та демократичної держави є гарантування реалізації ефективної взаємодії громадян з владними інституціями. Серед найбільш дієвих та апробованих її форм можна назвати конституюване лобіювання, яке наразі є одним із інтегральних елементів у забезпеченні зворотних зв'язків між владою і суспільством та має під собою досить вагоме конституційно-правове підґрунтя. Однак в Україні через складний і суперечливий характер державотворчих процесів, відсутність юридичних регуляторів цього феномену, а також негативну історичну спадковість вітчизняного лобіювання, яка виражається у відтворенні його радянських зразків, сформувалося так зване «квазілобіювання». Його зміст полягає у позаправовому, вузькогруповому й латентному впливі на прийняття правових актів, що у свою чергу деструктивно позначається на якості чинного законодавства України.

Вітчизняними парламентарями робилися неодноразові спроби щодо зменшення негативної складової українського лобіювання через його правове унормування. Підтвердженням цьому є подання до Верховної Ради України у різні роки трьох законопроектів про лобіювання, спрямовані на

права. Тим часом у західній науці відповідна традиція існує вже понад століття. Зокрема, одним із перших вчених, який звернув дослідницьку увагу на лобіювання, можна вважати американського професора, а згодом президента США В. Вільсона, котрий у своїй праці «Правління Конгресу» (1885)¹, виокремив лобістську складову при прийнятті законодавчих актів парламентом. Продовжили вивчення цього політико-правового феномену у своїх роботах інші відомі американські науковці А. Бентлі «Процес правління: дослідження громадських тисків» (1908) та П. Херрінг «Представництво груп у Конгресі» (1929).

Проте більш ґрунтовне дослідження лобіювання розпочалося у США в 1940 році, коли під головуванням Д. Геллоуея була створена Комісія з питань законодавчих органів влади Американської асоціації політичної науки, яка на протязі подальших п'яти років всебічно вивчала взаємовідносини суб'єктів лобіювання з конгресменами та сенаторами. За результатами проведеного дослідження у 1945 році науковці направили свої рекомендації спеціальній парламентській комісії Лафоллета-Монроні, яка й врахувала їх при прийнятті Конгресом США Акта про федеральне регулювання лобіювання 1946 року.

Законодавче регулювання лобіювання у США стало імпульсом для вивчення феномену лобіювання та визначення меж його правого регулювання в інших державах. На сьогодні проблематика лобіювання знайшла відображення у роботах таких відомих зарубіжних вчених як Дж. Тербер, Д. Трумен, Дж. Беррі, Л. Мілбрайт, А. Розенталь,

¹ Необхідно зауважити, що праця – Wilson W. Congressional government: a study in American politics. – Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1885. – 344 р. при її перекладі на російську мову на початку ХХ століття мала дещо іншу назву: Вильсонъ В. Государственный строй Соединенныхъ Штатовъ / Перевод съ 20-го издания подъ ред. П.П. Гронскаго и Ф.И. Корсакова, съ предисловіемъ проф. М.М. Ковалевскаго. – СПб., 1909. – 284 с. (Прим. авт.)

К. Хольцман, Р. Хрїбнер, Дж. Цорак, Дж. Грінвуд, Н. Нагент, У. Курчевська, М.Моледа-Здзієч, М. Зяблюк, О. Любимов, С. Перегудов, І. Семененко тощо.

Стосовно дослідження лобіювання за радянських часів, то воно не вирізнялося високою активністю. Більше того, мало значне ідеологічне навантаження. Наукові роботи з даної проблематики носили викривальний характер й орієнтувались лише на те, щоб довести хибність існуючої буржуазної системи. У доктрині радянської науки вважалося, що лобіювання як явище іманентне виключно буржуазним суспільствам, тому у рамках комуністичної ідеології тематика лобіювання була не актуальною. Вона використовувалась лише в якості додаткового аргументу у критиці західного «антагоністичного буржуазного» у більшості випадків американського суспільства. Підтвердження вищевикладеного можна простежити у роботах таких радянських вчених як Г. Бойченко, В. Гулієв, Е. Кузьмін, М. Зяблюк, О. Сергунін.

Тому не випадково, що науковий інтерес українських дослідників до вивчення лобіювання як інституційного явища, виявився лише у 90-х роках ХХ століття. Серед таких варто відзначити роботи Д. Базілевича, О. Длугопольського, А. Євгенєвої, О. Лісничука, К. Ляпіної, М. Оніщука, О. Одінцової, І. Сікори, М. Розумного, Є. Тихомирової, В. Федоренка. Утім вітчизняною науково-експертною громадськістю недостатньо досліджено конституційно-правові засади інституту лобіювання крізь призму адаптації зарубіжного досвіду на національний правовий ґрунт, що й спонукало до підготовки цієї монографії. У ній автором використано досвід, набутий під час роботи у складі робочої групи Міністерства юстиції України з розробки проекту Закону України «Про лобіювання», а також робочій групі Кабінету Міністрів України з доопрацювання проекту Закону України «Про лобіювання».

Частина I

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЛОБІЮВАННЯ

Розділ 1. Етимологія та феномен поняття «лобіювання»: гносеологічний вимір

«Гарного» та «поганого» не має, є те як
ми це називаємо.

Вільям Шекспір

§ 1. Виникнення та юридичне оформлення поняття «лобіювання»

Поняття «лобіювання» досить стрімко увійшло у вітчизняну юридичну лексику. Без перебільшення можна констатувати, що воно є одним із найуживаніших понять, які використовуються при характеристиці сучасного правотворчого процесу. Однак надмірний універсалізм його розуміння, що виражається як через зміст, так і різноманітні лексичні форми цього поняття, значно ускладнили його сприйняття. Тому наразі досить нагально постало питання щодо узгодження розуміння категоріально-понятійного апарату лобіювання, через дослідження його етимологічних особливостей і феноменологічних рис з метою обґрунтованої теоретико-правової ідентифікації.

державної влади»¹. Не озброєним оком видно, що це є наслідком не коректного перекладу з російської мови на українську слова «лоббирование».

§ 2. Феномен поняття «лобіювання»

Після етимологічного становлення поняття «лобіювання», воно почало відслідковуватися науково-довідковими виданнями. Зокрема, у кінці ХІХ століття дане поняття увійшло до «Британської енциклопедії», трохи пізніше – до «Американської енциклопедії», а починаючи з 30-х років ХХ століття фіксується енциклопедіями та довідниками, які видаються різними європейськими мовами². У 1954 році лобіювання, хоча в лексичній формі «лобізм», уперше знайшло своє відображення й у радянських наукових довідниках, а саме у другому виданні Великої радянської енциклопедії та одразу ж почало вживатися виключно у негативному контексті як позаправовий інститут у США. Наприклад, тлумачення лобіювання в енциклопедії як «системи хабарництва, яка існує в конгресі» чи ствердження, що «широке поширення лобіювання є одним із свідочств повного підкорення державного апарату США фінансовому капіталу»³.

Загалом у радянській науковій літературі, у якій досліджено лобіювання та певні його сегменти, зустрічається

¹ Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=1proj&lproj_type=797&lang=ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add

² Аравина Т.И., Кузнецов Ю.Ю. Лоббизм: национальные образцы и степень социальной приемлемости // Социс. – 2000. – № 9. – С. 60.

³ Большая советская энциклопедия / Гл. ред. Б.А. Введенский. – Второе издание. – Т. 25. – М.: Большая советская энциклопедия, 1954. – С. 321.

гулювання лобіювання повинно ґрунтуватися на принципі чіткого розмежування лобіювання як професійної оплачуваної діяльності та діяльності організацій громадянського суспільства¹. Дана тенденція поза сумнівом варта уваги для України, як держави-претендента на членство в Європейському Союзі та держави-члена Ради Європи.

§ 3. Основні підходи до визначення поняття «лобіювання»

Змістовна складова поняття «лобіювання» також не є однозначною, що підтверджується наявністю різних підходів до його визначення. Одним із перших розумінь лобіювання є його трактування як вплив на законодавчу діяльність парламенту. Так, у Рішенні Верховного Суду США у справі «Сполучені Штати проти Харріса» (*United States v. Harris*) від 1954 року, яким було встановлено конституційність Акта про федеральне регулювання лобіювання 1946 року (*Federal regulation of lobbying act of 1946*), лобіювання розтлумачено як прямі спроби вплинути на законодавство шляхом без посереднього спілкування з членами Конгресу².

На протязі досить довгого часу дане розуміння лобіювання, залишалось доктринальним в американському конституційному праві³. Схоже визначення цьому поняттю дає й німецький науковець В. Рудзіо, який кореспондує його з

¹ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 2-3.

² The Constitution of the United States of America. Analysis and interpretation / Co-Editors Johnny H. Killian, George A. Costello. – Washington: U.S. Government printing office, 1996. – P. 321.

³ Liberman J.K. A Practical Companion to the Constitution. – Berkley-Los Angeles-London: University of California Press, 1999. – P. 288.

тобто, який здійснюється зареєстрованими та акредитованими в установленому чинним законодавством порядку та у спосіб, що йому не суперечить. Також з понять видно, що вплив обумовлений прагненням для досягнення певної мети, а саме закріпленню власних інтересів чи інтересів третіх осіб (замовників) у нормативно-правових актах, що приймаються.

Таким чином, з урахуванням вищевказаного можна запропонувати визначити поняття «інститут лобіювання» як сукупність правових норм, що регламентують процес легітимного впливу на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових і службових осіб з боку зареєстрованих та акредитованих у встановленому порядку осіб з метою закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (замовників) у нормативно-правових актах, що приймаються.

§ 4. Типології лобіювання

Диференціація лобіювання на види є одним із основних засобів теоретичної ідентифікації його змісту, виокремлення сутнісних особливостей та визначення меж правового врегулювання даного явища. На сьогодні питання типологізації лобіювання не є однозначним та має під собою певну проблематику. Це зумовлено низкою чинників. По-перше, не одноставним виокремленням дослідниками типів лобіювання. По-друге, відсутністю єдності у використанні критеріїв його класифікації¹. По-третє, зміна типоло-

¹ Długopolsky O. Models of Lobbying: International experience and Ukrainian specificity // Journal of European Economy. – 2006. – Vol. 5. – № 1. – P. 31-33; 36-41; Davidson R.H., Oleszek W.J. Congress and its Members. – Eighth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2002. – P. 351-357; Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 14-19.

Розділ 2. Конституційно-правовий статус суб'єктів лобіювання

§ 1. Поняття «лобіст» у юридичній науці та у нормативно-правових актах і їх проектах

Рушіями лобіювання безперечно є його суб'єкти. Однак в Україні, не зважаючи на помітне підвищення уваги науково-експертної громадськості до проблематики лобіювання, категорія «суб'єкт лобіювання» передусім як юридичне поняття, фактично теоретично не розроблена. Свідченнями цьому є: тлумачення вітчизняними дослідниками суб'єкта лобіювання через політологічні наукові категорії «група інтересу»¹ чи «група тиску»²; ототожнення його виключно з особою лобіста³; та використання суб'єкта лобіювання як нормативного поняття лише в одному із чотирьох розроблених законопроектів – «Про лобіювання в Україні», й то лише у розумінні лобіста і професійного лобіста⁴. На

¹ Рамадан О. Лобізм у політичній системі України // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України; Редкол. Є.Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – 2002. – Вип. 21. – С. 182-183.

² Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 52-53.

³ Євгенєва А. Законодавче регулювання лобістської діяльності // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2004. – № 1. – С. 33; Молодцов О.В. Проблеми створення системи лобізму у сфері захисту інтересів місцевого самоврядування України // Роль громадських організацій та інших неурядових структур у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні / За ред. В.В. Кравченка. Науково-практичний посібник. – К.: Атіка, 2003. – С. 109.

⁴ Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

мації лобіювання, оскільки індивідуальні лобісти опиняються поза межами правового регулювання;

– по-друге, воно також стосується проекту Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України», обмеження сфери дії лобістів лише діяльністю у законодавчому органі.

Отже, з огляду вищевикладеного, пропоную визначити поняттям «лобіст» фізичну особу, яка зареєстрована та акредитована у встановленому порядку, від власного імені або в інтересах та на замовлення третіх осіб (замовників), здійснює легітимний вплив на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових та службових осіб (далі – легітимний лобістський вплив).

§ 2. Види лобістів

У наукових джерелах зустрічається безліч класифікацій лобістів за різними критеріями. Найпоширенішими, як відзначалося у попередньому розділі монографії, є наступні їх типології: за функціональним спрямуванням – політичні, галузеві, фінансово-економічні, регіональні, громадські, професійні¹; за національною приналежністю – вітчизняні й іноземні²; за кількісним складом – індивідуальні та групові³.

¹ Carp R.A. Stidman R. Judicial Process in America. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2001. – P. 232; Davidson R.H., Oleszek W.J. Congress and its Members. – Eighth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2002. – P. 363-364.

² Marin C. Comunicarea instituțională / Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău: Centrul Tehnologii Informaționale, 1998. – P. 115; Moore J.L. Elections A to Z. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – P. 210.

³ Lowy T.J., Ginsberg B. American Government: Freedom and Power. – New York-London: W.W. Norton & Company, 2000. – P. 506; Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. – Third Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – P. 283-284.

§ 3. Законодавчі вимоги, які встановлені для лобістів

Окрім законодавчої класифікації лобістів на види, важливим юридичним моментом у визначенні їх конституційно-правового статусу, є вимоги які встановлені до лобістів в Україні. Саме їх наявність буде певним чином сприяти підвищенню статусу лобіста, його соціальної легітимації та зменшення негативних стереотипних уявлень щодо лобіювання у цілому. На нашу думку, в якості таких у майбутньому законі України про лобіювання слід назвати наступні.

Лобістом може бути зареєстрована фізична особа, котра на момент реєстрації має вищу освіту, стаж роботи за фахом не менше трьох років, володіє державною мовою, не перебуває на політичних посадах, публічній службі або не має представницького мандата. Не може бути зареєстрована лобістом особа, яку визнано судом недієздатною, чи яка має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Встановлення саме такого переліку вимог для лобістів зумовлено низкою чинників:

– по-перше, професіоналізацією лобіювання за рахунок реєстрування лобістами осіб з вищою освітою, стажем роботи за фахом не менше трьох років та володіння державною мовою;

– по-друге, унеможливлення поширення практики так званого «вбудованого» лобіювання, про яке мова піде нижче, коли лобістами виступають громадяни, що перебувають на політичних посадах, публічній службі (в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування) або мають представницький мандат. За таких умов постає загроза набуттям легі-

вже не можуть бути застосовані до більшості лобістів нашого часу та до методів їхньої роботи¹. У державах де лобіювання отримало інституційне оформлення, лобіст – це висококваліфікована, високооплачувана та престижна робота, яка отримала статус професії². Більше того, у США кращі вищі навчальні заклади, навіть здійснюють протягом п'яти років фахову підготовку за спеціальністю «лобіювання».

Таким чином, виходячи з вище викладеного пропонуємо разом з прийняттям закону України про лобіювання з метою професіоналізації лобіювання доповнити Національний класифікатор України «Класифікатор професій» такою професією як лобіст.

§ 4. Права та обов'язки лобістів

Легітимізація лобіювання в Україні, як вже наголошувалося на початку монографії, здійснюється в умовах неабиякого поширення квазілобіювання. Тому головним завданням майбутнього Закону України «Про лобіювання» є впровадження стимулюючої та заохочувальної системи лобіювання, яка б створила дієву конкуренцію квазілобіюванню та сприяла його детінізації. Значна роль у цьому належить ефективному балансу прав і обов'язків лобістів, за якого лобісту вигідніше зареєструватися та акредитуватися ніж здійснювати лобіювання у позаправовий та латентний спосіб.

Правосуб'єктність лобістів, з огляду на зарубіжний досвід регулювання лобіювання, визначається низкою норма-

¹ Lowy T., Ginsberg B. American Government: Freedom and Power. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1990. – P. 549-550; Squire P., Lindsay J., Covington C. Smith E. Dynamics of Democracy. – Madison-Sydney: Brown & Benchmark, 1995. – P. 258-259.

² Jillson C. American Government. Political Change and Institutional Development. – Orlando: Harcourt Brace College Publishers, 1999. – P. 181.

– при здійсненні лобіювання дотримуватись вимог Конституції України, закону про лобіювання та інших актів чинного законодавства;

– надавати об'єктивну інформацію, яка подається усно чи у формі досліджень, аналітичних довідок, результатів опитувань тощо посадовим і службовим особам, органів влади в яких вони акредитовані, з питань предметів лобіювання;

– дотримуватися режиму роботи органів влади, в яких вони акредитовані та не порушувати його своїми діями;

– систематично звітувати про свою роботу шляхом оприлюднення фінансових видатків на лобіювання, замовників лобістських послуг в інтересах, яких вони працюють та предметів лобіювання;

– дотримуватися договірних чи контрактних цивільно-правових зобов'язань перед своїми замовниками.

§ 5. Лобістські об'єднання

Для більш якісної організації роботи зі здійснення лобіювання лобісти можуть створити лобістське об'єднання. Американський законодавець в Акті про відкритість лобіювання від 1995 року використовує термін лобістська фірма (lobbying firm), під якою розуміє фізичну або юридичну особу, до складу якої входить один або більше співробітників, які працюють за дорученням та в інтересах клієнтів. Термін лобістська фірма також включає самостійно зайняту особу, яка є лобістом¹. Модельний закон СНД «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» 2003 року кореспондує лобістську фірму з комерційною

¹ Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. – 104-65 – Dec. 19, 1995. – 109 Stat. 694.

– Редакція освітньої програми, що займатиметься підготовкою збірника матеріалів проекту до публікації.

§ 6. Принципи та гарантії здійснення лобіювання лобістами і лобістськими об'єднаннями

Законодавче врегулювання лобіювання в Україні має досить високі ризики щодо створення формального інституту лобіювання, нормативні положення якого будуть далекі від реальних лобістських відносин. Тому з метою мінімізації цих ризиків пропоную у майбутньому законі України про лобіювання чітко визначити принципи, на яких буде ґрунтуватися здійснення лобіювання лобістами та лобістськими об'єднаннями, а також дієві, а не декларативні гарантії, які забезпечать їх виконання.

У зарубіжній практиці існує три форми закріплення принципів здійснення лобіювання:

- 1) Чітко визначені у законодавстві про лобіювання (США, Канада, Литва)¹.
- 2) Відображені у корпоративних морально-етичних актах з лобіювання (Велика Британія та ЄС)².

¹ Ethics Commitments by Executive Branch Personnel: Executive Order 13490 of January 21, 2009 // Federal Register. – 2009. – Vol. 74. – № 15. – January 26. – P. 4673-4678; Lobbyists' Code of Conduct // Canada Gazette Part I. – 1997. – Vol. 131. – № 6. – P. 331; Lobistų etikos kodeksas: Patvirtinta Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos 2005-03-31 sprendimu Nr. KS - 10 (L) // Website Vyriausioji tarnybinės etikos komisija. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.vtek.lt/?pageid=6271&act=6269>.

² Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – P 16-18; Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxemburg: European Parliament, 2003. – P. 31-33.

3) Існують у формі неписаних правил, які виробленні багаторічною лобістською практикою (Данія, Франція)¹.

Однак варто зауважити, що у всіх державах де лобіювання законодавчо врегульоване, принципи його здійснення закріплені як на нормативному, так і на рівні корпоративних морально-етичних актів. Зважаючи на те, що механізми легітимного лобіювання в Україні не відпрацьовані через низку причин, у тому числі й через відсутність спеціального його законодавчого врегулювання, то переконані, що визначення принципів лобіювання у майбутньому законі про лобіювання, задасть орієнтовний легітимний алгоритм його здійснення в Україні.

З вітчизняних законопроектів про лобіювання лише один – «Про лобіювання в Україні» визначає принципи здійснення лобіювання. Зокрема, відповідно до нього лобісти створюються [За оригіналом. Прим. авт.] і діють на основі добровільності, рівноправності, законності та гласності. Вони вільні у виборі напрямів своєї діяльності, за винятком тих напрямів та видів діяльності, що заборонені законом². Інші українські законопроекти взагалі не розкривають дане питання.

Лобісти та лобістські об'єднання, на нашу думку, при здійсненні лобіювання повинні керуватися наступними принципами:

– *законності* – здійснення лобіювання виключно у межах та у спосіб, що не суперечить чинному законодавству України;

¹ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 14.

² Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

§ 7. Замовник лобістських послуг

Невід'ємним структурним елементом суб'єкта лобіювання, як вже зазначалося вище, є замовник (клієнт) лобістських послуг. У зарубіжному законодавстві про лобіювання та наукових юридичних джерелах для позначення замовника лобістських послуг використовується термін «клієнт»¹. Означений термін за аналогією з відповідним зарубіжним досвідом знайшов своє відображення у трьох законопроектах – «Про лобіювання в Україні»², «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України»³ та «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади»⁴.

Утім слід зауважити, що термін «клієнт» є нетиповим для національного законодавства України, оскільки у Цивільному кодексі України використовується термін «замовник», зокрема, у Главі 63 при розкритті сторони договору про надання послуг, в інтересах якої такі послуги виконуються

¹ Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. – 104-65 – Dec. 19, 1995. – 109 Stat. 691; Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – P. 4; Bott A.J. Handbook of United States Election Laws and Practices: political Rights. – New York: Greenwood Press, 1990. – P. 426.

² Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

³ Про діяльність лобістів у Верховній Раді України: Проект Закону України від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

⁴ Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=lpj&lpj_type=797&lang=ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add

або здійснюються¹. Тому з метою узгодження категоріально-понятійного апарату лобіювання з термінологією чинного законодавства України та недопущенням двозначностей та правових колізій, вбачаємо за доцільне зупинитися саме на терміні «замовник».

Стосовно змістовного значення терміна «замовник (клієнт) лобістських послуг», то вчені-юристи останнього характеризують як особу, в інтересах якої працює лобіст². В американському Акті про відкритість лобіювання від 1995 року клієнтом визначається особа або установа, яка бере на роботу або замовляє послуги іншої особи за фінансову або іншу компенсацію для здійснення лобіювання на користь цієї особи чи установи³.

Модельний закон СНД «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» 2003 року кореспондує клієнта з громадянином, комерційною або некомерційною юридичною особою, за виключенням тих, які мають частку держави у статутному фонді, котрі наймають осіб, що здійснюють від їхнього імені лобістську діяльність. За цього, додається у Модельному законі, юридична особа, штатні співробітники якої діють у якості лобістів від її імені, є одночасно і клієнтом, і роботодавцем цього співробітника⁴.

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

² Bott A.J. Handbook of United States Election Laws and Practices: political Rights. – New York: Greenwood Press, 1990. – P. 426; Bingham R.D., Hedge D. State and Local Government in a Changing Society. – Second Edition. – New York: Mc Graw-Hill, Inc., 1991. – P. 82.

³ Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. – 104-65 – Dec. 19, 1995. – 109 Stat. 691.

⁴ Модельный закон «О регулировании лоббистской деятельности в органах государственной власти»: Принят на 22 пленарном заседании МПА государств-участников СНГ (пост. № 22-16 от 15 ноября 2003 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. – М., 2004. – № 33. – С. 261.

(тимчасових комісій), значно обмежує лобістський потенціал, насамперед громадських ініціатив – так званого «третього сектору», який складає стержневу основу громадянського суспільства. З огляду на це у майбутньому законі про лобіювання, пропонуємо встановити значно меншу вартість реєстраційного збору, наприклад, десять розмірів мінімальної заробітної плати без усяких помножень.

Ще одним важливим моментом, на який не звертається увага у жодному з українських законопроектів про лобіювання, є можливість здійснення замовлення лобістських послуг через посередників, тобто, субзамовників. Переконані, якщо це питання залишити поза увагою у майбутньому законі про лобіювання, то це створить різного роду схеми для маскуванню справжніх замовників лобістських послуг. Досить зручним інструментом для цього є громадські організації, які й можуть стати такими «посередниками» між лобістом та справжнім замовником лобістських послуг. Тому пропонуємо у законі про лобіювання чітко вказати, що замовлення лобістських послуг через третіх осіб не допускається.

Таким чином, аналіз структурних складових категорії «суб'єкт лобіювання», дозволяє визначити у якості такої фізичну чи юридичну особу приватного права, яка здійснює від власного імені легітимний вплив на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових та службових осіб, або в інтересах, і на замовлення якої здійснюється цей вплив.

§ 8. Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти лобіювання в Україні

Щодо питання про допустимість у якості суб'єктів лобіювання осіб чи представників іншої держави, то в акаде-

мічних колах та політикумі воно не є однозначним. У ході дискурсу щодо цього питання сформувалося дві позиції. Відповідно до першої, іноземне лобіювання є загальнови-знаною легітимною практикою представництва та захисту інтересів іноземних контрагентів. Згідно другої, воно є не що інше як одна із завуальованих форм втручання у внутрішні справи держави

Єдиною країною, у якій іноземці та особи без громадянства можуть легітимно здійснювати лобіювання є Сполучені Штати Америки, де це питання було урегульовано ще у кінці 30-х років ХХ століття з прийняття Акта про реєстрацію іноземних фірм 1938 року (Foreign agents registration act of 1938 (FARA))¹.

У європейських державах, на відмінну від США, іноземне лобіювання має квазіінституційний характер. Суть його полягає у відсутності спеціальної системи реєстрації іноземних лобістів, а звідси й їхньої звітності. Лобіювання ж здійснюється через роботу у різного роду консультативно-дорадчих органах, офіційним завданням яких є поліпшення співпраці між країнами та їхніми суб'єктами. Дану тенденцію можна пояснити двома чинниками. По-перше, у європейських державах законодавство про лобіювання має більш загальний характер та не є настільки деталізованим як у США. По-друге, одним із основних регуляторів лобіювання, у тому числі й іноземного, є розвинені роками діалогові механізми взаємодії зацікавлених осіб з органами влади, а також потужний громадський контроль за подібного роду контактами. Тому не зважаючи на відсутність спеціального законодавчого регулювання іноземного лобіювання, значних порушень у цій галузі не виявлено.

¹ Foreign agents registration act of 1938, as amended // The Code of Federal Regulations. - 2007. - Title 28. - Volume 1. - P. 213.

чання у внутрішні справи держави. У більшості випадків, за умови чіткого юридичного регламентування, це допомагає посиленню інтеграції економіки у сучасному глобалізованому світі. Крім того, наші національні інтереси, наші потреби в іноземних інвестиціях диктують необхідність до законодавчо урегульованого лобіювання іноземних інтересів. У разі ж залишення цього питання поза увагою вітчизняного парламенту, іноземне лобіювання в Україні й надалі буде носити тіньовий, позаправовий й непередбачуваний характер.

§ 9. Легалізація, акредитація та контроль-но-наглядова діяльність щодо лобістів і лобістських об'єднань

Питання легалізації або офіційного визнання лобістів і лобістських об'єднань у зарубіжному досвіді має уніфікований характер та здійснюється шляхом їхньої реєстрації – подання до уповноваженого на це органу державної влади реєстраційної форми встановленого зразка¹. Вітчизняні законопроекти враховуючи відповідні зарубіжні стандарти у цьому питанні теж єдині та передбачають реєстрацію лобістів і лобістських об'єднань як форму їхньої легалізації.

Винятком є лише проект Закону України «Про лобіювання в Україні», яким стосовно лобістських об'єднань окрім реєстрації, передбачено й іншу форму їхньої легалізації – повідомлення про заснування. Остання, згідно ст. 25 цього законопроекту здійснюється шляхом письмового повідомлення Міністерство юстиції України, місцеві органи держа-

¹ Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – P. 44-50.

Розділ 3. Конституційно-правові засади об'єкта та предмета лобіювання

§ 1. Поняття «об'єкт лобіювання» у юридичній науці та у нормативно-правових актах і їх проектах

Не менш значущою величиною у системі лобістських координат є об'єкт лобіювання. Етимологічно термін «об'єкт» походить від латинського слова *objectus* (предмет) та у сучасному розумінні означає предмет, явище тощо, на які спрямована якась діяльність¹. Стосовно категорії «об'єкт лобіювання», то як серед науковців, так і законодавців існують різноманітні погляди щодо її визначення.

Зокрема, молдавський вчений К. Марін під об'єктом лобіювання розуміє законодавчі, виконавчі органи влади, їх посадових осіб, співробітників апаратів органів влади². Український професор Є. Тихомирова значно вужче визначає поняття «об'єкт лобіювання» і зазначає, що це посадові особи законодавчих і виконавчих органів влади, які мають можливість приймати рішення чи реально впливати на їхнє прийняття в інтересах корпоративних структур чи певних соціальних груп³.

¹ Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – С. 573.

² Marin C. *Comunicarea instituțională* / Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău: Centrul Tehnologiei Informaționale, 1998. – P. 115.

³ Тихомирова Є.Б. *PR-формування відкритого суспільства*: Монографія. – К.: Наша культура і наука, 2003. – С. 177.

У зарубіжному досвіді, на наш погляд, слід виокремити дві моделі закріплення об'єктів лобіювання у лобінговому законодавстві:

1. *Поліоб'єктна модель лобіювання* – легальний лобістський вплив здійснюється лобістами та лобістськими об'єднаннями щодо низки органів влади та їх посадових і службових осіб. Здебільшого це органи законодавчої, виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Ця модель є найбільш поширеною у зарубіжному досвіді конституційно-правового регулювання лобіювання та її впроваджено у США, Канаді, Німеччині, Польщі, Угорщині тощо¹.

Поліоб'єктна модель лобіювання також знайшла своє відображення й у Модельному законі СНД «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» 2003 року, у якому об'єкт лобіювання кореспондується з органами законодавчої, виконавчої влади та Президентом країни й його Адміністрацією, у випадку якщо вони не входять до складу виконавчої гілки влади. Здійснення лобіювання в органах судової влади, згідно Модельного закону, категорично забороняється².

Серед українських законодавчих ініціатив використання цієї моделі можна простежити у:

– проєкті Закону України «Про лобіювання в Україні», де об'єктом лобіювання називається Верховна Рада Украї-

¹ Проблеми легітимації інституту лобіювання в Україні та шляхи їх розв'язання: Матеріали громадського обговорення, м. Київ, 12 жовтня 2009 року / Передмов. М. Оніщук; Автор. і упор. В. Федоренко, Д. Базілевич, В. Нестерович, С. Юр'єв, Я. Кагляк / За заг. ред. В. Федоренка. – К.: СПД Москаленко О.М., 2009. – С. 11, 14, 20, 29, 31.

² Модельный закон «О регулировании лоббистской деятельности в органах государственной власти»: Принят на 22 пленарном заседании МПА государств-участников СНГ (пост. № 22-16 от 15 ноября 2003 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. – М., 2004. – № 33. – С. 262, 265.

ни, народні депутати України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування, депутати місцевих органів влади, посадові особи зазначених органів та Адміністрації Президента України¹;

– проекти Закону України «Про регулюванні лобістської діяльності в органах державної влади», в якому під об'єктом лобіювання розуміються органи законодавчої та виконавчої влади, а також їх посадові особи²;

– Концепції проекту Закону України «Про лобіювання», у якій об'єктом лобіювання визначаються органи державної влади та їх посадові і службові особи³.

2. *Монооб'єктна модель лобіювання* – легальний лобістський вплив здійснюється лобістами та лобістськими об'єднаннями лише щодо одного органу влади – парламенту та його структурних підрозділів, посадових і службових осіб. Ця модель є історично першою за що її інколи у зарубіжних наукових джерелах називають класичною чи традиційною⁴. Монооб'єктна модель лобіювання на законодавчому

¹ Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

² Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=1proj&proj_type=797&lang=ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add

³ Про лобіювання: Концепція проекту Закону України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 2. – С. 10.

⁴ Turner H.A. Politics in the United States. Reading in Political Parties and Pressure Groups. – New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1955. – P. 166.

рівні наразі закріплена лише у Литві¹ та передбачається її впровадження у Казахстані, згідно розроблено у Республіці проекту Закону «Про лобіювання»².

Серед українських законодавчих ініціатив вона знайшла своє відображення у проектах Законів України «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» та «Про діяльність лобістів у Верховній Раді», які називають об'єктом лобіювання народних депутатів України, їх фракції та групи, комітети і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради³. За цього, автори першого законопроекту додають, що забороняється справляти вплив на голову Верховної Ради, його заступників, працівників структурних підрозділів Секретаріату й Управління справами парламенту⁴.

Віднесення до об'єкта лобіювання лише законодавчого органу та деяких його структурних складових, знайшло свою підтримку в Україні й науково-дослідницькому рівні.

¹ Lobistinės veiklos įstatymas 2000 m. birželio 27 d. Nr. VIII-1749 // Юін, 2003, Nr. 35-1461.

² О лоббировании: Проект Закона Республики Казахстан // Сайт Право и СМИ Центральной Азии. [Электронный ресурс]. – Ресурс доступа: <http://medialaw.asia/document/-1802>

³ Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проект Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=7028; Про діяльність лобістів у Верховній Раді України: Проект Закону України від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

⁴ Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проект Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=7028

Свою позицію вітчизняні дослідники та експерти обґрунтують двома чинниками:

– по-перше, законодавче закріплення у якості об'єкта лобіювання інших державних установ, передусім органів виконавчої влади є хибним та деструктивним, оскільки це створить умови для їх дезорганізації¹;

– по-друге, вплив на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, особливо в умовах недостатньої відкритості діяльності цих органів, яка ускладнює здійснення контролю за їх функціонуванням, загалом, і здійсненням у них лобіювання, зокрема, може сприяти лише узаконенню існуючих методів тіньового лобістського впливу на правотворчу діяльність органів публічної влади, у тому числі корупції².

Утім, на наш погляд, наведений вище підхід є завузким та недостатньо обґрунтованим. На сьогодні в Україні лобістський вектор під час прийняття нормативно-правових актів *de facto* вже давно набув поліоб'єктної форми. Об'єктом лобіювання, окрім Верховної Ради України, її структурних підрозділів, посадових і службових осіб, також виступають Президент України та його Адміністрації (Секретаріату), органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, органи місцевого самоврядування, посадові і службові особи цих органів. Вони не менше, а в деяких випадках і більше, особливо Кабінет Міністрів України, Президент України і його Адміністрація (Секретаріат), їх посадові і службові особи піддані лобіюванню.

¹ Манжул К.В. Нікітчук І.І. Лобізм у законотворчій діяльності України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 11 (49). – 2005. – С. 10.

² Лобіювання та корупція: Оглядово аналітичний звіт / Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні (УРАС); Лабораторія законодавчих ініціатив. – К., 2008. – С. 8.

З поміж іншого, саме навколо Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та при Президентові Україні почали формуватися публічні лобістські інституції – різноманітні консультативно-дорадчі органи, правою основою діяльності яких є п. 28 ст. 106 Конституції України¹, ст. 51 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 16 травня 2008 року № 279-VI² та низка підзаконних нормативно-правових актів. Роль та місце консультативно-дорадчих органів у лобіюванні в Україні буде розкрита у монографії нижче.

Доречно звернути увагу на і той факт, що одним із основних зауважень, яке було зроблене Головним науково-експертним управлінням (ГНЕУ) Верховної Ради України у Висновку від 9 грудня 2005 року щодо проекту Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України», є саме обмежений характер означеного законопроекту у врегулюванні лобіювання лише у парламенті та його органах.

На думку фахівців ГНЕУ ВРУ, яку теж поділяє автор монографії, можливе прийняття та набуття чинності Законом України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» за такого об'єктного складу, призведе до того, що здійснення лобіювання у Кабінеті Міністрів України чи Адміністрації Президента України залишиться нерегульованим. Унаслідок цього даний вид діяльності продовжуватиме носити тіньовий, а можливо й позаправовий характер. Це у свою чергу буде стимулювати спроби врегулювати лобіювання в інших органах державної влади за допомогою окремих законів. Тому інститут лобіювання повинен регу-

¹ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

² Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 16 травня 2008 року № 279-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 36. – Ст. 1196.

люватися одним законом, який би максимально повно, односторонньо і узгоджено визначив усі його аспекти¹.

Стосовно лобіювання в органах судової влади України, то будь-який вплив на суддів, що виходить за межі норм процесуального права є протизаконним. Функція правосуддя є виключною компетенцією судових органів, які у своїй діяльності незалежні та захищені від будь-яких тисків. Достатньо навести ст. 126 Конституції України, яка містить імператив про заборону впливу на суддів у будь-який спосіб та ст. 376 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за даного роду діяння.

Не зовсім зрозумілою у цьому відношенні є позиція українського дослідника А. Куліша, який пропонує віднести до об'єктів лобіювання в Україні – Верховний, Господарський і Конституційний Суди, та законодавчо це закріпити². Підкреслимо, що свою думку А. Куліш жодним чином не обґрунтовує.

Окрім судової влади до органів державної влади України, на які категорично забороняється здійснювати лобіювання, на нашу думку, також слід віднести правоохоронні, контрольно-наглядові органи та Збройні сили України. Легітимізація лобіювання у цих органах державної влади, може поставити під сумнів здійснення ними неупередженого та об'єктивного контролю за точним і неухильним додержан-

¹ Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 9 грудня 2005 року щодо проекту Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

² Куліш А.І. Законодавче врегулювання лобізму: світовий досвід та практика України // Держава та право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 14. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 388.

ням законів, забезпечення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю, захисту прав і свобод громадян, застосування заходів примусового характеру до правопорушників та обороноздатність Української держави.

На підставі цього, у законі України «Про лобіювання» варто чітко вказати, що забороняється здійснювати лобіювання в органах прокуратури, Вищої ради юстиції, Ради національної безпеки та оборони, Служби безпеки України, Національного банку України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з надзвичайних ситуацій України, Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державного департаменту з питань виконання покарань, Управління державної охорони, Антимонопольного комітету України, Рахункової палати та щодо їх посадових і службових осіб.

Отже, керуючись вище викладеним пропонуємо визначити категорію «об'єкт лобіювання» як *чітко визначені законом органи влади, а також посадові та службові особи цих органів.*

Для більш повного та всебічного сприйняття об'єкта лобіювання, з нашої точки зору, доречно ввести у науковий обіг нову категорію «*додатковий об'єкт лобіювання*» та визначити її як *інституцію, яка має вплив на суб'єктів прийняття чи ухвалення правотворчих рішень.* Як приклад додаткового об'єкта лобіювання, можна назвати засоби масової інформації, громадську думку тощо. Додатковий об'єкт лобіювання піддається лобістському впливу у разі якщо лобіювання основного об'єкта не забезпечило бажаного результату. Однак більшість лобістських кампаній мають синхронний характер та направлені одразу і на основний, і на додатковий об'єкти лобіювання.

Коло об'єктів лобіювання, доволі слушно наголошує американський вчений Г. Ерман, залежить від конститу-

ційно-правових форм організації та реалізації державної влади, тобто, від форм держави¹. Ці детермінанти створюють відповідні шляхи доступу до об'єктів лобіювання, а також визначають тактику та стратегію суб'єктів лобіювання. Проте варто зауважити, що сучасні практичні ефекти розподілу владних повноважень серед органів влади, залежать не лише від комбінації вищеназваних факторів, а й від типу політичної та правової культур, соціально-економічного та політичного розвитку.

Так, в авторитарних державах головним об'єктом лобіювання є близьке оточення диктатора, яке формується не лише завдяки родинним зв'язкам та особистим симпатіям керівника держави, а й системою посад службовців, котрі забезпечують виконання їх рішень. У країнах із сильними позиціями виконавчої влади, лобісти та лобістські об'єднання направляють свої зусилля на співпрацю у нормопроектній діяльності, у тому числі й щодо розробки законодавчих ініціатив, більш усього з урядом та урядовими установами. І навпаки, там де уряд має обмежені повноваження у галузі законотворення, лобіювання зміщується на парламентський рівень².

Якщо взяти до уваги критерій форми державного устрою, то як правило унітарна система обмежує доступ і форми впливу суб'єктів лобіювання на регіональному й субрегіональному рівнях, у той час як федеративна форма держави веде до урізноманітнення їх доступу та можливостей впливу на об'єкти лобіювання на різних рівнях – суб'єктів федерації чи загальнодержавному. Зокрема, на локально-регіональному рівні позиції суб'єктів лобіювання визначаються

¹ Ehrman H.W. Interest Groups on Four Continents. – Pittsburg University Press, 1958. – P. 4.

² Coulter E.M. Principles of Politics and Government. – Madison, Wisconsin: Brown & Benchmark, 1994. – P. 206-207.

тим, наскільки важливим для їх інтересів є правотворчі питання, які на ньому розглядаються та наскільки можливим є участь лобістів і лобістських об'єднань у процесі напрацювання місцевих рішень.

Таким чином, враховуючи форму Української держави та існуючу практику прийняття нормативно-правових актів, вважаємо, що найбільш оптимальним виокремленням органів влади об'єктом лобіювання у законі України про лобіювання є визначення такими Верховної Ради України, Президента України і його Адміністрації, Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади, Верховної Ради та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів з урахуванням органів державної влади, щодо яких забороняється здійснювати лобіювання, про котрі було зазначено вище за текстом.

§ 2. Поняття «предмет лобіювання» у юридичній науці та у нормативно-правових актах і їх проектах

У прямій залежності від суб'єкта та об'єкта лобіювання знаходиться предмет лобіювання, який є результатом їх взаємодії. Здійснення лобіювання обумовлено перш за все необхідністю зміни об'єкта та предмета правового регулювання тих або інших суспільних відносин. Це пов'язано з розумінням того, що оптимальним вирішенням конкретної проблеми буде не пошук нових форм у рамках вже існуючих правовідносин, а зміни самих правових норм, які регулюють ці суспільні відносини. Не викликає сумніву думка, що законодавство на даний час вже сприймається не як щось дане й аксіоматичне, а як живий та чуйно реагуючий

на потреби механізм, у якому можуть бути присутні колізії, прогалини й інші недоліки, викликані несвоєчасним прийняттям необхідних нормативно-правових актів чи навпаки внесенням деструктивних змін до чинного законодавства¹.

У зарубіжному законодавстві та законопроектах про лобіювання щодо визначення предмета лобіювання можна виокремити два підходи:

1. Предмет лобіювання закріплюється як загальна категорія, тобто зазначається, що легітимний лобістський вплив здійснюється щодо правових актів органів влади та їх проєктів. Зокрема, в американському Акті про відкритість лобіювання від 1995 року під предметом лобіювання розуміється: федеральне законодавство, федеральні адміністративні акти, регламенти, виконавчі накази, інші програми; нормативні акти, які визначають політику і позицію Уряду США, встановлюють засади управління федеральними програмами, контрактами, кредитами, дотаціями, дозволами та ліцензіями, стосуються призначення на посади, які потребують згоди Сенату².

2. Предмет лобіювання визначається через вичерпний перелік правових актів та їх проєктів, які підлягають чи не підлягають лобіюванню. Даний підхід можна простежити у проєкті Закону Республіки Казахстан «Про лобіювання законодавчих актів», у якому не тільки визначаються нормативні акти та їх проєкти, що можуть бути предметом лобіювання, але й вказується на їх вичерпний перелік, щодо яких лобіювання забороняється. Так, дозволяється лобіювати законопроекти, які регламентують: правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб; режими власності та інші

¹ Seckler-Hudson C. Our Constitution and Government. – Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1978. – P. 148-149.

² Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. – 104-65 – Dec. 19, 1995. – 109 Stat. 692-693.

майнові права; оподаткування, встановлення зборів та інших обов'язкових платежів; приватизацію підприємств та їх майна; освіти, охорону здоров'я та соціальне забезпечення; охорону навколишнього середовища.

Забороняється у проєкті Закону Республіки Казахстан лобіювати законодавчі акти, які визначають: основи організації та діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державної та військової служби; належає забезпечення оборони та безпеки держави, її зовнішньополітичної діяльності; державний бюджет, судоустрій; адміністративно-територіальний поділ Республіки¹.

Стосовно українських законопроєктів, то вони по різному визначають предмет лобіювання. Зокрема, під ним розуміються:

- законодавчі акти (проєкт Закону України «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України»)²;
- проєкти законів України та інші рішення Верховної Ради України нормативно-правового характеру (проєкт Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України»)³;
- нормативно-правові акти, резолюції, постанови органів законодавчої і виконавчої влади та органів місцевого

¹ О лоббировании: Проект Закона Республики Казахстан // Сайт Право и СМИ Центральной Азии. [Электронный ресурс]. – Ресурс доступа: <http://medialaw.asia/document/-1802>

² Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проєкт Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=7028

³ Про діяльність лобістів у Верховній Раді України: Проєкт Закону України від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

самоврядування (проект Закону України «Про лобіювання в Україні»)¹;

– нормативно-правові акти та інші рішення органів державної влади (проект Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади»)².

У вітчизняній науці це питання теж не є однозначним. Так, професор Є. Тихомирова пропонує розглядати під предметом лобіювання питання чи інтереси, які захищає лобіст на замовлення клієнта¹. Дещо уточнює дану категорію інший вітчизняний науковець О. Молодцов, який зазначає, що предмет лобіювання – це закони, нормативно-правові акти, колегіальні та одноособові управлінські рішення¹. Віднесення до предмета лобіювання індивідуальних правових актів, як це видно з проекту Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» та визначення науковців, на нашу думку, є дещо дискусійним та спірним.

За юридичною природою акти індивідуально-правового характеру, на відміну від нормативно-правових актів, розраховані на чітко визначений індивідуальний випадок та адресовані конкретно визначеним суб'єктам. Здебільшого вони видаються з організаційно-розпорядчих та інших поточних управлінських питань, які доволі часто потребують оперативного вирішення. Визначення ж індивідуаль-

¹ Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

² Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=1proj&lproj_type=797&lang=.ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add

но-правових актів предметом лобіювання, унаслідок здійснення щодо них лобіювання, може затягнути чи навіть заблокувати процес прийняття та введення їх у дію. Це у свою чергу не дозволить органу влади, який є об'єктом лобіювання, оперативно відреагувати з того чи іншого питання, яке потребує негайного вирішення, чим дезорганізувати взагалі роботу цього органу влади.

Ще одним чинником, який ставить під сумнів віднесення до предмета лобіювання індивідуально-правові акти, є значно простіший порядок прийняття та введення їх у дію, порівняно з нормативно-правовими актами. Це може стати підґрунтям для використання прихованих методів лобіювання, чим суттєво посилити корупційні ризики під час їх прийняття та у цілому негативно позначитися на легітимованому інституті лобіювання в Україні.

Крім того, саме індивідуально-правовими актами вирішуються кадрові питання – про призначення тієї чи іншої особи на посаду в орган влади. За умови віднесення до предмета лобіювання цього виду актів, у всіх зацікавлених осіб з'явиться цілком легітимна можливість найняти лобіста чи лобістське об'єднання з метою здійснити вплив щодо призначення на посаду в орган влади «потрібної особи», завчасно зорієнтованої на прийняття чи участі у прийнятті бажаних нормативно-правових актів. Тобто, у такому разі на перший план при призначенні тієї чи іншої особи на посаду в орган влади, може вийти не її професіоналізм та особисті морально-ділові якості, а спроможність щодо замовлення лобістських послуг. Наявність такого роду можливостей не лише дискредитує легітимний зміст інституту лобіювання, але й ставить під загрозу демократичні засади формування та організації влади в Україні.

Таким чином, на підставі вище викладеного переконані, що для України при визначенні у майбутньому законі

«Про лобіювання» категорії «предмет лобіювання», видається більш доцільним використати змішаний підхід:

– по-перше, слід закріпити, що предметом лобіювання є виключно нормативно-правові акти та їх проекти. Здійснювати лобіювання щодо актів індивідуально-правового характеру забороняється.

– по-друге, зазначити, що предметом лобіювання є лише нормативно-правові акти, їх проекти органів влади, які визначені як об'єкти лобіювання – Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади, Верховної Ради та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

– по-третє, вказати на перелік нормативно-правових актів та їх проектів, які не можуть бути предметом лобіювання. Зокрема, необхідно закріпити, що є неприпустимим здійснення лобіювання, спрямованого на ліквідацію незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

§ 3. Питання, які найбільше піддані лобіюванню

Рівень інтенсивності лобіювання знаходиться у прямо пропорційній залежності з рівнем інтенсивності правового регулювання у суспільстві. Не викликає сумніву думка американських вчених, що збільшення обсягів останнього не-

минуче веде до зростання об'ємів лобіювання¹. Аналіз наукових джерел та інформаційно-аналітичних матеріалів² дозволяє зробити висновок, що здебільшого піддані лобіюванню ті нормативно-правові акти, які регламентують:

1. *Господарсько-економічну діяльність*, тобто, які визначають засади підприємницької діяльності, зокрема, її здійснення у таких сферах як біржова торгівля, фінанси та банківська діяльність, страхування, обіг цінних паперів; закріплюють правовий статус суб'єктів господарювання, їх майнову основу; встановлюють спеціальні режими господарювання (спеціальні (вільні) економічні зони, концесійна діяльність, спеціальні режими в окремих галузях народного господарювання) тощо.

В Україні у межах даної групи предметом лобіювання є не лише нормативно-правові, але й індивідуально-правові акти. Здебільшого це акти, які регулюють питання³:

- отримання різного роду державних замовлень суб'єктами господарювання приватної форми власності, у тому числі й по завищеній ціні, порівняно з ринковою ціною;
- отримання пільг на кредитування та інвестування з бюджету та з фондів міжнародних фінансових установ суб'єктам господарювання приватної форми власності;
- включення певних товарів у перелік критичного імпорту;
- обслуговування державного та місцевих бюджетів суб'єктами господарювання приватної форми власності;

¹ Lowy T.J., Ginsberg B. *American Government: Freedom and Power*. – New York-London: W.W. Norton & Company, 2000. – P. 502.

² Lawson K. *The Human Polity. A Comparative Introduction to Political Science*. – Fourth Edition. – Boston-New York: Houghton Mifflin Company, 1997. – P. 226-228; Dlugopolsky O. *Models of Lobbying: International experience and Ukrainian specificity // Journal of European Economy*. – 2006. – Vol. 5. – № 1. – P. 39; Лобізм та його інституційні форми. Україна і зарубіжний досвід: Аналітичні матеріали / Упор. М. Розумний, В. Холод. – К.: УПФР, 2005. – С. 33.

³ Сікора І.В. *Національні інтереси України та лобістські технології бізнесу*. – К.: Охорона праці, 2000. – С. 93.

- виключення з платіжної дисципліни окремих суб'єктів господарювання приватної форми власності;
- приватизації перспективних підприємств за особливою схемою;
- участь у станових аукціонах;
- отримання інших преференцій економічного характеру.

Динаміка законотворчої діяльності щодо урегулювання питань господарсько-економічної діяльності в Україні

Номер скликання Верховної Ради України	Загальна кількість зареєстрованих законодавчих ініціатив
III скликання (1998-2002)	1531
IV скликання (2002-2006)	2002
V скликання (2006-2007)	421
VI скликання (з 2007 року)	866

Усі розрахунки по параграфу, наведені у цій та інших таблицях – зроблені автором на основі аналізу інформації, яка викладена на Офіційному веб-сайті Верховної Ради України – <http://zakon.rada.gov.ua/proza.html>

2. *Податки.* Законодавчі акти, які регулюють податкову галузь є найбільш нестабільними у системі законодавства. Винятком з цього правила Україна не стала, а навпаки досить виразно його підтверджує. Якщо проаналізувати динаміку зміни базових законів у даній галузі, то¹:

- до Закону України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР внесено 133 зміни;
- до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР – 122 зміни;

¹ Усі розрахунки по § 3 зроблені автором на основі аналізу внесених змін до законів України, які оприлюднені через офіційні видання України. (Прим. авт.).

– до Закону України «Про плату за землю» від 3 липня 1992 року № 2535-ХІІ – 62 зміни.

Більше того, варто звернути увагу на законодавчі ініціативи, уведення у дію яких взагалі б призвело до розбалансування бюджетної системи України. Хрестоматійним у цьому відношенні є ветований Президентом України Закон «Про внесення змін до деяких Законів України з питань оподаткування у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік»» (№ 4000-1), положення якого суперечили чотирьом статтям Конституції України та базовим законам, які регулюють відносини у даній галузі. Цим законом пропонувалися зміни до 33 законів, зокрема, і практично до всіх податкових, у результаті чого було б реанімовано низку податкових пільг (найбільше з податку на додану вартість). Ініціаторами такої законотворчості, експерти називають ключових посадових осіб Кабінету Міністрів України¹.

Динаміка законотворчої діяльності щодо урегулювання питань у галузі податкового права України

Номер скликання Верховної Ради України	Загальна кількість зареєстрованих законодавчих ініціатив
ІІІ скликання (1998-2002)	756
ІV скликання (2002-2006)	652
V скликання (2006-2007)	141
VI скликання (з 2007 року)	212

3. *Порядок організації та проведення виборів до представницьких органів влади.* Інститут виборів є одним із найбільш нестабільних у конституційному праві, особливо у державах, що знаходяться на стадії розбудови демократичних засад

¹ Іваськів В. ПДВ – це єдиний податок, по якому немає ніякого прогресу // Президентський вісник. – 2004. – № 2. – 31 березня. – С. 6.

урядування, у тому числі й Україна. Зміни до виборчого законодавства здебільшого вносяться за рік або безпосередньо напередодні виборів, якщо на законодавчому рівні немає щодо цього заборони. Основною метою лобіювання є прийняття чи зміна виборчого законодавства «під себе», тобто, за якого кандидати від політичної партії чи блоку політичних партій отримують максимальну кількість голосів виборців. Найбільш значущими у цьому відношенні є питання щодо визначення виду виборчої системи, за якою будуть проводитися вибори, встановлення розміру загороджувального бар'єру, принципи та порядок формування виборчих дільниць.

Наприклад, політичні партії чи блоки політичних партій, які мають високі електоральні рейтинги, як правило, лобіюють питання щодо збільшення загороджувального бар'єру. Якщо політична партія чи блок політичних партій не має достатньої кількості рейтингових кандидатів, то основною метою лобіювання на їхню користь є встановлення пропорційної виборчої системи жорстких списків, яка дозволяє на фоні «харизматичного» партійного лідера отримати значно більшу кількість мандатів, ніж результат, який би отримала ця політична партія у разі проведення виборів за пропорційною виборчою системою преференцій або за мажоритарною виборчою системою тощо. Політичні сили, що мають представництво у парламенті завжди намагаються пролобіювати найбільш «зручне» для себе виборче законодавство.

Стосовно України, то з 1991 по 2009 роки було прийнято 52 закони, що регламентують порядок організації та проведення виборів до представницьких органів влади. При цьому більша половина з них – 30 законів України, станом на сьогоднішній день вже втратила чинність. Для зрівняння – у Великій Британії після Другої світової війни й по 2009 рік, тобто, проміжок часу, що у тричі перевищує від-

повідний український період, було прийнято лише десять законодавчих актів з питань виборів¹.

Якщо проаналізувати динаміку законодавчого врегулювання за видами виборів в Україні, то лобіювання виборчого законодавства є надзвичайно інтенсивним. Зокрема, не враховуючи численні зміни до базових законів, для регламентування:

- виборів депутатів місцевих рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та сільських, селищних і міських голів було прийнято у різні роки чотири закони України, які відмінили дію попередніх законів: від 24 лютого 1994 року № 3996-ХІІ, від 14 січня 1998 року № 14/98-ВР, від 12 лютого 1998 року № 118/98-ВР, від 6 квітня 2004 року № 1667-IV;

- виборів народних депутатів України – чотири закони України: від 18 листопада 1993 року № 3623-ХІІ, від 24 вересня 1997 року № 541/97-ВР, від 18 жовтня 2001 року № 2766-ІІІ та від 25 березня 2004 року № 1665-IV;

- виборів Президента України – два закони України: від 5 липня 1991 року № 1297-ХІІ та від 5 березня 1999 року № 474-ХІV;

- засад діяльності Центральної виборчої комісії – два закони України: від 17 грудня 1997 року № 733/97-ВР та від 30 червня 2004 року № 1932-IV.

Динаміка законотворчої діяльності щодо урегулювання інституту виборів в Україні

Номер скликання Верховної Ради України	Загальна кількість зареєстрованих законодавчих ініціатив
ІІІ скликання (1998-2002)	207
ІV скликання (2002-2006)	334
V скликання (2006-2007)	245
VI скликання (з 2007 року)	709

¹ The Political Parties and Elections Bill / Oonagh Gay and Isobel White; Parliament and Constitution Centre. – London, 2009. – 70 p.

4. *Суб'єктність соціальних груп.* Даний підвид нормативно-правових актів складають питання щодо вирішення проблем, які пов'язані з життєдіяльністю етнічних, професійних, пенсійних, гендерних груп, категорій громадян, які постраждали внаслідок стихійного лиха чи техногенної катастрофи тощо. Це насамперед питання щодо розширення статусних ознак соціальної групи – політичні, культурні, громадські права національних меншин; покращення умов праці професійних груп; удосконалення механізму соціального захисту категорій населення, які на його потребують; збільшення різноманітних соціальних виплат – пенсій, стипендій, пільгових ставок, грошових компенсацій.

Ефективність у їхньому лобіюванні у першу чергу залежить від інтенсифікації та урізноманітнення асоціативних форм співіснування громадян. Наразі у багатьох демократичних країнах фактично кожна соціальна група має власний лобістський актив, який постійно репрезентує її інтереси на правотворчому рівні¹. В Україні нажаль подібний формат лобістських відносин через слабкість інститутів громадянського суспільства поки що не відпрацьований.

Динаміка законотворчої діяльності щодо урегулювання питань у галузі забезпечення комфортної суб'єктності соціальних груп в Україні

Номер скликання Верховної Ради України	Загальна кількість зареєстрованих законодавчих ініціатив
III скликання (1998-2002)	614
IV скликання (2002-2006)	1085
V скликання (2006-2007)	255
VI скликання (з 2007 року)	379

¹ Jillson C. American Government. Political Change and Institutional Development. – Orlando: Harcourt Brace College Publishers, 1999. – P. 181; Lawson K. The Human Polity. A Comparative Introduction to Political Science. – Fourth Edition. – Boston-New York: Houghton Mifflin Company, 1997. – P. 224-225.

Наведені цифри говорять про досить високу інтенсивність лобіювання у цій галузі в Україні. Це можна пояснити тим, що кожна політична сила при обранні до Верховної Ради України, а також у разі отримання посад у Кабінеті Міністрів України ініціює численні законодавчі ініціативи на покращення соціальної політики держави. Унаслідок цього соціальних законів в Україні настільки багато, що навіть соціальним службам досить складно у них орієнтуватися. Утім найбільший парадокс ситуації полягає у тому, що більшість так званих «соціальних законів» не забезпечені реальним механізмом їх реалізації. Так, за даними Голови Рахункової палати України В. Симоненка, у 2009 році не виконано близько 80% бюджетних програм соціального характеру¹.

Таким чином, у законі України про лобіювання слід чітко визначити категорію «предмет лобіювання». Обов'язкове декларування лобістами та лобістськими об'єднаннями у звітних документах нормативно-правових актів, їх проектів щодо яких вони здійснювали лобіювання, про що наголошувалося у попередньому розділі монографії, дозволить проінформувати громадськість про осіб, в інтересах та за участю яких був прийнятий той чи інший нормативно-правовий акт. Це безумовно буде вагомим кроком щодо підвищення прозорості процесу прийняття нормативно-правових актів.

¹ Яценко Н. Бюджет – задія порятунку? Але тільки не країни // Дзеркало тижня. – 2009. – № 38. – 10-16 жовтня. – С. 1.

Розділ 4. Спрямування та сучасні тенденції у розвитку методів лобіювання і їх віддзеркалення у законодавстві про лобіювання

§ 1. Категорія «мета лобіювання» та її значення у конституційно-правовому врегулюванні лобіювання

Аналіз суб'єкта, об'єкта та предмета лобіювання засвідчує, що лобіювання є досить багатовимірним видом діяльності. Під час її здійснення переслідуються різноманітні цілі, які досягаються різними методами. Визначення цілей та методів лобіювання, дозволяє розкрити його змістовну складову.

У юридичних наукових джерелах категорія «мета лобіювання» визначається по різному. Зокрема, американський вчений В. Кіплінджер кореспондує її зміст із впливом на процес прийняття законодавчих актів та урядових рішень¹. Представник російського конституціоналізму О. Любимов, децю ширше пропонує розуміти мету лобіювання, і зазначає, що це вплив на законодавчі акти, які приймаються, діяльність партій, результати виборів і рішення судових органів². У вітчизняній Юридичній енциклопедії дана категорія характеризується як здійснення впливу на адміністративні, політичні й інші рішення, законодавчі акти, які

¹ Kiplinger W.M. Washington Is Like That. - Fourth Edition. - New York-London: Harper & Brothers Publishers, 1942. - P. 321.

² Любимов А.П. Лоббизм как конституционно-правовой институт / Институт государства и права РАН. - Москва, 1998. - С. 13.

розробляються та приймаються органами державної влади на користь певних інтересів¹.

Стосовно юридичної значущості закріплення поняття «мета лобіювання» у законодавстві, то корисним буде при легітимзації лобіювання в Україні врахувати американський досвід з цього питання. Так, унаслідок уточнення Акта про федеральне регулювання лобіювання від 1946 року Рішенням Верховного Суду США у справі «Сполучені Штати проти Харріса» (*United States v. Harris*) від 1954 року, за якого лобіювання було визначено як вплив на законодавчий процес², фактично було змінено первинну концепцію даного законодавчого акта. Це у свою чергу значно обмежило сферу його застосування, що досить негативно позначилось на правореалізаційній практиці лобінгового законодавства³.

Автори проекту Закону України «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України», схоже не врахували вади, які випливають з юридичного обмеження сфери здійснення лобіювання лише у парламенті. Згідно дефініції категорії «мета діяльності груп спільних інтересів», яка закріплена у даному законопроекті, під нею розуміється вплив груп спільних інтересів на прийняття законодавчих актів Верховною Радою України⁴.

¹ Юридична енциклопедія: В 6 т. Том 3. / Ред. кол. Ю.С. Шемпученко (голова редкол.) та ін. - К.: «Українська енциклопедія», 2001. - С. 515.

² The Constitution of the United States of America. Analysis and interpretation / Co-Editors Johnny H. Killian, George A. Costello. - Washington: U.S. Government printing office, 1996. - P. 321.

³ Keefe W.J., Ogul M.S. The American legislative process: Congress and the States. - Eighth edition. - New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1993. - P. 343-344.

⁴ Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проект Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc_4_1?id=&pf3511=7028

Значно ширше визначається мета лобіювання у законопроекті «Про лобіювання в Україні» – вплив на формування рішень органів законодавчої, виконавчої влади й органів місцевого самоврядування при розробці, прийнятті або відхиленні тих чи інших нормативно-правових актів, резолюцій, постанов¹. У проекті «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» для позначення даної категорії використовується поняття «цілі лобістської діяльності», однак його зміст не уточнюється². А в проекті «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» дана правова категорія взагалі відсутня³, що, з нашої точки зору, є прогалиною, оскільки саме від її змісту визначається сфера застосування закону про лобіювання, формулюються статусні ознаки суб'єкта та об'єкта лобіювання, встановлюються правові форми лобіювання тощо.

Отже, з огляду вище викладеного пропонуємо чітко вказати на категорію «мета лобіювання» у майбутньому Законі України «Про лобіювання» та визначити її як *легітимний вплив на процес прийняття чітко визначеними органами влади нормативно-правових актів для закріплення у них інтересів зацікавлених осіб*.

¹ Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

² Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=1proj&lproj_type=797&lang=ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add

³ Про діяльність лобістів у Верховній Раді України: Проект Закону України від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

§ 2. Методи лобіювання: концептуальні засади

Цілі, що переслідуються суб'єктами лобіювання, можуть досягатися різними методами, вибір та легітимність яких залежить від багатьох факторів. Проте одним із найсуттєвіших чинників безумовно є чітке їх законодавче визначення. Оскільки вітчизняні законопроекти про лобіювання у певній мірі були розроблені з огляду на вже існуюче відповідне зарубіжне законодавство, тому аналіз юридичної форми та сутності методів лобіювання розпочнемо з останніх.

В американському Акті про відкритість лобіювання від 1995 року, у п. 8 ст. 3 сукупність методів лобіювання позначено нормативною категорією «лобістський контакт» (*lobbying contact*), під якою американський законодавець розуміє будь-яке усне чи письмове повідомлення, адресоване від імені клієнта «охопленій» посадовій особі законодавчого чи виконавчого органу влади (*covered executive branch official, covered legislative branch official*) з питань:

- розроблення, змінення або прийняття федерального законодавства, федеральних адміністративних актів, регламентів, виконавчих наказів й інших програм; політики та позиції Уряду США;
- управління федеральними програмами, контрактами, кредитами, дотаціями, дозволами та ліцензіями;
- призначення на посади, які потребують згоди Сенату.

Акт про відкритість лобіювання від 1995 року також містить 19 виключень, які не можна вважати лобістським контактом¹. Більшість з них досить обгрунтовані, проте є оче-

¹ Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. – 104-65 – Dec. 19, 1995. – 109 Stat. 693-694.

видні лазівки, які дозволяють лобістам не реєструватися. Зокрема, до їх числа можна віднести виключення з поняття «лобістський контакт», та які використовуються у процесі роботи дорадчих комітетів, виступи лобістів на слуханнях у комітетах Конгресу США.

Особливість юридичного визначення методів лобіювання у США полягає у тому, що у якості таких кваліфікуються не лише безпосередні, а також і підготовчі дії за умови якщо вони об'єднані спільною метою впливом на прийняття правових актів. Так, відповідно до Інструкції Міністерства фінансів США від 1994 року кожна особа, найнята відслідковувати діяльність органів державної влади як на федеральному, так і штатному рівнях, наприклад, проглядати періодичні видання, ще не займається лобіюванням. Однак як тільки вона почне вирізати і підшивати статті для дослідницької роботи з метою вплинути на прийняття законодавства, ця особа одразу ж становиться лобістом та підпадає під сферу дії лобінгового законодавства¹.

Фактично ідентичний підхід до закріплення методів лобіювання, за винятком визначення підготовчих дій у якості лобістських, можна простежити й у проекті Закону України «Про лобіювання в Україні», у якому використовуються вище зазначений категоріально-понятійний апарат при розкритті їх змісту².

Утім надмірне копіювання іноземних зразків з юридичного визначення методів лобіювання, особливо які адаптовані в країні на фоні вже існуючої легітимної системи лобістських відносин, інтегральним елементом якої є надзви-

¹ Королько В.Г. Основы публич рилейшинз. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2000. – С. 354.

² Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

чайно розвинені інституції громадянського суспільства, а також держави, що належить до іншої правової системи, не є панацеєю вдального інституційного оформлення лобіювання. Навпаки це може поставити під сумнів ефективність правореалізації даних правових норм в Україні. Загалом для вітчизняного правотворчого процесу є характерним запозичення зовні привабливих норм без урахування того, наскільки вони можуть бути прийнятні в умовах України.

У Лобістському акті Канади про порядок реєстрації лобістів 2008 року визначення поняття «методи лобіювання» відсутнє, проте у ньому наводиться їх перелік¹. Модельний закон СНД «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» 2003 року містить поняття «методи лобіювання», однак розкриває його не через визначення, а через перерахування видів методів лобіювання².

Схожу схему унормування методів лобіювання можна зустріти й у вітчизняних законопроектах – «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» та «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України», у яких також обмежилися їх перерахуванням. Зважаючи на те, що наведені методи лобіювання у даних законопроектах є близькі за змістом, розкриємо їх в узагальнених формулюваннях:

- подання до органів державної влади інформації, документів, проектів рішень з питань, які відносяться до їх компетенції;
- участь у роботі комітетів, комісій, фракцій, депутатських груп та інших структур Верховної Ради України, а також органів виконавчої влади;

¹ Lobbying Act Lobbyists Registration Regulations of 17 April 2008 // Canada Gazette Part II. – Vol. 142. – № 9. – P. 712-713.

² Модельный закон «О регулировании лоббистской деятельности в органах государственной власти»: Принят на 22 пленарном заседании МПА государств-участников СНГ (пост. № 22-16 от 15 ноября 2003 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. – М., 2004. – № 33. – С. 263.

– усні, письмові, телефонні, електронні та інші контакти з депутатами і посадовими особами органів державної влади з метою просунення своїх інтересів або інтересів своїх клієнтів;

– експертиза проектів законів та інших нормативних актів і рішень органів державної влади з наданням останнім результатів експертизи, у випадку, коли вона здійснюється не за запитами цих органів;

– організація публікацій та виступів у засобах масової інформації на підтримку конкретних законопроектів або рішень державних органів;

– інші, не заборонені законом, способи взаємодії лобістів із законодавчими й виконавчими органами державної влади та їх представниками¹.

Не зовсім виразно визначені методи лобіювання у проекті «Про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України». Так, у ст. 14 фактично дублюються права лобістів, які наведені у ст. 10 даного проекту².

Переконані, що окрім наведення форм методів лобіювання у законі про лобіювання в Україні, у ньому також по-

¹ Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=lproj&lproj_type=797&lang=ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add; Про діяльність лобістів у Верховній Раді України: Проект Закону України від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

² Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проект Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc_4_1?id=&pf3511=7028

трібно чітко визначити безпосередньо поняття «методи лобіювання», зокрема, як сукупність прийомів та способів, що здійснюються у межах і у спосіб не заборонених чинним законодавством, за допомогою яких лобісти та лобістські об'єднання справляють легітимний вплив від власного імені чи в інтересах та на замовлення одного або декількох замовників на органи влади, які визначені законом як об'єкти лобіювання та на їх посадових і службових осіб.

Складність чіткого законодавчого визначення поняття «методи лобіювання» полягає також і у тому, що за формальними ознаками деякі дії через свою суміжність з лобіюванням, можуть бути кваліфіковані як незаконне лобіювання. Прикладом цього є діяльність експертів та консультантів, які на запрошення органу влади залучаються до розробки проекту нормативно-правового акта чи коли посадові особи Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади беруть участь у розробці проектів законів України за запрошенням комітетів Верховної Ради України тощо.

Тому, на наш погляд, у майбутньому законі України «Про лобіювання» слід чітко вказати на вичерпний перелік випадків, за прикладом американського Акта про відкритість лобіювання 1995 року¹ та Модельного закону СНД «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» 2003², які не є лобіюванням. У якості таких пропонуємо назвати:

– виступи і повідомлення, які робляться посадовими особами органів влади у межах їх службової компетенції під

¹ Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. - 104-65 - Dec. 19, 1995. - 109 Stat. 693-694.

² Модельный закон «О регулировании лоббистской деятельности в органах государственной власти»: Принят на 22 пленарном заседании МПА государств-участников СНГ (пост. № 22-16 от 15 ноября 2003 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. - М., 2004. - № 33. - С. 263.

час прийняття (участі у прийнятті) нормативно-правових актів;

– розміщення матеріалів у засобах масової інформації, якщо метою таких матеріалів є поширення інформації в межах звичайної діяльності засобів масової інформації;

– доведення до відома посадових осіб вказаних органів інформації про стан справ у тій або іншій області за відсутності мети впливу на процес прийняття нормативно-правових актів;

– пропозиції та зауваження експертів, консультантів та інших фахівців, що висловлюються на слуханнях у комітеті або комісії Верховної Ради України, засіданнях консультативно-дорадчих органів, створених при органах влади, за умови, що вони були запрошені на відповідне слухання чи засідання за ініціативи вказаних органів;

– діяльність громадських організацій, політичних партій, релігійних організацій, кооперативів, творчих спілок тощо, які представляють і захищають свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування, яка здійснюється на безоплатній основі.

Слід наголосити, що методи лобювання при зовнішній пристойності часто включають і протиправні дії, які у більшості випадків вуалюються під цивільно-правову угоду. Наприклад, великі грошові виплати державному чи муніципальному службовцю за проведення публічних лекцій, високі авторські гонорари тощо. У разі виникнення потреби у «силовому» варіанті переконання суб'єкта прийняття нормативно-правового акта, застосовуються такі перевірені часом засоби впливу як відвертий шантаж, підкуп та інші кримінально карні діяння.

Класичними у цьому відношенні є використання утилітарних ресурсів – групи методів «трьох Б»: банкноти, бан-

кети та блондинки¹. Утім дана тематика досить широко розкрита у науковій літературі, й особливо у засобах масової інформації, тому вважаємо за доцільне зосередити дослідницьку увагу на легітимних методах лобіювання під час прийняття нормативно-правових актів.

У майбутньому законі України про лобіювання пропонуємо диференціювати методи лобіювання на два види – безпосередні та опосередковані.

§ 3. Безпосередні методи лобіювання

Безпосередні (прямі, традиційні²) методи лобіювання – здійснення лобістами та лобістськими об'єднаннями легітимного безпосереднього впливу шляхом встановлення прямих контактів та проведення зустрічей із посадовими і службовими особами органів влади, які у законі визначені як об'єкти лобіювання.

Усталеним серед лобістської громадськості є розуміння того, що правила нормотворчої процедури диктують стратегію лобіювання у цілому³. Це з одного боку змушує лобістів та лобістських об'єднань узгоджувати лобістські дії з конкретними стадіями правотворчого процесу, які передбачені Конституцією та регламентними актами відповідних органів публічної влади⁴. З іншого, лобісти та лобістські

¹ Васильєв Т.В. Лоббизм как форма политической деятельности: природа, функции, современные виды // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2004. – № 4. – С. 30.

² Turner H.A. Politics in the United States. Reading in Political Parties and Pressure Groups. – New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1955. – P. 166.

³ Wolpe B.C., Levine B.J. Lobbying Congress: How the System Works. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1996. – P. 36.

⁴ Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 48-49.

перекачування колод), на яку вперше було звернуто увагу в 1882 році під час роботи Конгресу США над законом про зміну тарифів¹. В. Вільсон ще у 1885 році визначив логролінг як обмін голосами народних обранців при прийнятті або відхиленні закону чи постанови у парламенті². На сьогодні його значення не змінилося, більше того науковці вказують, що використання даної технології у правотворчому процесі є звичним явищем, особливо щодо актів фінансового спрямування³. Відносно України, то логролінг настільки інтегрувався у систему прийняття нормативно-правових актів, передусім законів, що фактично кожне голосування перетворюється на своєрідну бартерну угоду між депутатськими фракціями, за якою стоять інтереси обмеженого кола осіб.

§ 4. Опосередковані методи лобіювання

Опосередковані (непрямі, новітні⁴) методи лобіювання – організація та проведення лобістами та лобістськими об'єднаннями публічних заходів, які спрямовані на підтримку або для протистояння питанням, що визначені як предмети лобіювання. Сукупність опосередкованих методів лобіювання у зарубіжній науковій літературі називають ще як «лобіювання на рівні коріння трави» («lobbying at grass

¹ Tindall G.B., Shi D.E. America. A Narrative History. – Brief Fourth Edition. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1997. – P. 670.

² Wilson W. Congressional government: a study in American politics. – Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1885. – P. 168.

³ Anderson J.E. Public Policymaking. An introduction. – Third edition. – Boston-New York: Houghton Miffling Company, 1997. – P. 161; Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. – Third Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – P. 293.

⁴ Turner H.A. Politics in the United States. Reading in Political Parties and Pressure Groups. – New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1955. – P. 166.

найбільш поширених його форм є розміщення у ЗМІ різноманітних рейтингів народних обранців чи соціологічних досліджень. Оприлюднені рейтинги, особливо в авторитетних періодичних друкованих виданнях та на телебаченні, є важливою формою громадського контролю за законодавцями та досить широко використовуються зацікавленими особами у лобістських цілях.

Позитивним у цьому відношенні є досвід США, де кожного року лобістські активи суспільних груп проводять дослідження щодо голосування членів Конгресу з питань, які стосуються статусних ознак чи сфери інтересів цієї групи. За результатами досліджень, законодавці отримують бали, що переводяться до загальної шкали процентного рейтингу, за яким лобісти рахують скільки разів той чи інший парламентар голосував відповідно до інтересів групи. Відлік починається з «0» і закінчується «100%». Якщо законодавець, наприклад, набрав 90% – це означає, що він підтримував позицію групи майже завжди¹. Найбільш активними у використанні даної форми впливу на парламентарів є екологи, які систематично оприлюднюють так звану «брудну дюжину» – список законодавців, які найменше підтримували ініціативи, що направлені на поліпшення охорони довкілля².

§ 5. Методи лобіювання з використанням комп'ютерних мереж

В останні роки можна простежити тенденцію до розширення інструментарію методів лобіювання, у зв'язку зі

¹ Davidson R.H., Oleszek W.J. Congress and its Members. – Eighth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2002. – P. 360.

² Moore J.L. Elections A to Z. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – P. 211.

Частина II

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІЮВАННЯ
У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Досвід інших повинен вчити двом речам: тому, що досить багато потрібно виправити, і тому, що не потрібно вправляти занадто багато.

Ежен Делакруа

**Розділ 5. Інституційне лобіювання
у зарубіжних країнах**

**§ 1. Інституційне оформлення
американського лобіювання**

Значущим чинником ефективного законодавчого урегулювання вітчизняного лобіювання є вивчення передового досвіду у даній галузі та дослідження можливостей адаптування різноманітних зарубіжних конституційно-правових підходів регламентування даного політико-правового феномену у національно-правовій системі.

Сполучені Штати Америки разом з Конституцією, інститутом президентства, системою стримувань і противаг дали міжнародній правовій спільноті, також один із основних конституційно-правових механізмів взаємодії органів влади та різноманітних суспільних груп – лобіювання. У про-

Основним фігурантом даного розслідування стала Національна асоціація промисловців, а головними його здобутками було те, що вперше владними органами було зафіксовано появу нових методів лобіювання, а саме його опосередкованих форм. Комісія з розслідування виявила у багатогранній лобістській діяльності вище вказаної асоціації і фінансування виборчих кампаній кандидатів до Конгресу, і ведення загальнодержавних пропагандистських акцій на підтримку прийняття низки законодавчих актів¹.

Дані викриття спричинили до неабиякого обурення американської громадськості. Основним її виразом став рух макрейкерів (*muckrakers*), «розгрібали бруду» як їх назвав Президент США Т. Рузвельт². Макрейкерство – це рух прогресивних журналістів, який у своїх витоках походить з кінця XIX століття, коли у пресі з'явилися твори М. Твена («Позолочений вік», 1873), Г. Джорджа («Прогрес та бідність», 1879), Е. Белламі («Погляд назад», 1888), Г. Ллойда («Багатство проти суспільства», 1894), а також низка статей інших авторів опублікованих на сторінках журналу «Арена», який видавався Б. Флауером. Вони викривали латентні зв'язки великого бізнесу та влади, корупцію у Конгресі США й урядових установах при прийнятті нормативно-правових актів. Американський вчений А. Брайнклі відзначає, що макрейкери перетворилися на потужну політичну силу, яка набула ознак загальнонаціонального руху³.

Найбільш виразно можна простежити невдоволення американських громадян існуючою системою лобіювання

¹ Turner H.A. *Politics in the United States. Reading in Political Parties and Pressure Groups.* – New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1955. – P. 83, 85, 166-167.

² Johnson P. *A History of the American People.* – New York: HarperCollins Publishers, 1997. – P. 601.

³ Brinkley A. *The Unfinished Nation. A Concise History of the American People.* – Second Edition. – New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., 1997. – P. 583-584.

Частина II. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЛОБІВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

на прикладі нижче наведеної карикатури того часу, автором якої є Дж. Кешплер. З неї зокрема, видно хто є дійсним автором законів, які прийняті Конгресом у період другої половини XIX – початку XX століть.

Джерело: Jost K. The Supreme Court A to Z. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – P. 13.

Таким чином, посилення громадського невдоволення поширенням практики позаправового, вузькогрупового та латентного лобіювання у владних інституціях, змусило Конгрес США на початку XX століття зробити перші спроби щодо його законодавчого регулювання на федеральному рівні.

§ 1.1. Вдосконалення американського лобінгового законодавства

Ухвалення Акта про федеральне регулювання лобіювання 1946 року не вирішило усіх питань щодо правового регулювання лобіювання. Правозастосовна практика засвідчила, наголошується в американських юридичних виданнях, що його норми були колізійними та нечіткими. В Акті 1946 року відсутні такі базові правові категорії як лобіювання чи лобістська діяльність, суб'єкти, предмет та об'єкти лобіювання, не зовсім чітко визначені методи лобіювання, що, у свою чергу, негативно вплинуло на врегулювання лобіювання та правозастосовну практику¹. Наочним підтвердженням цьому є те, що за більш ніж 34 роки його застосування було проведено лише шість судових розглядів за порушення суб'єктами лобіювання норм даного Акта². Цікаво, що Акт 1946 року передбачав лише кримінальну відповідальність й зовсім не встановлював жодних цивільно-правових санкцій за його порушення.

Крім того, недосконалість положень цього Акта дозволяло більшості осіб, які здійснювали лобіювання, цілком легітимно ухилятися від реєстрації лобістами. Так, проведена у 1991 році перевірка Бюджетно-контрольного управління США засвідчила, що майже 10,000 з 13,500 осіб та організацій, наведених у Довіднику «Вашингтонські представники» не були зареєстровані відповідно до Акта про федеральне регулювання лобіювання 1946 року. А ті організації, які були зареєстровані відповідно до нього, формально декларували свої видатки та прибутки, пов'язані з лобіюванням. Тому лише 20% зареєстрованих лобістів, наголошуєть-

¹ Keefe W.J., Ogul M.S. The American legislative process: Congress and the States. – Eighth edition. – New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1993. – P. 343-344.

² Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. – Third Edition. – Washington, D.C: Congressional Quarterly Inc., 1999. – P. 286.

ше притягнення до юридичної відповідальності, а у разі повторності – до 100 тисяч канадських доларів¹.

§ 2.1. Законодавче регулювання конфлікту інтересів у федеральних органах влади Канади

Іншою не менш важливою складовою лобіингової законодавства Канади є регламентування поведінки урядовців, парламентарів та державних службовців різного рангу під час їх залучення до лобіювання. Досить довгий час, фактично до 2004 року, цей аспект лобіювання регулювався фрагментарно, що давало можливість лобістам використати дану прогалину у законодавстві для лобістського впливу на представників влади шляхом завуальованого надання їм різноманітних матеріальних благ та послуг.

Тому першим кроком у цьому напрямі стало створення на базі Управління радника з питань етики (The Office of the Ethics Counsellor), яке входило до складу Міністерства промисловості Канади, спеціального уповноваженого органу – Управління комісара з питань етики (The Office of the Ethics Commissioner). Головними новелами новоствореного органу, який був наділений парламентськими привілеями та діяв у рамках парламентської структури, стало розширення його контрольно-наглядових повноважень щодо виконання етичного законодавства Канади на підставі прийнятого у 2004 році Акта Парламенту Канади (The Parliament of Canada Act). Слід звернути увагу на той факт, що прийняттю цього Акта передувало більше тридцяти законодав-

¹ Paulicot C. City of Toronto Lobbyists Registry // Real Estate Law. – 2008. – May. – P. 1-2.
226

Кодекс конфлікту інтересів для членів Палати громад 2004 року та Акт про конфлікт інтересів 2007 року, є невід'ємною складовою лобінгового законодавства Канади. Це виражається як у наявності досить великої кількості бланкетних норм, так і в майже синхронному їх вдосконаленні.

§ 3. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Німеччині

Генезис німецького лобіювання бере свій початок ще з ХІХ століття. Зокрема, у цей час зважаючи на розчарування суб'єктів господарювання у парламентаризмі та ще досить сильні позиції монарха у системі органів державної влади, представники ділових кіл при лобіюванні прийняття необхідних державних рішень, використовували у всій повноті придворні підступи, тиски та інтриги. Для цього вони мали чисельний штат юристів, економістів та куплених журналістів, вчених, державних службовців¹. Недарма дореволюційний вчений П. Берлін аналізуючи законодавчий процес у буржуазній на той час Німеччині, доходить висновку, що його епіцентри знаходилися поза межами парламенту².

У даний проміжок часу у лобістському відстоюванні інтересів суб'єктів господарювання, окрім відверто кримінальних форм, чільне місце належало торговим палатам, перші з яких виникли в окупованій Францією Рейнській області (в 1803 році у Кельні, 1804 році – у Крефельді), а згодом і у всіх інших німецьких князівствах. Німецький вчений В. Сімон, характеризуючи їх діяльність звертає увагу на те, що внаслідок геополітичної роздробленості Німеччини більш ніж

¹ Берлінг П. А. Политическая борьба въ парламентѣ и внѣ его. – С.-Пб.: Изд-во О.Н.Поповой, 1906. – С. 29-30.

² Там само. – С. 31.

Розділ 6. Легальне лобіювання у зарубіжних країнах

§ 1. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Великій Британії

Британське лобіювання, котре на англійський манер як зазначалося у першому розділі ще іменується «громадськими справами» (public affairs) чи «урядовими зв'язками» (government relations)¹, має під собою досить вагоме історичне підґрунтя. Фактично усі ключові для становлення британської державності конституційні акти – Велика Хартія Вольностей 1215 року, Петиція про права 1628 року та Білль про права 1689 року були прийняті монархом під консолідованим тиском спочатку представників дворянства, а згодом буржуазії². Таким чином, у процесі започаткування демократичних перетворень, було закладено підвалини для майбутнього лобіювання у Великій Британії, основною формою якого у подальшому стало право громадян на подання до органів влади офіційних письмових клопотань – петицій.

Незважаючи на те, що право петицій використовувалося ще за саксонських часів та було визнане Великою Хартією Вольностей 1215 року, Актом 1406 року й гарантоване

¹ Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – P. 5.

² A British Bill of Rights: Informing the debate. The Report of the Justice constitution committee. – London, 2007. – P. 11.

§ 2. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Франції

Каталізатором інтенсифікації лобіювання у французьких владних інституціях став прийнятий у 1884 році закон про свободу спілок, який стимулював розвиток системи захисту «цехових інтересів», що репрезентували лобісти. Останні фактично були повіреними представниками своїх замовників – «королів» цукру, тютюну, сталі тощо у вищих органах державної влади¹.

Проте у ХХ столітті впровадження легітимних форм лобіювання, було реалізовано шляхом створення спеціального конституційно-правового інституту – Соціально-економічної ради (Le Conseil économique et social), статус якої чітко регламентований XI Розділом Конституції Французької Республіки 1958 року². Дану інституцію було створено на основі Національної Економічної Ради, яка діяла згідно декрету 1925 року, а згодом Конституція 1946 року трансформувала її у одного із основних конституційних суб'єктів законодавчого процесу³. Наразі Соціально-економічна рада виконує роль своєрідного «лобістського парламенту». Значимим, що подібні установи конституційовані і в Австрії та Нідерландах.

Окрім XI Розділу Конституції Французької Республіки 1958 року конституційне підґрунтя для здійснення лобіювання також складають:

– ст. 6 Декларації прав людини та громадянина 1789 року, відповідно до якої усі громадяни мають право

¹ Аравина Т.И., Кузнецов Ю.Ю. Лоббизм: национальные образцы и степень социальной приемлемости // Социс. – 2000. – № 9. – С. 62.

² Конституция Франции // Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / Сост. проф. В.В. Маклаков. – 2-е изд. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – С. 128.

³ Ардан Ф. Франция: государственная система. Пер. с франц. – М.: Юрид. лит., 1994. – С. 158.

реси у лобістський спосіб; та по-друге, реалізація на рівні Європейського Союзу антикорупційної ініціативи прозорості прийняття правових актів.

§ 3. Конституційно-правове регулювання лобіювання у країнах Східної Європи

Першою країною у Східній Європі, яка спеціальним законодавчим актом врегулювала лобіювання, є *Грузія*, де Закон з цього питання був прийнятий ще у 1998 році¹. Утім вибудовування владних відносин на засадах авторитарного правління Президента країни та його близького оточення, а також слабкість громадських ініціатив, заблокували процес легітимації лобіювання. Унаслідок цього, Закон про лобіювання фактично не діє, а лобіювання продовжує мати позаправовий, вузькогруповий та латентний характер.

Надія з покращення існуючої практики лобіювання з'явилася з приходом до влади прозахідно зорієнтованої нової команди на чолі з М. Саакашвілі. Останній після обрання його Президентом Грузії оголосив основним напрямом внутрішньої політики проведення у країні демократичних перетворень та зміцнення інститутів громадянського суспільства. Але оприлюдненні наміри так і залишилися на рівні декларацій й ситуацію щодо лобіювання не змінили. Отже, більш ніж десятирічна дія Закону про лобіювання засвідчила, що він нажаль не є регулятором існуючих лобістських відносин, а інституту лобіювання властивий формально-атрибутивний характер.

Таким чином, грузинських досвід досить наочно свідчить, що прийнятий закон про лобіювання в умовах низь-

¹ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 15.

§ 4. Стан регулювання лобіювання в інших зарубіжних країнах

Після інституційного оформлення лобіювання у провідних демократичних державах, воно отримало свій розвиток у всьому світі. Нині, наголошується у Новій британській енциклопедії, лобіювання існує у всіх країнах¹, незалежно від наявності його регулювання. На сьогодні методи конституційно-правового регулювання лобіювання є різними за своїм змістом та спрямуванням.

За ступенем регулювання нижче наведені у таблиці країни слід диференціювати на п'ять груп:

- 1) лобіювання урегульовано спеціальним законом;
- 2) існують неписані правила його регулювання, які засновані на доволі високому рівні демократії у державі;
- 3) лобіювання регулюється у рамках «соціального партнерства» та діяльності консультативно-дорадчих органів;
- 4) до парламенту подано законопроекти про лобіювання;
- 5) лобіювання визнається однією із форм корупції.

Країна	Наявність спеціального регулювання лобіювання	Примітки щодо стану регулювання лобіювання
Австралія	Так	Прийнято закон про лобіювання. Об'єктами лобіювання є парламент та органи виконавчої влади. Контрольно-наглядним органом за законністю лобістських відносин є Департамент адміністративних служб, який веде два

¹ The New Encyclopedia Britannica. – Volume 7. – 15-th Edition / Peter B. Norton, President and Chief Executive Officer; Josef J. Esposito, President Publishing Group. – Chicago, 1994. – P. 429.

Частина II. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЛОБІЮВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

		вчати документи.
Японія	Ні	Лобіювання регламентується корпоративними актами. Основними правилами лобіювання інтересів у країні визначено: прозорість лобістських контактів з представниками влади під час прийняття нормативно-правових актів; конфіденційність щодо питань комерційної таємниці та іншої внутрішньої інформації з обмеженим доступом; унеможливлення конфлікту інтересів під час прийняття нормативно-правових актів.

Висновки до Частини II

1. Генезис конституційно-правового регулювання лобіювання у демократичних державах світу, можна умовно розділити на п'ять великих етапів:

– *перший* (XVII-XVIII століття) – закладення конституційних підвалин лобіювання: прийняття Англійського та Американського Біллів про права;

– *другий* (друга половина XIX століття) – законодавче обмеження лобіювання: ухвалення Конгресом США резолюцій у 1852 році про заборону допуску агентів впливу на парламентські слухання та у 1876 році про надання фізичними та юридичними особами клерку Палати Конгресу інформації про найнятих ними лобістів, а також ухвалення легіслатурами більшості штатів законів про визнання лобіювання кримінально карним діянням);

– *третій* (перша половина XX століття) – часткове унормування лобіювання низкою федеральних законодавчих актів США: про фінансування виборчих кампаній (1907),

про заборону урядового лобіювання (1913, 1919), про федеральну практику корупції (1925), про реєстрацію іноземних фірм (1938);

– *четвертий* (друга половина ХХ століття) – інституційне оформлення лобіювання у деяких країнах західної демократії: ухвалення законодавчих актів про лобіювання у США ФРН та Канаді;

– *п'ятий* (кінець 90-х років ХХ століття – початок ХХІ століття) – поширення ідеї інституту лобіювання у країнах Східної Європи та ухвалення спеціальних законодавчих актів щодо його регламентування у Грузії, Литві, Польщі, Угорщині, а також у рамках модельного законотворення, Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД.

2. Ефективне регулювання лобіювання у зарубіжних країнах засноване на трьох складових:

– законодавстві про лобіювання, яке складається з двох частин: 1) регламентується порядок здійснення лобіювання зареєстрованими в установленому законом порядку лобістами та лобістськими об'єднаннями та засади здійснення контрольної-наглядової діяльності за суб'єктами лобіювання; 2) регламентується поведінка посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування під час встановлення з ними лобістами й лобістськими об'єднаннями лобістських контактів;

– корпоративному саморегулюванні, яке засноване на розроблених лобістськими спілками та асоціаціями морально-етичних актів з лобіювання. У Великій Британії система корпоративного саморегулювання лобіювання є настільки ефективною, що фактично підмінила собою законодавче його регламентування;

– громадському контролю за суб'єктами лобіювання та посадовими і службовими особами органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Слід виокремити дві

форми громадського контролю: 1) систематичне висвітлення у мас-медіа інформації про лобіювання як позитивного, так і негативного змісту; 2) діяльність неурядових інформаційно-аналітичних центрів, які здійснюють постійний моніторинг фактичного стану лобістських відносин, за результатами чого оприлюднюють їх для громадськості.

3. Прийняття спеціальних законодавчих актів щодо лобіювання у Грузії, Литві, Польщі та Угорщині наштовхнулося на низку системних перепон та не забезпечило належне врегулювання лобістських відносин. Основними чинниками цього є:

- не подолання негативних стереотипних уявлень про лобіювання, суттєво стримує його професіоналізацію та широке залучення інститутів громадянського суспільства до здійснення лобіювання;

- не об'єктивне висвітлення мас-медіа інформації про лобіювання перешкоджає його суспільній легітиматії. Більшість журналістів подають інформацію вибірково, у контексті скандалів щодо хабарництва та політичної корупції, як наприклад: «Вчора відомий лобіст був заарештований». Засоби масової інформації рідко висвітлюють позитивні зрушення у лобіюванні, насамперед такі, як антикорупційна діяльність громадських організацій у галузі лобіювання, лобіювання правозахисними організаціями захисту прав людини тощо;

- надзвичайно низький рівень довіри громадян до органів державної влади та досить високий рівень правового нігілізму у суспільстві нівелюють ефективність прийнятого законодавства про лобіювання;

- недосконалість законодавчих актів про лобіювання та відсутність ефективного законодавства про конфлікт інтересів посадових та службових осіб органів влади;

– відсутність фахівців, які володіють методикою здійснення легітимного лобіювання, а звідси не конкурентно здатність легітимного лобіювання порівняно з позаправовим;

– неготовність представників влади співпрацювати із зареєстрованими лобістами та лобістськими фірмами відповідно до закону про лобіювання.

4. У зарубіжному конституційно-правовому досвіді існує шість способів регулювання лобіювання:

- 1) лобіювання урегульовано спеціальним законом;
- 2) існують неписані правила його регулювання, які засновані на доволі високому рівні демократії у державі;
- 3) лобіювання регламентується корпоративними морально-етичними актами;
- 4) лобіювання регулюється у рамках «соціального партнерства» та діяльності консультативно-дорадчих органів;
- 5) до парламенту подано законопроекти про лобіювання;
- 6) лобіювання визнається однією із форм корупції.

Частина III

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ
ЛОБІЮВАННЯ У ДЕЯКИХ
КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

Розділ 7. Англосаксонська модель лобіювання

**§ 1.1. Суб'єктна та об'єктна складові
інституту лобіювання у США
на федеральному рівні**

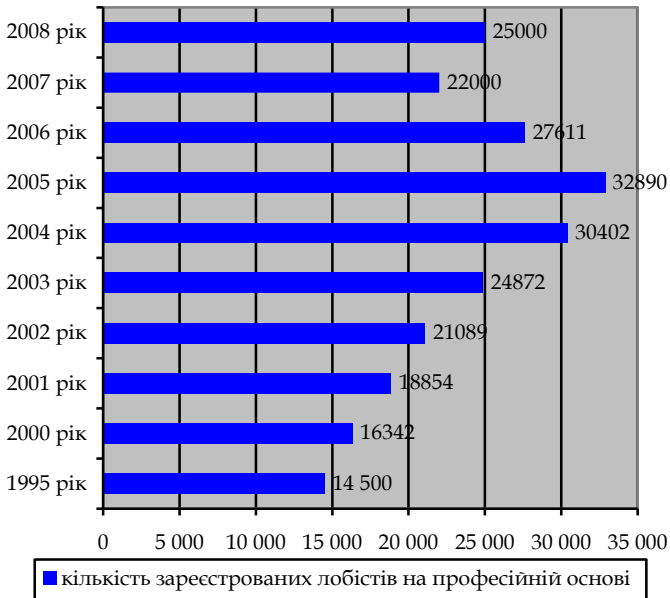
Сполучені Штати Америки є своєрідним «законодавцем мод» у галузі лобіювання та у найбільшій мірі урізноманітнюють його конституційно-правові форми. На сьогодні у США фактично реалізовано медісонський постулат – різноманітні суспільні групи мають змогу впливати на правотворчий вектор владних інституцій¹. Крім того, в американській літературі набула усталеного характеру теза, що система лобістського впливу на владу є вулицею із двостороннім рухом, від якого виграють не лише суспільні групи, які репрезентують свої інтереси, але й органи влади, котрі за-

¹ The Federalist papers; Alexander Hamilton, James Madison, John Jay. With an introd., table of contents, and index of ideas by Clinton Rossiter. – New York: New American Library, 1961. – P. 78.

цікавленні у підтриманні постійної комунікації із суспільством¹.

З огляду на конституційно-правові процеси, наразі одними із основних виразників інтересів американських громадян та їх об'єднань виступають лобісти.

Динаміка реєстрації лобістів на професійній основі

Систематизовано автором на основі аналізу наступних джерел:
Website The American League of Lobbyists. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.alldc.org/publicresources/lda_registration.cfm;
Website The Center for Congressional and Presidential Studies. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.american.edu/spa/ccps/Lobbying.cfm>;
Website The Lobbyists.info. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.lobbyists.info/white_papers_template.cfm?id=10

¹ Keefe W.J., Ogul M.S. The American legislative process: Congress and the States. – Eighth edition. – New Jersey: Printice Hall, Inc., 1993. – P. 318-319.

§ 1.2. Суб'єктна та об'єктна складові інституту лобіювання на рівні суб'єктів американської федерації

У США інститут лобіювання має оформлення окрім федерального рівня також і на рівні усіх суб'єктів федерації. Утім суб'єктно-об'єктний склад лобіювання, його фінансова складова та інтенсивність у кожному штаті різна. З поміж цього можна констатувати, що однією із сучасних тенденцій у розвитку та спрямуванні лобіювання є зміщення його обсягів з федерального рівня на регіональний. Великі корпорації, підприємницькі спілки та асоціації, інші корпоративні суб'єкти лобіювання національного масштабу, які традиційно фокусували свої лобістські зусилля у Вашингтоні під час взаємодії з федеральними органами влади, починаючи з 90-х років ХХ століття стали збільшувати свою лобістську присутність в органах влади штатів.

Географічне переорієнтування лобіювання у США можна пояснити трьома чинниками:

– по-перше, передачею федеральними органами влади деяких своїх повноважень органам влади штатів. У наслідок цього останні отримали можливість самостійно реалізувати низку федеральних програм та користуючись наданим фінансовим ресурсом, активно вирішувати питання соціально-економічного характеру. Як відзначив з цього приводу американський вчений А. Розенталь, що органи влади штатів заповнили вакуум, який утворився за рахунок федерального дерегулювання¹;

– по-друге, збільшенням проблем місцевого значення, вирішення яких так чи інакше зачіпає інтереси суб'єктів лобіювання національного рівня. Це змушує їх приділяти не меншій лобістській увазі, порівняно з федеральним рів-

¹ Rosenthal A. The third house: Lobbyists and Lobbying in the States. – Washington, D.C.: CQ Press, 1993. – P. 3.

були зроблені значно більші на федеральному ніж сумарному штатному рівнях.

§ 2. Американська ліга лобістів та її роль в інституційному оформленні лобіювання у США

Невід'ємною складовою інституту лобіювання у США є діяльність з 1979 року Американської ліги лобістів (American league of lobbyists (ALL)). Остання являє собою некомерційну організацію, яку створену у роки гострої недовіри американських громадян як до органів федеральної влади, так й інституту лобіювання. Тому цілком закономірно, що новостворене об'єднання стало своєрідним адвокатом лобіювання через переконання американської громадськості у його необхідності та корисності для обгрунтованого прийняття органами влади рішень. Представники Ліги систематично беруть участь у розробці та обговоренні законодавчих ініціатив у галузі лобіювання.

Головними завданнями Американської Ліги лобістів є:

- сприяння розвитку професіоналізму, компетентності та високих етичних стандартів для адвокатів, що працюють у публічній сфері політики;
- колективне вирішення проблем, що зачіпають право, гарантоване першою поправкою до Конституції США на подання до органів влади петицій;
- заохочування етичного лобіювання на основі Кодексу етики, що розроблений Лігою.

Кожен лобіст та фахівець з урядових зв'язків (government relations (GR)) може стати членом Американської ліги лобістів. На сьогодні до Ліги входить 900 членів. Керує її роботою Рада директорів, на чолі якої стоїть президент. Наразі цю посаду займає Д. Венхолд.

Види членства в Американській лізі лобістів

№ з/п	Вид членства	Категорія осіб, на яку воно розповсюджується	Розмір річного внеску
1.	Індивідуальне	Приватні особи, що проживають у Вашингтоні та працюють у галузі лобіювання та урядових зв'язків (GR)	\$250
2.	Організаційне	Групове членство для організацій, службовці яких працюють у галузі лобіювання та GR. Максимальна кількість групи від однієї організації не може перевищувати шістьох осіб	\$750
3.	Урядове та академічне	Викладачі та посадові й службові особи органів державної влади, чия робота пов'язана зі здійсненням лобіювання чи GR	\$85
4.	Нерезиденти	Особи, які працюють у галузі лобіювання та GR поза межами Вашингтону	\$125
5.	Молоді громадські лідери	Особи до 30 років, які працюють у галузі лобіювання та GR	\$99
6.	Асоційоване	Особи чи фірми, які займаються продажем товарів або наданням послуг, що представляє професійний інтерес для членів Ліги	\$500
7.	Студентське	Студенти денної форми навчання вищих навчальних закладів	\$30
8.	Почесне	Особи, які мають заслуги перед Лігою	\$30

Джерело: Website The American league of lobbyists. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.alldc.org/membership/types.cfm>

Американська ліга лобістів активно розвиває систему корпоративного саморегулювання лобіювання на основі затвердженого нею 28 лютого 2000 року Етичного кодексу (Code of Ethics). Останній є актом, що складається з дев'яти статей та містить звід етичних принципів і правил, якими повинні керуватися лобісти при здійсненні лобіювання. Такими визначаються чесність, порядність, дотримання чинного законодавства, професіоналізм, уникнення конфлікту інтересів, конфіденційність, прозорість та повага до органів влади. Колишній голова Комітету Сенату з етики Пет Робертс щодо Етичного кодексу ALL зазначив, що він є важливим документом, який визнає нагальну необхідність етичної поведінки у громадських справах¹.

Особливої уваги Американська ліга лобістів надає підвищенню професіоналізму лобістів через впровадження нею у 2006 році Сертифікаційної освітньо-навчальної програми з лобіювання (The Lobbying Certificate Program). Головною причиною її створення є визнання лобістською громадськістю факту, що в умовах все більшого ускладнення процесу прийняття правових актів та посилення конкуренції на ринку надання лобістських послуг, вимагає від лобістів високого професіоналізму та глибоких спеціальних знань у цій галузі. Участь у Програмі можуть взяти не лише члени Американської ліги лобістів, але й інші особи, які зацікавлені в отриманні знань у галузі лобіювання.

Сертифікаційна програма з лобіювання включає до себе п'ять основних сесій та дев'ять за вибором. Для отримання Сертифікату, особи потрібно пройти п'ять основних сесій та шість за вибором. Особи, які проживають за межами Вашингтону можуть взяти участь у сесіях у режимі теле-

¹ Information is from Website The American league of lobbyists. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.alldc.org/ethicscode.cfm>

конференцій. З моменту впровадження Сертифікаційної програми з лобіювання, навчання за нею пройшло більше 1000 осіб.

Стосовно фінансового аспекту, то на сьогодні одна сесія навчання за Сертифікаційною програмою з лобіювання коштує 245 доларів США, а для членів Ліги – 145 доларів США. Згідно Розкладу на 2010 рік, усі сесії проходять по понеділках та триває протягом одного року з січня по грудень. До викладання навчального матеріалу залучаються найбільш успішні лобісти, юристи та інші фахівці.

Сесії Сертифікаційної освітньо-навчальної програми з лобіювання Американської ліги лобістів

№ з/п	Основні сесії	Сесії за вибором
1.	Комітети політичної дії та фінансування виборчих компаній	Федеральні та регуляторні справи
2.	Етика у лобіюванні	Лобіювання 101
3.	Дотримання та виконання Акта про відкритість лобіювання	Лобіювання у виконавчій владі
4.	Конгрес та регламентні процедури	Громадське лобіювання та створення коаліцій
5.	Медіа та комунікації	Асигнування та бюджет
6.	-	Розробка законопроектів
7.	-	Державне лобіювання
8.	-	Бізнес лобіювання
9.	-	Вплив через Інтернет

Джерело: Website The American league of lobbyists. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.alldc.org/certificate/index.cfm>

Як видно з тематичних назв сесій, для ефективного здійснення лобіювання у США лобісту потрібно мати знання як із методик його здійснення, так і процедурних засад діяльності органів федеральної влади, процесу прий-

344

няття правових актів, порядку створення Комітетів політичної дії та фінансування виборчих кампаній. Варто також відзначити, що обов'язковий блок сесій містить вивчення питань законодавчого регламентування здійснення лобіювання, реєстрування та звітування лобістів, а також засади корпоративної його саморегуляції на основі Етичного кодексу.

Таким чином, створення Американської ліги лобістів сприяло значно кращому сприйняттю громадськістю професії лобіста та її популяризації у суспільстві. Ліга є активним суб'єктом у вдосконаленні американського лобінгового законодавства та створила власну систему корпоративної саморегуляції на основі розробленого Етичного кодексу. Досить значущим її кроком є впровадження Сертифікаційної освітньо-навчальної програми з лобіювання, яка сприяє підвищенню ефективності здійснення лобістами лобіювання та значно кращому їх ознайомленню з положеннями лобінгового законодавства та Етичним кодексом. Разом з тим, Американська ліга лобістів має обмежений характер, оскільки охоплює незначну частину зареєстрованих лобістів як на федеральному, так і регіональному рівнях.

§ 3.1. Конституційно-правові форми лобіювання під час прийняття нормативно-правових актів

Форми лобіювання при прийнятті нормативно-правових актів:

1. *Направлення петиції до органів влади.* Петиційна форма лобіювання є історично першою, найбільш поширеною та полягає у направленні громадянами індивідуальних або колективних клопотань до органів влади, насамперед Конгресу, для підтримки або на протигагу певному норматив-

но-правовому акту. Саме право петицій, яке гарантоване першою поправкою до Конституції США, стало конституційно-правовим підґрунтям для інституційного оформлення американського лобіювання¹.

Владні інституції США на протязі усієї американської історії завжди мали реакцію громадськості у формі петицій на прийняття ними нормативно-правових актів. Наприклад, у 30-ті роки XIX століття коли у суспільстві йшло жваве обговорення питання щодо відміни рабства, Конгрес США отримав неймовірну кількість петицій з даної проблеми, що це заблокувало його роботу. Тому Палата представників вимушена була ухвалити постанову у 1840 році, яка була чинна на протязі подальших п'яти років, про заборону прийняття петицій, які направлені на скасування рабства².

Американські юристи у лобістському контексті дещо інтерпретують конституційне право громадян на звернення з клопотаннями до органів влади та зазначають, що самою переконливою петицією є добре розроблений лобістом законопроект³. Загалом для конституційної практики США є закономірним, що більшість біллів спочатку розробляється саме у офісах лобістів, певна частина з яких є в сутності доповненням до офісів деяких парламентарів⁴. За законодавчою процедурою, внесення такого законопроекту до парламенту здійснюється через конгресменів чи сенаторів, які передають його для реєстрації Секретарю Палати або опус-

¹ The Constitution of the United States of America. Analysis and interpretation / Co-Editors Johnny H. Killian, George A. Costello. – Washington: U.S. Government printing office, 1996. – P. 321.

² Jost K. The Supreme Court A to Z. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – P. 320.

³ Ferguson J.H., McHenry D.E. The American system of Government. – New York-Toronto-London: McGraw-Hill Book Company, 1950. – P. 200.

⁴ Milbrath L.W. The Washington Lobbyist. – Chicago: Rand McNally, 1963. – P. 234.

кають у «хоппер» (hopper) – невеликий дерев'яний ящик на його столі¹.

Американський вчений Р. Бекер підкреслює, що більшість «лобістських біллів» подається саме до Палати представників, члени якої більше співпрацюють з лобістами ніж сенатори². Разом з тим, з цього питання варто звернути увагу на досить важливу деталь, яка має суттєве значення для ініціаторів законопроекту при подальшому стадійно-процедурному його проходженні у Конгресі США. Мова йде про внесення законопроекту, крім фінансового змісту, одночасно представниками Палати представників та Сенату. Такий алгоритм внесення законодавчої ініціативи додає значно більше шансів на позитивне її ухвалення Конгресом США.

Сутнісною рисою законодавчої ініціативи у США є право парламентаря вносити до своєї Палати не лише законопроект, але й пропозицію щодо ініціювання його розробки³. За такої ситуації конгресмен чи сенатор повинні подати до своєї Палати петицію про необхідність розробки бажаного законопроекту. Палата розглядає подану петицію та приймає щодо неї резолюцію. Якщо остання позитивного змісту, то комітету Палати, предмету відання якого відповідає зміст запропонованого законопроекту, доручається його розробити. У даному разі маємо дворівневий рівень реалізації права петицій. Перший – направлення громадянами клопотань парламентарю про розробку необхідного законопроекту. Другий – подання конгресменом чи сена-

¹ Squire P., Lindsay J., Covington C. Smith E. Dynamics of Democracy. – Madison-Sydney: Brown & Benchmark, 1995. – P. 304.

² Baker R.K. House and Senate. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1989. – P. 154-155.

³ Oleszek W.J. Congressional Procedures and the Policy Process. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2001. – P. 75.

тором на основі отриманих клопотань громадян власної петиції про розробку законопроекту.

Варто звернути увагу на той факт, що посадові і службові особи, які отримують петиції, з великою увагою відносяться до їх змісту. Вони вживають у межах своєї компетенції відповідні заходи та обов'язково дають офіційну відповідь громадянам на отримані від них петиції. Зокрема, член апарату Ради з національної безпеки, а згодом заступник Державного секретаря Г. Сондерс, пригадає лавину листів та телеграм, у яких висловлювалися прохання до Президента Л. Джонсона підтримати Ізраїль, коли Президент Єгипту Г. Насер закрити протоку Тіран у травні 1967 року. Так, посадовець зазначає, що на ім'я Президента США тоді надійшло 150 тисяч листів та телеграм від єврейської громади з цього питання. Коли Президенту США доповіли про кількість петицій, які надійшли до його офісу, він одразу ж видав декрет, яким встановив, що на кожен лист чи телеграму, які надійшли, необхідно дати відповідь¹.

Тим не менше, у конституційній практиці США є чимало зловживань правом петицій під час здійснення лобіювання. Одним із досить неординарних, яке до речі отримало свою юридичну оцінку ще в Акті 1919 року, це підштовхування службовцями федеральних органів виконавчої влади пересічних громадян до відправлення до Конгресу США листів та телеграм з метою вплинути на федеральний законодавчий процес.

Для упередження подібної діяльності у вище зазначеному акті 1919 року було встановлено, що жодна частина коптів, яка асигнується Конгресом США, не повинна без його санкції використовуватися прямо чи опосередковано

¹ Findley P. They Dare to Speak Out: people and institutions confront Israel's Lobby. - Westport, Connecticut: Lawrence Hill & Company, 1985. - P. 120-121.

для сплати послуг, реклами, відправлення телеграм, листів, друкованого та рукописного матеріалу, здійснення телефонних дзвінків чи вжиття іншої будь-якої дії з метою впливу у той чи іншій формі на члена Конгресу США, щоб він використовуючи своє право голосу або в інший спосіб, сприяв чи навпаки протидіяв прийняттю Конгресом США того чи іншого закону чи фінансового акта незалежно від стадії його проходження у законодавчому процесі.

З Акта 1919 року допускалося лише два виключення:

– по-перше, службовці виконавчої влади могли відповідати на запити з Конгресу США та передавати у свою чергу до Конгресу клопотання про прийняття законів та фінансових актів, які на їхню думку є необхідними;

– по-друге, якщо з вказаною метою були використані кошти, які не асигнувалися Конгресом США, а є залученими з інших джерел, за умови надання звіту про джерела фінансування¹.

2. *Участь лобістів у роботі комітетів Конгресу США.* В американському законодавчому процесі при здійсненні лобіювання комітетам Конгресу надається особливе значення. Впровадження в американському парламентаризмі моделі «сильних» комітетів, цілком закономірно призвело до виокремлення їх епіцентрами законодавчої роботи у Конгресі². Небезпідставно свого часу Президент США В. Вільсон назвав їх «малими законодавчими зібраннями»³.

¹ Сергунин А.А. США: аппарат президента по связям с конгрессом и внешняя политика. – Нижний Новгород: Волго-Вятское книжное издательство, 1990. – С. 98.

² Keefe W.J., Ogul M.S. The American legislative process: Congress and the States. – Eighth edition. – New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1993. – P. 318-319.

³ Вильсон В. Государственный строй Соединенных Штатов / Перевод съ 20-го издания подъ ред. П.П. Гронскаго и Ф.И. Корсакова. – СПб., 1909. – С. 89.

Вплив комітетів на законодавчу діяльність Конгресу США був настільки результативним, що період в історії з початку 20-х і приблизно до кінця 70-х років ХХ століття американські науковці називають «правлінням комітетів»¹, а їх голів – «Колегією кардиналів»², котрі й на сьогодні після низки парламентських реформ мають вагомий вплив на законодавчий процес³. Безапеляційним аргументом на користь ефективності «комітетської системи» у лобіюванні, є те що вона фактично виключає необхідність впливати на всю Палату Конгресу США, адже члени комітету є для лобіста своєрідною «керованою кількістю», позитивна ухвала якої щодо законопроекту є орієнтиром для подальшого його обговорення у Конгресі⁴. Це досить наочно підтверджують і статистичні дані, згідно яких у 90% випадків, законопроекти, які схвалені профільним комітетом приймаються Палатою Конгресу США без змін⁵.

Комітети у Конгресі США зважаючи на його бікамерну структуру, створюються у Палатах окремо. Комітетами Палати представників, які найбільше привертають увагу лобістів є: з прибутків та податків; з енергетики та торгівлі; асигнування; бюджету; урядової реформи. У Сенаті такими комітетами є юридичний; фінансів; охорони здоров'я, освіти, праці та пенсій; торгівлі, науки та транспорту; асигнування. Цікаво, що саме з цих комітетів як Палати представни-

¹ Зяблюк Н.Г. Лоббизм в США как политический институт // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1995. – № 2. – С. 44.

² Baker R.K. House and Senate. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1989. – P. 198.

³ Oleszek W.J. Congressional Procedures and the Policy Process. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2001. – P. 89-90.

⁴ Wilson W. Congressional government: a study in American politics. – Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1885. – P. 189-190.

⁵ Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Особенная часть: Учебник / Под ред. Б.А. Страшуна. – 3-е изд. – М.: Норма, 2008. – С. 104. 350

ків, так і Сенату, про що наголошувалося вище, найбільше співробітників перейшло на лобістську роботу.

У здійсненні лобіювання на рівні комітетів Конгресу США, все більшу роль починають відігравати підкомітети. Вони створюються у рамках постійних комітетів та мають більш вузьку спеціалізацію. Причиною посилення ролі підкомітетів у здійсненні лобіювання є збільшення їхньої активності через ускладнення законотворчої діяльності. Крім того, підкомітети мають в основному ті ж повноваження, що й комітети, за винятком права безпосереднього звернення до Палати.

3. *Взаємодія лобістів з співробітниками Конгресу США.* Здійснення лобіювання в американському парламенті не обмежується лише впливом на конгресменів чи сенаторів. Не меншого значення має взаємодія лобістів зі службовцями Конгресу, яких на кінець 90-х років XX століття налічувалось 40 тис. осіб, з них 17 тис. службовців перебувало в особистих апаратах конгресменів і сенаторів¹. Провідні співробітники Конгресу, особливо керівники апарату комітетів та помічники з питань законодавства, набагато краще знають складні процедурні тонкощі законодавчого процесу ніж парламентарі. Самі лобісти відзначають, що при наявності добре налагоджених відносин зі службовцями парламенту успіх у результативності лобіювання більш ніж на 60% забезпечений².

Результати проведених спеціальних досліджень уповноваженими комісіями Конгресу свідчать, що більша частина внесених поправок членами парламенту, особливо тих, які не входять до складу комітетів, є безпосереднім ав-

¹ Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. - Third Edition. - Washington, D.C: Congressional Quarterly Inc., 1999. - P. 414.

² Baker R.K. House and Senate. - New York-London: W.W. Norton & Company, 1989. - P. 159.

торством службовців їх особистих апаратів¹. Більше того, законодавча практика знає випадки, коли службовці ставили ім'я «свого» конгресмена чи сенатора (навіть без його відома) на законопроекти подані лобістами та успішно вели їх по сходам законодавчого процесу². Зазначимо, що помічники сенаторів мають більший вплив на законодавчий процес, ніж їх колеги з Палати представників³. Американські вчені звертають увагу на певну закономірність – збільшення у двоє штату апарату службовців, неодмінно веде до збільшення фактично у двоє й числа внесених поправок та кількості нових федеральних фінансових програм⁴.

4. *Участь лобістів у роботі органів влади суб'єктів федерації.* Як вже відзначалося вище, однією із тенденцій в американському лобіюванні є географічне переорієнтування здійснення лобіювання з центрального рівня на рівень штатів. Це призвело до того, що Вашингтонські лобістські фірми все частіше починають доповнювати перелік своїх послуг здійсненням лобіювання на регіональному рівні. Дана тенденція стосується й корпоративних суб'єктів лобіювання федерального рівня – спілок та асоціацій. Якщо раніше вони при виникненні потреби здійснення лобіювання в органах влади певного штату, вимушені були запрошувати у якості субпідрядників місцеві лобістські фірми, то сьогодні спілки та асоціації пішли шляхом створення власних

¹ Шуровский М. Соединенные Штаты Америки: может ли аппарат Конгресса стать лоббистом собственных интересов? // Бизнес и политика. – 1995. – № 7. – С. 51.

² Зяблук Н.Г. Лоббизм в США как политический институт // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1995. – № 2. – С. 47.

³ Oleszek W.J. Congressional Procedures and the Policy Process. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2001. – P. 27.

⁴ Шуровский М. Соединенные Штаты Америки: может ли аппарат Конгресса стать лоббистом собственных интересов? // Бизнес и политика. – 1995. – № 7. – С. 53.

лобістських офісів на рівні штатів. Це дозволяє здійснювати постійний моніторинг правотворчої діяльності органів влади штатів та своєчасно здійснювати лобіювання у власних інтересах.

Ще одним трендом лобіювання на регіональному рівні є диверсифікація лобістського представництва, зокрема, комерційними корпораціями. Яскравим прикладом цьому є всесвітньо відома компанія «Johnson & Johnson», яка здійснює активне лобіювання у Вашингтоні, має найнятих зареєстрованих лобістів у легіслатурі свого рідного штату Нью-Джерсі, оперує через Торгову палату Нью-Джерсі, Асоціацію промисловців Нью-Джерсі та групу компаній Нью-Джерсі з виробництва продукції для здоров'я. З поміж цього Johnson & Johnson систематично платить внески в асоціації промисловців Каліфорнії, Іллінойсу, Массачусетса й других штатів та має там своїх лобістів¹.

Основним об'єктом лобіювання на регіональному рівні є легіслатура (законодавче зібрання) штату. Характерно, що лобіювання у легіслатурах суб'єктів федерації, порівняно з лобіюванням Конгресу США та федеральних урядових установ, має значно вищий коефіцієнт корисної дії. Зокрема, згідно дослідження інституту лобіювання на рівні трьох штатів – Каліфорнії, Техасу та Айови, яке було проведене американськими вченими, у Каліфорнії, з усіх ініційованих лобістами законопроектів 67% було ухвалено легіслатурою штату, у Техасі цей показник становив – 55%, а в Айові – 51%².

5. Участь лобістів у роботі консультативно-дорадчих установ, які створені при федеральних органах виконавчої влади.

¹ Иванов Н.Б. Лоббизм в легислатурах американских штатов // США-Канада: Экономика. Политика. Культура. – 1999. – № 2. – С. 117-118.

² Bingham R.D., Hedge D. State and Local Government in a Changing Society. – Second Edition. – New York: Mc Graw-Hill, Inc., 1991. – P. 93.

Головна мета лобіювання полягає не стільки у впливі на прийняття відомчих нормативно-правових актів, хоча це теж має місце, скільки у участі у розробці урядових законодавчих ініціатив. Останні складають досить значний відсоток – близько третини усіх законопроектів¹. З поміж цього, Президент США, згідно з Актом про бюджет та звітність 1921 року, має виключне право на внесення до Палати представників законопроекту про Бюджет на наступний рік.

Специфіка участі федеральних органів виконавчої влади у законодавчому процесі полягає у тому, що за Конституцією ні Президент США, ні підпорядковані йому урядові установи, формально не є суб'єктами права законодавчої ініціативи. Тому усі законодавчі пропозиції федеральних органів виконавчої влади матеріалізуються через щорічні послання Президента США². Лобісти, котрі залучені до законопроектної роботи на урядовому рівні, не тільки намагаються вплинути на розробку нормативних положень біллів, а й досить часто прагнуть ініціювати їх внесення до Конгресу від імені урядових відомств або особисто Президентом США, оскільки за певних умов, це надає законопроекту додаткової ваги та збільшує шанси на кінцевий успіх. Наприклад, за роки президентства Л. Джонсона (1963-1969) ним особисто було подано 83 законодавчі пропозиції, 80 з яких були ухвалені Конгресом³.

¹ Jillson C. American Government. Political Change and Institutional Development. – Orlando: Harcourt Brace College Publishers, 1999. – P. 182.

² Holtzman A. Legislative Liaison: executive Leadership in Congress. – Chicago: Rand McNally, 1970. – P. 248.

³ Косопкин А.С. Нефедова Т.И. Президент, Конгресс, законодательство. (Опыт взаимодействия исполнительной и законодательной ветвей в США) // Государство и право. – 1998. – № 1. – С. 85.

Окрім Глави держави, наголошує американський вчений М. Нельсон, ключовою фігурою у лобіюванні урядових законодавчих ініціатив у парламенті є також віце-президент, який може виступати як і індивідуальний лобіст, так і координатором лобістської групи¹. За статистикою, до 50% проектів, які запропоновані федеральними органами виконавчої влади, ухвалюються Конгресом США. У разі, якщо президентська адміністрація не змогла переконати Конгрес у необхідності прийняття бажаного білля, застосовується найдійовіший лобістський засіб – конституційне повноваження Президента США накласти вето на цей законодавчий акт.

У цілому конституційна практика США свідчить, що президентське вето відіграє досить значну роль у законодавчому процесі. До початку 90-х років ХХ століття Президенти США застосовували вето 1421 раз. І лише у 103 випадках Конгресу вдалося подолати його. Наприклад, Президент США У. Клінтон, який перебував на цій посаді з 1993 по 2000 рік, застосовував право вето десять разів, з яких у двох випадках воно було подолано. Дж. Буш-молодший за два строки свого президентства скористався правом вето лише один раз у травні 2005 року щодо Акта, який дозволяв Національному інституту здоров'я проводити дослідження стовбурових клітин та експериментів з ними, й який виділяв кошти з федерального бюджету для здійснення цієї програми. Дане вето Конгресом США подолане не було².

6. *Організація та проведення лобістами громадських слухань.* Для конституційної практики США винесення органами влади на обговорення суспільства проектів нормати-

¹ Nelson M. The Presidency A to Z. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – P. 95.

² Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Особенная часть: Учебник / Под ред. Б.А. Страшуна. – 3-е изд. – М.: Норма, 2008. – С. 122.

вно-правових актів є невід'ємною складовою правотворчого процесу. Це одна з найпоширеніших та найпопулярніших форм залучення громадськості до правотворчого процесу, особливо на регіональному та субрегіональному рівнях¹. Досить часто ініціаторами організації громадських слухань виступають саме суб'єкти лобіювання, особливо коли мова йде про прийняття фінансових біллів². Головною ж метою громадських слухань є з'ясування максимальної кількості обставин, що стосуються проекту акта, винесеного для обговорення.

Важливим урівноважуючим чинником в інформаційно-му забезпеченні процесу прийняття правових актів на федеральному рівні є функціонування при парламенті США спеціальної аналітичної установи – Дослідницької служби Конгресу (Congressional Research Service). Остання на противагу лобістам надає законодавцям вільний від будь-яких оцінок матеріал, необхідний для адекватного віддзеркалення у законі різноманітних суспільних інтересів. У даній установі працює більше шести тисяч службовців та має річний бюджет близько 45 млн. доларів США. Щороку Дослідницька служба відповідає близько на 500 тисяч запитів від конгресменів, комітетів і працівників апарату. Відповіді надаються у формі доповідей, бюлетенів, бібліографій, аналітичних повідомлень, семінарів, аудіо- та відеозаписів, інформації з автоматичної бази даних чи навіть особисте консультування по телефону³.

¹ Bingham R.D., Hedge D. State and Local Government in a Changing Society. – Second Edition. – New York: Mc Graw-Hill, Inc., 1991. – P. 88.

² Manley J.E. The Politics of Finance. The House Committee on Ways and Means. – Boston: Little, Brown, 1970. – P. 317.

³ Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. – Third Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – P. 280-281.

§ 3.2. Конституційно-правові форми лобіювання під час прийняття вищими судовими інстанціями судових рішень

Конституція – це те, що кажуть про неї судді.

Чарльз Евенс Х'юз
Голова Верховного Суду США

Питома вага у регулюванні суспільних відносин у США, окрім нормативно-правових актів Конгресу та федеральних органів виконавчої влади, також належить прецедентному праву, джерелом якого є судова практика вищих судових органів. Це звісно, привертає неабияку увагу суб'єктів лобіювання до їх роботи. Більше того, органи судової влади піддані лобіюванню навіть на стадії їх кадрового формування як на президентському, так і сенатському рівнях¹. Зокрема, за весь час свого існування Сенат США відхилив близько 20% кандидатів у судді Верховного Суду США. Варто нагадати, що саме спір щодо кадрового формування органів судової влади, який знайшов свою юридичну оцінку в Рішенні Верховного Суду США від 1803 року зі справи «Мерб'юрі проти Медісона» (*Marbury v. Madison*), став підґрунтям для доктринального обґрунтування та юридичного регламентування інституту конституційного контролю (*judicial review*) у США².

Головною метою судового лобіювання є визнання незаконним акта Президента США, федеральних органів вико-

¹ Carp R.A. Stidman R. *Judicial Process in America*. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2001. – P. 232-233; *American Political Leaders 1789-2000* / Ed. by Rich Pattern. – Washington, D.C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2000. – P. 51.

² Jost K. *The Supreme Court A to Z*. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – P. 276.

Таким чином, федеральне виборче законодавство США дозволяє суб'єктам лобіювання брати участь у фінансуванні федеральних виборчих кампаній. Така участь має чітко регламентовані форми з встановленням граничних розмірів внесків та витрат до виборчих фондів кандидатів на федеральні посади. Найбільш поширеною формою збирання та внесення коштів суб'єктами лобіювання до виборчих фондів кандидатів є Комітети політичної дії, кількість яких з кожним роком зростає, разом із коштами, що зібрані ними для фінансування виборчих кампаній.

§ 5.1. Іноземне лобіювання як невід'ємна ознака американської демократії

Важливою складовою лобіювання у США є його здійснення на користь іноземних інтересів. Певні сегменти іноземного лобіювання у США можна віднайти ще у кінці XVIII століття. Зокрема, достатньо пригадати бурхливі протести ірландських емігрантів у США проти укладеного у 1794 році англо-американського договору «про дружбу та мореплавання» (так званого договору Джея), який повинен був урегулювати старі спори між Англією та США, пов'язані з виконанням Версальського мирного договору 1783 року й нові конфлікти, які були викликані англо-французькими війнами. Характерно, що громадяни США – вихідці з Ірландії, виступали у даному разі не проти дискримінаційних положень цього договору, а проти самого факту угоди з Англією, яка розглядалася ними як держава, яка пригнічує їх колишню батьківщину.

Історії відомі також наполегливі спроби американців голландського походження втягнути Сполучені Штати Америки у війну з Англією на стороні бурів у період анг-

– висвітлення цих зустрічей у засобах масової інформації та організація прес-конференцій, так званий прийом «формування ЗМІ під конкретну особу»;

– надання замовнику лобістських послуг звіту про моніторинг ЗМІ за результатами проведених ним зустрічей у США;

– поширення сприятливої для замовника лобістських послуг інформації у ЗМІ та серед посадових осіб органів федеральної влади.

Специфіка конституційно-правового регламентування здійснення лобіювання вище вказаними суб'єктами іноземного лобіювання полягає у тому, що іноземні уряди, політичні партії, суб'єкти господарювання та їх офіційні представники підпадають під юрисдикцію Акта про реєстрацію іноземних фірм 1938 року, а лобістські організації етнічних діаспор здебільшого під юрисдикцію Акта про відкритість лобіювання 1995 року. Це зумовлено тим, що переважна більшість представників етнічних діаспор, яка залучена до лобістських заходів має громадянство США.

§ 5.2. Етнічна складова іноземного лобіювання у США

Сутнісною рисою Сполучених Штатів Америки, яка відрізняє їх з-поміж інших країн, є надзвичайно велика гетерогенність етнічного складу, за умови, що жодна з етнічних груп не є домінуючою. Тобто, одним із головних чинників державно-національного єднання країни є саме неетнічний характер політико-соціальних механізмів, які її скріплюють. Консолідуючим стержнем країни є Конституція США та створена згідно з її положеннями система урядування з розподілом на три гілки влади. Більшість мігрантів, які за-

здійснюється на основі законів, прийнятих Конгресом США. Водночас Президент наділений правом відкладеного вето, щодо законів, яке Конгрес може подолати кваліфікованою більшістю голосів. А Верховний Суд здійснює функцію конституційного контролю і може визнати неконституційними як закони, так і акти Президента чим скасувати їхню дію. При цьому члени Верховного Суду призначаються Президентом за погодженням із Сенатом¹;

– по-друге, надзвичайно високою гетерогенністю американського соціуму та розвиненістю інститутів громадянського суспільства. Зокрема, близько 65% населення США перебуває у членстві як мінімум однієї організації, яких наразі налічується понад 138 тисяч². Лобіювання є дієвим конституційно-правовим інститутом у забезпеченні врахування інтересів американських громадян у нормативно-правових актах та судових прецедентних справах. Не дарма, в американських наукових джерелах його кореспондують з «п'ятою гілкою влади»³.

§ 6. Конституційно-правові форми лобіювання у Канаді

Здійснення лобіювання у Канаді ґрунтується на поєднанні різноманітних підходів до його легітимації. Достатньо тривалий час американські зразки лобіювання не зна-

¹ Jost K. The Supreme Court A to Z. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – P. 412-413.

² Davidson R.H., Oleszek W.J. Congress and its Members. – Eighth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2002. – P. 349.

³ Zorack J.L. The Lobbying Handbook. – Washington, D.C.: Professional Lobbying and Consulting Center, 1990. – P. 24.

воно не таке ретельне як у США, що значно спрощує формальну процедуру доступу зацікавлених осіб до процесу прийняття нормативно-правових актів.

§ 7. Конституційно-правові форми лобіювання у Великій Британії

Сфера британського лобіювання останнім часом переживає період активного росту. На початку 90-х років минулого століття у Лондоні функціонувало близько 40 відносно невеликих лобістських фірм, головна мета яких – впливати на парламент, урядові установи та громадську думку¹. Станом на сьогоднішній день цей показник збільшився майже у двічі. Більша частина з них – близько 60 лобістських контор, на долю яких припадає близько 85% від загального обсягу надання послуг у галузі лобіювання, входять до Асоціації професійних політичних консультантів (The Association of Professional Political Consultants (APPC)). Членство в Асоціації наразі має 825 лобістів, які щорічно обслуговують близько 1800 клієнтів лобістських послуг². Проте за фактичними оцінками у галузі лобіювання працює у п'ятеро більше – аж 14 тисяч осіб³.

Суттєво збільшилися у Великій Британії також і видатки на лобіювання. Якщо на початку 90-х років ХХ століття річні витрати на лобіювання складали лише 500 мільйонів

¹ Norton P. The British Polity. – Third Edition. – New York: Longman, 1994. – P. 167.

² APC Response to the Public Administration Select Committee Report on Lobbying. February 2009 / The Association of Professional Political Consultants. – London, 2009. – P. 2.

³ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 10.

Таким чином, лобістські об'єднання та спілки, які є основними суб'єктами лобіювання у Німеччині, мають реальну змогу здійснювати лобіювання на органи державної, передусім виконавчої влади, фактично на усіх стадіях процесу прийняття нормативно-правових актів. Основною організаційно-правовою формою здійснення лобіювання є участь лобістів у роботі консультативно-дорадчих органів, які створені переважно при федеральних урядових відомствах.

§ 2. Конституційно-правові форми лобіювання у Франції

Французька субмодель здебільшого ґрунтується на здійсненні лобіювання у рамках діяльності спеціального консультативно-дорадчого органу – Соціально-економічної ради ((Le Conseil économique et social)), яка має чітко визначений конституційно-правовий статус. За Конституцією та Законом, який регламентує діяльність Ради, вона обов'язково здійснює експертизу усіх законопроектів та урядових рішень, що стосуються соціальної та економічної сфер. Більше того, Соціально-економічна рада може за власною ініціативою розглянути той чи інший законопроект. Тому головним завданням цього органу державної влади є консультування Уряду та участь у виробленні соціально-економічної політики держави шляхом залучення до цього громадських та професійних об'єднань, сприяння налагодженню між ними діалогу. Тобто, Рада є своєрідною платформою для узгодження суспільних інтересів з метою їх консолідованого представництва перед Урядом¹.

¹ Palter M. Comparative politics: Political Economy, political culture and political Interdependence. – Itasca, Illinois: F.E. Peacock Publishers, Inc., 1997. – P. 177.

снення лобіювання. Переконані, що прийняття Національними Зборами та Сенатом, актів з лобіювання у 2009 році сприятиме значному розширенню методів лобіювання.

Висновки до Частини III

1. Інститут лобіювання є невід'ємною складовою процесу прийняття нормативно-правових актів у провідних країнах західної демократії, що відносяться до континентальної та англосаксонської правових систем. З огляду на те, що конституційно-правовий зміст правотворчого процесу у даних країнах об'єктивно різний, це у свою чергу впливає на суб'єктний та об'єктний склад інституту лобіювання, урізноманітнення конституційно-правових форм його здійснення. Так, у країнах англосаксонської моделі лобіювання, цей інститут переважно ґрунтується на праві петицій, яке до речі стало конституційно-правовим підґрунтям для його легітимації. У країнах континентальної моделі лобіювання основною його конституційно-правовою формою стала участь лобістів у консультативно-дорадчих органах, які здебільшого створенні при урядових установах. Утім на сьогодні у багатьох державах, які відносяться до різних моделей лобіювання можна спостерігати стійку тенденцію до поступової їх взаємної конвергенції.

2. У зарубіжному конституційно-правовому досвіді «стандартизований» інститут лобіювання як універсальна уніфікована система відсутня. Кожна держава, де лобіювання отримало інституційне оформлення має свої національні, історичні та юридичні особливості й традиції, які впливають на законодавче його врегулювання та урізноманітнення конституційно-правових форм здійснення лобіювання. Зважаючи на те, що даний інститут у цих країнах

уже пройшов етап свого становлення, довів свою корисність та ефективність як один із конституційно-правових механізмів репрезентації інтересів фізичних і юридичних осіб, а також їх об'єднань на правотворчому рівні, при легітимації лобіювання в Україні, необхідно враховувати здобутки зарубіжного конституційно-правового досвіду.

3. У процесі врахування зарубіжного конституційно-правового досвіду лобіювання при легітимації цього інституту в Україні, мало спробувати формально перенести на національно-правовий ґрунт західні демократичні цінності та норми, що досить виразно можна простежити у деяких українських законопроектах про лобіювання, насамперед у проекті Закону України «Про лобіювання в Україні». Необхідно ще, щоб вони узгоджувались з історичними передумовами розвитку вітчизняних конституційно-правових інститутів та реаліями сьогодення, особливо у період конституційно-правових трансформацій в Україні.

Частина IV

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ІНСТИТУТУ ЛОБІЮВАННЯ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
ТА РАДІ ЄВРОПИ**

Діяльність України на євроінтеграційному напрямі повинна бути спрямована на те, щоб між Єдиною Європою та її «сусідами» не з'явилася ще одна Берлінська стіна, яка перетворить нашу державу у зону між інтегрованою Європою та інтегрованим євразійським світом.

З щорічного послання
Президента України 2003 року

**§ 1. Конституційно-правове регулювання
лобіювання у Європейському Союзі**

Поглиблення європейської інтеграції, результатом якого є створення наднаціональної структури Європейський Союз, суттєво вплинуло на форми, рівень та об'єми нормативно-правового регулювання суспільних відносин на Європейському континенті. Регламентуючи все більше сфер внутрішнього суспільного та економічного життя, владні органи ЄС опинилися у центрі зворотного впливу, викликаного постійною увагою до їх роботи з боку різноманітних суспільних груп. Однією із форм такої зворотної взаємодії

§ 2. Суб'єкти лобіювання у Європейському Союзі та їх види

Найбільшою організаційно-правовою проблемою інституту лобіювання у Європейському Союзі є занадто забюрократизована процедура реєстрування лобістських представництв, що неодноразово було предметом критики зі сторони лобістської громадськості. Зокрема, реєстрування Польсько-Європейського представництва господарських та регіональних організацій тривало 73 дні, а словенського бюро Business & Research Association – 9 місяців. У середньому відповідна процедура триває близько півроку, хоча є випадки коли на реєстрацію було затрачено 1,5 року¹.

Ще однією перепорою у створенні національними організаціями та установами в Брюсселі своїх лобістських представництв є досить великі фінансові витрати на їх утримання. Для порівняння приведу витрати на лобіювання в органах влади Європейського Союзу лобістськими представництвами, що відносяться до різних груп суб'єктів лобіювання. Так, річний лобістський бюджет лобістського представництва Асоціації британських страховиків (The Association of British Insurers) складає від 850 000 до 950 000 євро, а лобістського представництва міжнародної екологічної організації «Друзі землі» (Friends of the Earth) – від 500 000 до 550 000 євро відповідно².

Утім незважаючи на певні труднощі в реєструванні та великі фінансові видатки на лобіювання, кількість осіб які здійснюють лобіювання у Брюсселі постійно збільшується.

¹ Kurczewska U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 196.

² Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – P. 50.

роль у законодавчому процесі ЄС. На сьогодні він відіграє роль своєрідного містка між Європейським Союзом та його громадянами.

Серед суб'єктів лобіювання на рівні ЄС слід назвати вище згадані професійні спілки лобістів – Європейська федерація лобістів (European Federation of Lobbyists), Європейські лобісти у парламентських справах (European Parliamentary Affairs Lobbyists) та Товариство практикуючих фахівців у європейських справах (Society of European Affairs Practitioners). Ці організації являють собою об'єднання з високим вступним членським внеском, які претендують на роль парасолькових структур у всіх питаннях, що стосуються представництва і захисту корпоративних інтересів лобістів, котрі практикують у європейських установах¹.

У європейському лобіюванні все більшої ваги у прийнятті рішень владними органами ЄС набуває американське лобіювання, яке в основному спрямоване на захист бізнес-інтересів. У Брюсселі також зареєстровано представництво потужної американської лобістської фірми «Хіл і Нолтон» (Hill and Knoltwton). Американські лобістські групи, як правило, координуються Комітетом Американської торгової палати ЄС у Бельгії².

§ 3. Об'єкти, предмет та форми лобіювання у Європейському Союзі

Причиною інтенсифікації лобіювання на рівні Європейського Союзу перш за все є процес поглиблення європейської інтеграції та закріплення на нормативному рівні

¹ Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 58.

² Ibid. – S. 73-76, 127.

вимоги *Acquis communautaire*, суть якої полягає у системі спільних прав і обов'язків держав-членів та ЄС¹. Фактично підписання кожного міждержавного договору у рамках Спільноти, який визначає створення владних наднаціональних установ та розподіл між ними повноважень Європейського Союзу, супроводжується лобістським тиском країн-членів ЄС.

Спочатку було впроваджено спільну політику у секторі сільського господарства і торгівлі. Зокрема, розробка Єдиної сільськогосподарської політики (*Common Agricultural Policy*) проходила за участю потужної організації сільськогосподарських виробників – Конфедерації сільськогосподарських організацій ЄС, яка на протязі перших десятиріч існування Спільноти активно лобіювала інтереси сільгоспвиробників². А з часом усе більше галузей охоплюється політикою Європейського Союзу – промисловість, енергетика, транспорт, соціальні сфери тощо. Це означає, що найважливіші рішення у даному секторі приймаються інституціями ЄС, а країни-члени – їх виконують.

Подією, яка істотно розширила компетенцію владних органів ЄС, насамперед його так званого «інституційного трикутника» – Європарламенту, Єврокомісії та Ради ЄС, які й виступають об'єктом лобіювання, було підписання у Люксембурзі та в Гаазі 17 і 28 лютого 1986 року й ратифікація у 1987 році Єдиного Європейського Акта. Останній став правовою основою для реалізації програми спільного ринку та ввів на території ЄС вільний рух людей, капіталу, товарів і послуг. Відтепер рішення з таких важливих для гро-

¹ Khoroshkovsky V. *The Strategic Choice* // *Politics and the Times*. – 2003. – № 4. – Р. 9.

² Перегудов С.П., Лапина Н.Ю., Семененко И.С. *Группы интересов и российское государство / Институт МЭМО РАН*. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 310.

мадян питань як ставки оподаткування, право поселення і праці в довільному місці, стандарти якості продуктів тощо, повинні приймати не національні уряди, а відповідні органи влади Євросоюзу¹.

Поступово головним об'єктом лобіювання становиться Європейський парламент, який з консультативного органу трансформується у повноцінного носія законодавчої влади². Такий інтерес він викликає лише з часу прийняття Єдиного Європейського Акта та Маастрихтського договору, відколи Європарламент отримав обмежене право вето і право внесення поправок, а також Амстердамських угод, які встановили нові правила процедури призначення членів Комісії – затвердженням їх Європарламентом, посиливши його роль у цьому процесі.

Розширення сфери застосування процедури спільного ухвалення рішень Європейським парламентом згідно Ніццького договору та практика прийняття парламентом резолюцій, які містять оцінку політичних й інших ситуацій як у середині Співтовариства, так і поза ним – ще більше укріпили його позиції у політичній системі ЄС. У німецьких наукових виданнях основними функціями Європарламенту визначається законодавча, контрольна, бюджетна та представництво на міжнародній арені³. Варто також зазначити, що Європейський суд з прав людини у рішенні від 18 лютого 1999 року у справі «Метгюз проти Сполученого

¹ Weindelfeld W., Wessels W. Europa von A to Z. Taschenbuch der europäischen Integration / Institut für Europäische Politik. – Bonn: Europa Union Verlag, 2002. – S. 34-36.

² The European Parliament's opinion on the European Constitution. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005. – P. 28-30.

³ Weindelfeld W., Wessels W. Europa von A to Z. Taschenbuch der europäischen Integration / Institut für Europäische Politik. – Bonn: Europa Union Verlag, 2002. – S.192-193.

Королівства» (Matthews v. The United Kingdom) визначив Європейський парламент теж органом законодавчої влади¹.

Отже, збільшення повноважень Європарламенту цілком закономірно сприяло інтенсифікації діяльності лобістів та лобістських об'єднань у ньому. За експертними оцінками, протягом одного року здійснюється близько 70000 контактів між лобістами та членами Європейського парламенту². Утім надзвичайно складний та заплутаний законодавчий процес, що виражається у багаторівневому характері прийняття законодавчих актів Євросоюзу, у якому беруть участь декілька органів влади, обумовлює те, що лобіювання не обмежується лише впливом на Європейський парламент.

Загальна модель ухвалення нормативно-правового акта у Європейському Союзі може бути подана у вигляді процесу, що здійснюється на трьох стадіях (внесення ініціативи, обговорення та ухвалення нормативно-правового акта) і застосовується з використанням різного роду процедур: консультативної, співпраці, спільного ухвалення рішень, обов'язкової згоди. Основний зміст правотворчого процесу зводиться до взаємодії трьох основних органів ЄС та розгортається у межах чітко визначеної системи їхніх повноважень³.

Тому лобісти й лобістські об'єднання постійно шукають канали доступу також і до Європейської комісії, яка володіє виключним правом законодавчої ініціативи та у де-

¹ European Court Human Rights, Matthews v. The United Kingdom judgment of 18 February 1999 // European Court of Human Rights Portal. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.echr.coe.int>.

² Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxemburg: European Parliament, 2003. – P. 33.

³ Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 46-49.

лобіювання на рівні ЄС, в останні роки не було виявлено значних порушень, фактів корупції або масштабних культурних махінацій, але на національному рівні такі факти час від часу виявляються¹.

§ 4. Роль та місце лобіювання у європейському інтегруванні України

Затвердження Верховною Радою України послання Президента «Україна: рух у ХХІ століття» визначило курс на європейську інтеграцію одним із пріоритетних напрямів національної зовнішньої політики. Як було відзначено у іншому посланні Президента України до парламенту «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки», практичними кроками щодо євроінтегрування України мають бути: набуття членства в Світовій організації торгівлі у 2002-2003 роках; підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; проведення переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі у 2003-2004 роках та митного союзу у 2005-2007 роках; гармонізація законодавства України до законодавства ЄС у пріоритетних сферах; і врешті-решт, досягти створення реальних передумов для вступу України до ЄС на рубежі 2011 року². До числа сприяючих факторів європейського інтегрування України, фахівці та-

¹ Перегудов С.П., Лапина Н.Ю., Семененко І.С. Группы интересов и российское государство / Институт МЭМО РАН. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 250.

² Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 100. – 4 червня. – С. 11.

кож відносять, її вступ до Північноатлантичного альянсу (НАТО)¹.

На сьогодні базовим документом, на основі якого виводяться взаємовідносини України з Європейським Союзом є Угода «Про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами», яка підписана 16 червня 1994 року й ратифікована Законом України № 237/94-ВР², а також два протоколи до неї, які теж ратифіковані Україною³. У контексті виконання поставлених завдань щодо євроінтегрування нашої держави варто відзначити: підписання між Україною та ЄС низки торговельних угод та угоду про співпрацю у ядерній галузі; отримання Україною статусу держави з ринковою економікою; суттєве збільшення товарообігу з ЄС, який становить близько 30% зовнішньої торгівлі України, що є найбільшим показником за всі роки взаємовідносин; приєднання України до Болонської декларації у галузі освіти та до Шенгенської угоди щодо візового режиму; розробка спіль-

¹ Halchinsky A.S. The Ukrainian Strategy for European Integration: New Opportunities // Politics and the Times. - 2003. - № 3. - P. 9.

² Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10 листопада 1994 року № 237/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 46. - Ст. 415.

³ Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) про приєднання Чеської Республіки, Естонської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Угорської Республіки, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія та Словацької Республіки до УПС та внесення змін до УПС: Закон України від 6 липня 2005 року № 2753-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 34. - Ст. 440; Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) про приєднання Республіки Болгарія та Румунії до УПС: Закон України від 6 березня 2008 року № 134-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2008. - № 16. - Ст. 155.

них проектів з енергетичного співробітництва; проведення у напрямі євроінтегрування нашої держави низки самітів між Україною та Європейським Союзом; порушення питання щодо асоційованого членства України в ЄС.

Однак не зважаючи на певні здобутки у євроінтегруванні нашої держави, основні завдання, визначені у Посланні Президента України, внаслідок комплексу соціально-економічних та політико-правових чинників, які лежать у площині як внутрішньої, так і зовнішньої політики, залишились не виконаними. Це, у свою чергу, поставило під сумнів дотримання Україною обов'язкової формальної умови при її вступі до Європейського Союзу – відповідність так званим «копенгагенським критеріям», які вперше були сформульовані під час зустрічі керівників держав і урядів ЄС, що відбулася 21-22 червня 1993 року у Копенгагені.

Основним змістом копенгагенських критеріїв є¹:

- країна-кандидат на вступ повинна досягти інституційної стабільності як гарантії демократичного устрою та правової держави;
- додержання прав та свобод людини, а також поважання і захист меншин;
- конкурентоспроможна ринкова економіка, яка здатна витримати тиск з боку ринкових сил та конкурентів всередині Союзу;
- готовність взяти на себе зобов'язання, які випливають із членства;
- спроможність ідентифікувати себе з цілями політичного, економічного та валютного союзів.

¹ European Council in Copenhagen, 21-22 June 1992: Presidency Conclusions. In: The European Councils: Conclusions of the Presidency 1992-1994. – Brussels: European Commission; Directorate-General for Information, 1995. – P. 86.

У разі ж невиконання цих вимог Україною, зводяться нанівець усі позитивні зрушення у її євроінтеграційних кроках та обнулюється ефективність здійснення лобіювання у вирішенні даного стратегічного геополітичного завдання. Тому розглядаючи місце та роль лобіювання під час переговорного процесу щодо набуття Україною членства в Європейському Союзі, варто наголосити, що воно є одним із напрямів у комплексі соціально-економічних та політико-правових заходів, які у своїй сукупності матеріалізують євроінтеграційні прагнення нашої держави. Завданням лобіювання у даному разі є: по-перше, скорочення терміну вступу України до Європейського Союзу; а по-друге, сприяння набуття членства в ЄС з максимальним врахуванням національних інтересів.

Щодо зовнішньої кон'юнктури євроінтегрування України, то позитивним у цьому відношенні є прийняття протягом 1999 та 2001 років владними інституціями ЄС низки нормативно-правових документів. Такими є Декларація Європейської Ради з спільної стратегії країн ЄС, яка визнала нове місце України у системі європейської безпеки¹, та Резолюція Європейського Парламенту щодо розширення Європейського Союзу № В5-0538/2001, у якій вказано на позитивний зміст розширення ЄС.

Сигналом розчарування у євроінтеграційних амбіціях України є ухвалення Європейською Комісією у березні 2003 року документа «Розширена Європа – сусідство: новий вимір відносин зі східними та південними сусідами», у якому Україні запропоновано статус сусідства², замість очі-

¹ European Council Strategy 1999 / CFSP on Ukraine // Bulletin EU. – 1999. – № 12. – Annexes to the Presidency conclusions (6/7). – P. 1-2.

² Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighborhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbors. – Brussels, 2003. – P. 26.

куваної пропозиції підписати Угоду про асоціацію. Особливий «статус сусідства», наголошує український вчений В. Копійка, хоча й виводить сьогодні взаємостосунки ЄС – Україна на формати співробітництва, які за винятком членства відповідають рівню співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи, нажаль не відкриває безпосередніх інтеграційних перспектив і лише визначає стосунки Європейського Союзу з Україною у певному загальному форматі¹.

Тому з метою подальшого інтегрування нашої держави, українській владі необхідно посилити роботу у цьому напрямі. Зважаючи на певні труднощі, які мають місце в офіційному переговорному процесі, на нашу думку, при реалізації конкретних кроків з вступу України до ЄС, варто звернутися до використання лобістського інструментарію, яке на прикладі країн, що вже набули повноправного членства в Європейському Союзі, довело свою утилітарність та ефективність. Без перебільшення можна констатувати, що наразі здійснення лобіювання є невід'ємною складовою переговорного процесу між країною-кандидатом та ЄС.

Отже, використання лобіювання під час європейського інтегрування України є досить нагальним. Доречно зауважити, що останнім часом є певні зрушення у цьому напрямі. Зокрема, лобіювання українською стороною підписання міждержавних протоколів у рамках вступу до СОТ², а також залучення до процесу євроінтегрування України польської сторони, яка є активним «лобістом» інтересів нашої держави на європейському рівні³.

¹ Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна. – К.: Юрид. думка, 2005. – С. 320-321.

² Арсеній Яценюк: «Даже если солнце «отключат» все равно выживем» // Зеркало недели. – 2006. – № 6 (585). – 18 февраля. – С. 4.

³ Khoroshkovsky V. The Strategic Choice // Politics and the Times. – 2003. – № 4. – P. 5.

Лобіювання країнами-кандидатами під час переговорного процесу щодо їх вступу до ЄС не має спеціальних правових форм регламентування на рівні Європейського Союзу. Виняток лише складає встановлення вимоги про декларування лобістами та лобістськими об'єднаннями всіх контактів з державами, які не є членами ЄС, а також їх фізичними та юридичними особами. У цілому, особливістю регулювання лобіювання в Євросоюзі, як вже зазначалося, є його добровільно-рекомендаційний характер.

Лобіювання країнами-кандидатами Східної, Центральної та Південної Європи під час переговорного процесу щодо їх вступу до Європейського Союзу є особливою формою відстоювання інтересів на рівні Спільноти та має низку сутнісних рис.

По-перше, лобістські дії чітко координуються з проведенням дипломатичних заходів. У даному разі лобіювання може бути підґрунтям для проведення необхідного дипломатичного заходу у переговорному процесі щодо євроінтегрування країни-кандидата, або ж методи лобіювання можуть бути використанні при його безпосередньому проведенні з метою підписання необхідної угоди між країною-кандидатом та ЄС. Головним надбанням лобіювання у цьому випадку є те, що лобісти вирішують багато завдань, які з протокольних чи інших міркувань бояться брати на себе дипломати¹. Однак одразу ж варто зауважити, що використання комплексу лобістсько-дипломатичних заходів не завжди має позитивний результат. Зокрема, питання про вступ нових членів до Європейського Союзу активно лобіювалося на Амстердамській конференції у 1997 році, але

¹ Findley P. They Dare to Speak Out: people and institutions confront Israel's Lobby. - Westport, Connecticut: Lawrence Hill & Company, 1985. - 116-117.

азнало фіаско. Суб'єкти лобіювання спромоглися лише до підписання «Протоколу про органи з урахуванням розширення Європейського Союзу»¹.

По-друге, лобіювання має бути системним на протязі декількох років, оскільки процедура набуття повноправного членства в Європейському Союзі доволі розтягнута у часі і складається з низки етапів, які визначають різний формат взаємостосунків країни-кандидата та ЄС у найбільш важливих сферах. Наочним прикладом цьому є процес вступу до ЄС країн Вишеградської групи (Республіка Польща, Угорщина, Чеська Республіка і Словацька Республіка), яким знадобилося близько 10 років лобістських зусиль для отримання повноправного членства в ЄС.

Фактично на кожному етапі переговорного процесу щодо євроінтегрування цих країн, здійснювалися активні лобістські дії, які разом з дипломатичними заходами стали підґрунтям для подання ними протягом 1994-1996 років заяв про вступ до Євросоюзу. Лобістське супроводження євроінтеграційних кроків країн Вишеградської групи мало місце, зокрема, при: підписанні ними у 1991 році «Європейські угоди»; прийнятті у грудні 1994 року так званої «Білої книги», яка визначила принципи переходу асоційованих членів до повноправного членства в Євросоюзі; ухваленні у березні 1998 року рішення на конференції ЄС щодо започаткування процедур переговорного процесу про прийом країн-претендентів у «першій хвилі» розширення Європейського Союзу²; ухваленні у квітні 2003 року

¹ Мьошель В. Шляхи розширення Європейського Союзу: співвідношення інтересів та приведення інституцій у відповідність // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 3 (18). – С. 41-42.

² Дем'янець В.І. Інтеграційна політика владних органів країн Вишеградської групи щодо ЄС і НАТО у 1989-1999 рр.: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2001. – С. 14-15.

на Афінській конференції Акта про прийняття даних країн до ЄС¹.

По-третє, поліоб'єктний характер такого роду лобіювання. Справа у тому, що переговори щодо вступу нових членів до Європейського Союзу носять міжурядовий характер, головну роль у якому відіграють не владні інституції Союзу, як прийнято вважати, а його країни-члени, точніше їх урядові делегації. Першим відводиться лише роль посередника та координатора². За процедурою, рішення про вступ нових членів приймаються на спеціально скликаній для переговорів міжнародній конференції, учасниками якої є всі країни-члени ЄС – так званий «колективний неогоціатор». Отже, основним об'єктом лобіювання під час переговорного процесу щодо вступу країни-кандидата до Європейського Союзу є урядові делегації країн-членів, а додатковим об'єктом лобіювання – владні інституції ЄС, які координують процеси розширення Союзу.

По-четверте, дворівневий характер суб'єктів лобіювання. Перший рівень – це представники органів державної влади країни-кандидата, які вирішують питання, пов'язані із загальними засадами євроінтегрування, а другий – представники неурядового сектора (підприємництво, громадські об'єднання тощо), які паралельно з лобіюванням суб'єктів першого рівня, чи навіть синхронно з ним, лобіюють спеціальні питання, що мають вплив на ведення бізнесу та життєдіяльність соціальних груп.

¹ Budkin V. The «Wider Europe» Scenario // Politics and the Times. – 2004. – № 1. – P. 15.

² Weindelfeld W., Wessels W. Europa von A to Z. Taschenbuch der europäischen Integration / Institut für Europäische Politik. – Bonn: Europa Union Verlag, 2002. – S. 266.

Як правило, другий рівень суб'єктів лобіювання активізується на заключних етапах набуття країною-кандидатом членства в ЄС, оскільки саме на них у найбільшій мірі поглиблюється співробітництво між країною-кандидатом та Євросоюзом, що, у свою чергу, вимагає певної корекції, за допомогою використання лобістського інструментарію, умов співробітництва з урахуванням бізнес-інтересів та інтересів соціальних груп.

Досвід країн, які набули членства в ЄС чи знаходяться за крок від цього свідчить, що у лобіюванні неурядовий сектор переважно йде шляхом створення власних лобістських представництв у Брюсселі, ніж користування послугами лобістських фірм. Найбільш вагомі позиції у просуванні інтересів суб'єктів лобіювання другого рівня країн-кандидатів на вступ до ЄС займає NIROC (Network of Interest Representation Offices from Candidate Countries) – пікове лобістське об'єднання, створене 11 лютого 2000 року та відстоює під час євроінтеграційних процесів інтереси словенських, польських, турецьких, словацьких, чеських та угорських неурядових структур¹.

Окрім власних лобістських представництв, суб'єкти лобіювання обох рівнів під час переговорного процесу щодо євроінтегрування країни-кандидата, також користуються послугами потужних Брюссельських лобістських фірм, година консультації яких коштує від 150 до 200 євро, а за безпосередні лобістські дії, замовнику прийдеться викласти від 250 до 350 євро за годину, окрім загальної суми контракту та відсоткових преміальних за вдало проведені лобістські дії. Серед найбільш потужних лобістських фірм слід назва-

¹ Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 135, 204-205.

ти Європейську консалтингову компанію (European Consulting Company (ECCO)), Європейський центр публічних справ (European Centre for Public Affairs (ECBAR)), Європейський політичний центр (the European Policy Centre (EPC)), Європейські справи (European Affairs (ІКР)), Європейську стратегію (European Strategy) тощо¹.

Однією із найпоширеніших послуг євролобістів, які надаються країнам-кандидатам бажаючих набути членства в Євросоюзі, є так зване «адміністративне репетиторство» – навчання дипломатичних представників цих держав тонкощам європейського етикету під час переговорного процесу з офіційними особами ЄС. У разі, якщо громадськість Євроспільноти досить негативно сприймає країну-кандидата на вступ до ЄС, то лобістами використовуються опосередковані методи лобіювання з метою створення «ребрендинг іміджу» цієї країни, тобто, позитивної її репутації. Однак вартість даних послуг значно більша ніж безпосереднє лобіювання.

Прикметно, що фактично кожна країна-кандидат на вступ до Європейського Союзу, зіткнулася з проблемою її позитивного іміджу серед громадськості ЄС, а найбільше – Туреччина. Зважаючи на перманентну політичну турбулентність в Україні, яка неодноразово була предметом критики зі сторони владних органів Євроспільноти, а також суттєві «іміджеві втрати» під час газового конфлікту України з Російською Федерацією, нашій державі прийдеться докласти неймовірних зусиль щодо забезпечення позитивного сприйняття України Європейською спільнотою.

Активне використання комплексу лобістсько-дипломатичних заходів країнами-кандидатами на вступ до Євро-

¹ Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbying w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – S. 126-127.

пейського Союзу, викликали неабияку дискусію серед європейської громадськості щодо доцільності подальшого розширення ЄС. У ході її проведення сформувався два види аргументів – «проти» та «за» щодо даного питання:

– *аргументи «проти»*: низький коефіцієнт кореляції між збільшенням кількості населення та Спільного валового національного продукту, що призведе до зниження загальноєвропейського рівня життя; мовне питання; неготовність владних органів ЄС до подальшого вступу нових членів (за даними експертів якщо провести розширення без відповідного реформування владних установ Спільноти, то це може призвести до руйнування Європейського Союзу із усіма його надбаннями);

– *аргументи «за»*: аргумент миру – інтеграція нових держав остаточно виключає ризик військових конфліктів між ними; аргумент внутрішнього ринку – усунення перешкод для вільного переміщення товарів і продуктивних факторів діє у напрямку інтенсифікації торгівлі та відповідно підвищення добробуту; імперський аргумент – концентрація сил з метою протистояти глобальним викликам ХХІ століття¹.

Таким чином, інтенсифікація інтеграційних процесів в Європі, розмили національні кордони лобіювання. Наразі його здійснення у владних інституціях Європейського Союзу набуває все більшої ваги, при чому, не лише для його країн-членів. Якісне та кількісне зростання співробітництва у різних галузях між Україною та Євросоюзом, яке ще більше поглибилося зі вступом нашої держави до Світової організації торгівлі, а також євроамбїтні плани України щодо на-

¹ Мьошель В. Шляхи розширення Європейського Союзу: співвідношення інтересів та приведення інституцій у відповідність // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 3 (18). – С. 37-38.

буття повноправного членства в ЄС, для їх реалізації, потребують на розробку та реалізацію комплексу лобістсько-дипломатичних заходів на рівні Євроспільноти.

§ 5. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Раді Європи

Ще однією регіональною міжнародною організацією, яка почала впроваджувати законодавство про лобіювання є Рада Європи. Як зазначено у Доповіді Комітету з економічних справ і розвитку Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 червня 2009 року, Асамблея переконана, що багатоманітність інтересів є важливою ознакою демократії, і що члени суспільства можуть цілком законно організовуватися та лобіювати свої інтереси. Однак нерегульоване, таємне лобіювання спроможне підірвати демократичні принципи і належне урядування. В умовах демократії всі інтереси мають належним чином враховуватися, і всі громадяни повинні мати рівний доступ до закону та прийняття правових актів¹.

У цій Доповіді також звертається увага на п'ять чинників щодо регулювання інституту лобіювання:

– Асамблея відзначає, що дуже мало держав-учасниць Ради Європи певним чином врегулювали лобістську діяльність. Так, дослідження показало, що серед 14 країн, які врегулювали лобіювання або розглядали це питання у своїх парламентах, лише чотири європейських країни прийняли відповідні закони;

¹ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 2.

Висновки до Частини IV

1. З конституційно-правових позицій варто виділити чотири основні риси інституту лобіювання в Європейському Союзі:

– по-перше, фрагментарне конституційно-правове регламентування інституту лобіювання, який здебільшого заснований на впровадженні добровільно-стимулюючої моделі на засадах корпоративної саморегуляції;

– по-друге, усвідомлення як державами-членами ЄС, так і його керівними органами необхідності взаємодії з суб'єктами лобіювання у нормопроектній діяльності та інституційне оформлення цих відносин;

– по-третє, здатність громадян Спільноти швидко реагувати на зміни у розподілі повноважень між органами влади і відповідно мобілізуватися й адаптувати стратегії лобістського впливу на формування законодавства ЄС;

– по-четверте, врахування специфіки процесу прийняття правових актів ЄС, який характеризується багаторівневістю, застосуванням різного роду процедур, а також передбачає активність лобістів і лобістських об'єднань на різних рівнях прийняття нормативно-правових актів, включаючи й регіональний і місцевий.

2. У якості конкретних проектів лобістського супроводження європейського інтегрування України варто назвати:

– створення у Брюсселі та Страсбурзі мережі українських лобістських представництв з метою відстоювання інтересів як держави у цілому, так й інтересів неурядового сектору, насамперед ділової громадськості, під час переговорного процесу щодо набуття Україною членства в ЄС;

– створення у Брюсселі українського інформаційно-комунікаційного центру, для системного інформування європейської громадськості про Україну, зокрема, у сфері

інвестиційної привабливості, а також через його діяльність сприяння утвердженню позитивного іміджу України серед європейської спільноти як демократичної, правової, соціальної та економічно розвинутої держави;

– за участі українських лобістських представництв, інформаційно-комунікаційного центру та дипломатичного корпусу створити платформу для переговорного процесу щодо набуття Україною повноправного членства в ЄС шляхом систематичного проведення конференцій, семінарів, самітів між Україною та Європейським Союзом у цьому напрямі.

3. Активне здійснення лобіювання на рівні статутних органів Ради Європи – Парламентської Асамблеї та Комітету Міністрів, змусило до врегулювання цього політико-правового феномену на міжнародному рівні низкою нормативно-правових актів Ради Європи. Інститут лобіювання, на думку Парламентської Асамблеї Ради Європи, є важливою ознакою демократії, та громадяни мають право об'єднуватися та відстоювати свої інтереси під час прийняття, зміни чи скасування нормативно-правових актів. Утім неурегульоване та латентне лобіювання спроможне підірвати демократичні принципи і належне урядування. Тому статутні органи Ради Європи розробили ініціативу щодо спеціального правового урегулювання лобіювання як на міжнародному рівні, так і на рівні національних демократій. Юридичним втіленням запропонованої ініціативи є розроблення Європейського кодексу поведінки у галузі лобіювання.

Частина V

**ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ
КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Розділ 9. Генезис українського лобіювання

У чому причина автомобільних аварій?
У тому, що сьогоднішні водії їздять по
учорапшнім дорогам на завтрашніх маши-
нах з післязавтрашньою швидкістю.

Вітторіо де Сіка

**§ 1.1. Виникнення та розвиток лобіювання
у дореволюційний період**

Загальновизнаною формулою інституційного оформлення будь-якого явища є врахування національних історичних передумов його розвитку. Не зважаючи на те, що лобіювання як складова правотворчого процесу, у багатьох аспектах є досить новим для вітчизняної політико-правової системи, певні його сегменти можна віднайти в українській історії держави та права.

Історико-правові корені вітчизняного лобіювання, на мій погляд, слід шукати ще у дореволюційній Росії, коли внаслідок комплексного реформування державного, економічного та соціального ладу у другій половині XIX – початку XX століть у Російської імперії починає формуватися

§ 1.2. **Форми лобістської взаємодії суб'єктів господарювання з органами влади у дореволюційний період**

У загальному вигляді процес лобіювання бізнесом власних інтересів можна охарактеризувати наступним чином. Суб'єкти господарювання здебільшого за галузевою чи регіональною ознаками, об'єднувалися та засновували спільний представницький орган – товариство, раду, комітет, спілку чи з'їзд, який діяв на підставі власного статуту, що обов'язково затверджувався органом виконавчої влади. Головною метою даної установи визначалось представництво та захист інтересів її членів в урядових відомствах і представницьких організаціях бізнесу. При об'єднанні створювався аналітичний центр – особливе бюро, яке постійно здійснювало моніторинг чинного законодавства та законодавчих ініціатив розроблених урядовими установами; готувало пропозиції для удосконалення законодавства; збирало та узагальнювало різного роду статистичні й довідкові дані; займалося розробкою інших питань, що потребували вирішення в інтересах членів об'єднання. Прикметно, що при більшості об'єднань діяли спеціальні лабораторії, у яких проводилися дослідження, спостереження, робилися аналізи для потреб відповідної галузі.

Безпосереднє лобіювання через представницькі об'єднання суб'єктів господарювання здійснювалося шляхом:

1. *Подання об'єднаннями правотворчих ініціатив до органів виконавчої влади, які мали форму клопотань чи подань.* Як підкреслено у одному Санкт-Петербурзькому часопису тих часів: «Промислова буржуазія ... усі питання вирішує за допомогою подань чи клопотань перед відповідними установами»¹. Відомства після вивчення пропозицій представницьких ор-

¹ Цит. за: Встрѣча нашему журналу со стороны Петербургской печати // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 195.

Таким чином, з утвердженням ринкових засад економіки на українських землях, що входили до складу Російської Імперії, з'явилися та отримали свій розвиток різні легітимні форми із захисту інтересів бізнесу як найбільш активної частини соціуму на правотворчому рівні. Це була досить позитивна тенденція, оскільки вона сприяла демократизації процедури прийняття нормативно-правових актів та їх більшого орієнтування на правові потреби суспільства, насамперед у економічно-господарській галузі. Представницькі об'єднання суб'єктів господарювання незважаючи на їхню фінансову слабкість, можна розглядати як прообрази сучасних лобістських організацій. Проте незважаючи на позитивні зрушення у галузі просування та відстоювання корпоративних інтересів ділової громадськості, лобіювання останніми не мало структурованої форми, у ньому не було планомірності й системності, що звісно знижувало показники ефективності лобіювання.

§ 2. Лобіювання української еміграції у США

У поствоєнний період 1918-1921 роки вітчизняне лобіювання мало національно-визвольне спрямування, а його епіцентри були винесені за межі українських земель і ними стала українська еміграція США. Унаслідок активних лобістських дій української діаспори питання створення незалежної та суверенної України підіймалося як на національному рівні у США, так і на міжнародному під час проведення міжнародних заходів.

Зокрема, завдяки активній громадсько-політичній діяльності Українського Народного Комітету (УНК) під про-

навіть до набуття незалежності, насправді були лише реакцією на ті чи інші події та базувалися на волонтерській діяльності відданих ентузіастів¹.

Таким чином, відсутність постійної комунікації між органами державної влади України та лобістськими організаціями української еміграції у США доволі негативно впливають на ефективність здійснення лобіювання українською діаспорою у США. На сьогодні його можна охарактеризувати як несистемне, аматорське чи волонтерське, яке не має під собою значного фінансового ресурсу.

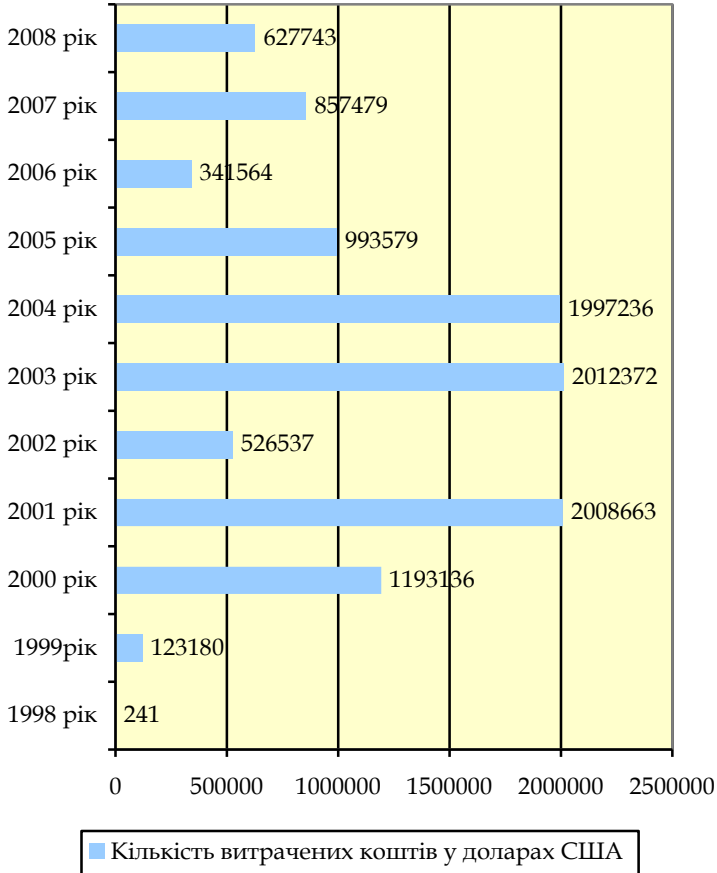
§ 3. Здійснення лобіювання у США на замовлення українських контрагентів

Окрім представників української діаспори, можливістю здійснити лобіювання у власних інтересах у США, досить активно також користуються вітчизняні суб'єкти господарювання, політичні партії України, громадські організації, Уряд та держава у цілому. Правовою основою для здійснення лобіювання у США на замовлення українських контрагентів є Акт про реєстрацію іноземних фірм 1938 року, на який вже зверталася увага у попередніх розділах монографії. Згідно цього Акта інформація про усі зареєстровані лобістські контакти, оприлюднюється у піврічних Доповідях Генерального прокурора США.

Узагальнена інформація про здійснення лобіювання у США на користь інтересів українських суб'єктів наведена нижче у діаграмі та таблиці.

¹ Satzewich V. The Ukrainian Diaspora. – London; New York: Routledge, 2002. – P. 10, 196, 234.

**Динаміка витрат коштів під час здійснення лобіювання
у США на замовлення українських контрагентів**

Підраховано автором на основі даних, які оприлюдненні у піврічних Доповідях Генерального прокурора США про стан виконання Акта про реєстрацію іноземних фірм 1938 року за вказані у діаграмі роки [252-273].

**Зареєстровані лобістські контакти у США,
 які були здійснені на замовлення українських контрагентів**

Замовник лобістських послуг	Представник інтересів у США (зареєстров. особа)	Характер наданих послуг	Сума сплачена за послуги у доларах США
2000 рік			
Nowanda Commercial Corporation	APCO Associates Inc.	Лобіювання та паблік рилейшнз: - медіа підтримка та вплив на посадових осіб США з метою просування інтересів України; - моніторинг інформаційного простору за результатами візиту Президента України до США протягом грудня 1999 року	70,000.00
Уряд України, посольство	Ronald S. Winton & Associates	Лобіювання	Не повідомлялося
Республіка Україна	White & Case, LLP	Консультування: - надання загальної правової інформації у зв'язку з іноземними позиками і реструктуризацією певної зовнішньої заборгованості іноземного боргу	1,123,136.49
2001 рік			
UKRINVEST INC.	APCO Worldwide, Inc.	Юридичні та інші послуги; лобіювання: - інформаційна підтримка в інтересах України; - проведення зареєстрованою особою зустрічей з членами Конгресу та	94,814.99

		службовцями його Апарату з метою покращення двосторонніх відносин між Україною та США	
Agency for Humanitarian Technologies	BKSH & Associates	Паблік рилейшнз: - надання інформації щодо оновленої політичної та економічної ситуації в Україні; - перегляд ст. 4 Закону США про торгівлю 1974 року, яка обмежує торговельні відносини між Україною та США; - організація поїздки делегації українських представників влади, громадського та приватного сектору до Вашингтону	Не повідомлялося
Ukraine through UKR Investments, Inc.	Daniel J. Edelman, Inc.	Паблік рилейшнз: - організація у січні 2001 року обіду та вечері у Вашингтоні экс-Президента України Л. Кравчука з громадськими лідерами; - організація інтерв'ю Л. Кравчука з журналістами	Не повідомлялося
Уряд України (через Agency for Humanitarian Technologies)	Hill & Knowlton, Inc.	Послуги зі зв'язків з громадськістю з питань, що становлять інтерес для Уряду України	57,639.02

Частина V. ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Республіка Україна	White & Case, LL	Консультавання: - надання загальної правової інформації у зв'язку з іноземними позиками і реструктуризації певної зовнішньої заборгованості іноземного боргу	1,776,209.00
Республіка Україна через UKR Investments, Inc.	Daniel J. Edehnan, Inc.	Паблік рилейшнз: - просування інвестиційних програм для України; - планування та організація у березні 2001 року поїздки делегації народних депутатів України до Вашингтону	80,000.00
2003 рік			
Республіка Україна	White & Case, LL	Консультавання: - загальне представництво інтересів України у США	1,374,161.75
Авіабудівна корпорація Антонов	Barbour Griffith & Rogers, LLC	Лобіювання: - організація проведення зустрічей посадових осіб України з посадовими особами Уряду США для обговорення політики США відносно України	256,813.94
Прем'єр-міністр України Янукович В., Радник Прем'єр-міністра Прутнік Е.	Kiselev, Aleksei	Юридичні та інші послуги; лобіювання: - зареєстрована особа зустрілася з посадовими особами Держдепартаменту та Сенату США з метою покращення відносин між США та Україною	Не повідомлялося

Прем'єр-міністр України Янукович В., Радник Прем'єр-міністра України Прутнік Е.	Potomac Communications Strategies, Inc.	Медіа рилейшнз: - забезпечення зареєстрованою особою стратегічного медіа консалтингу, організація сніданку та інтерв'ю	40,000.00
Прем'єр-міністр України Янукович В., Радник Прем'єр-міністра України Прутнік Е.	Venable, LLP	Паблік рилейшнз: - консультування та надання допомоги Прем'єр-міністру В. Януковичу та його радникам щодо зустрічей з членами Конгресу, посадовими особами Білого дому, органів виконавчої влади та деякими приватними особами; - стратегічне комунікативне планування у США в інтересах замовника; - організація зустрічей з членами Конгресу, його співробітниками щодо поліпшення відносин між Україною та США, зокрема, з таких питань: відрядження 2000 українських військовослужбовців до Іраку на боці військової коаліції під приводом США; експортний контроль; боротьба зі Снідом; протидія наркотрафікам	341,396.50

Частина V. ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ
 КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2004 рік			
Авіабудівна корпорація Антонов	Barbour Griffith & Rogers, LLC	Лобіювання: - моніторинг та консультиування щодо статусу відносин між Заходом та Східною Європою, а також поточною політичною діяльністю в межах України; - організація проведення зустрічей посадовими особами Уряду США для обговорення політики США відносно України	134,296.39
Прем'єр-міністр України Янукович В., Радник Прем'єр-міністра України Прутнік Е.	Kiselev, Aleksei	Юридичні та інші послуги; лобіювання: - зареєстрована особа зустрілася з посадовими особами Державного департаменту та Сенату США з метою покращення відносин між США та Україною; - проведення зареєстрованою особою консультацій з Venable LLP від імені зарубіжного керівника	Не повідомлялося
Прем'єр-міністр України Янукович В., Радник Прем'єр-міністра України Прутнік Е.	Venable, LLP	Паблік рилейшнз: - проведення систематичних консультацій з Алексом Кисельовим від імені Прем'єр-міністра України В.Януковича з метою проведення зустрічей та візитів ввіч-	619,343.77

		ливості з членами Конгресу та Уряду США, внесенням змін до Конституції України, експортного контролю та відмивання грошей	
Республіка Україна	White & Case, LLP	Консультація: - забезпечення зареєстрованою особою загального законного представництва іноземного керівника	1,203,596.30
Янукович В., Кисельов А.	DB Communications, LLC	Паблік рилейшнз: - надання послуг зі зв'язків з громадськістю, які покликані сприяти Прем'єр-міністру України В. Януковичу, який є кандидатом у Президенти України. Зокрема, підготовка матеріалів для розповсюдження їх серед засобів масової інформації, проведення інформаційно-пропагандистських заходів через ЗМІ, поштовий та телефонний зв'язок, зустрічі та електронну пошту; організацію інтерв'ю у ЗМІ; моніторинг і оцінка західних ЗМІ	40,000.00
Прутнік Е. через представника у США Кисельова О.	JWI, L.L.C.	Паблік рилейшнз: - допомога зарубіжному керівникові у розвитку стосунків з американськими мозковими центрами, журналіста-	Не повідомлялося

Частина V. ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ
 КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

		ми, викладачами, і колишніми американськими посадовими особами, які зацікавлені Україною	
2007 рік			
Блок Юлії Тимошенко	Dezenhall Resources, Ltd.	Лобіювання: - взаємодія з посадовими особами Уряду США, представниками засобів масової інформації, ділових кіл, неурядових громадських організацій та консалтинговою фірмою TD International, LLC з метою першочергового висвітлення платформ і позицій Блоку Юлії Тимошенко	Не повідомлялося
Блок Юлії Тимошенко через TD International, LLC	Dezenhall Resources, Ltd.	Паблік рилейнз: - Dezenhall Resources, Ltd. є субпідрядником TD International, LLC, яка є представником БЮТ відповідно до Акта про реєстрацію іноземних фірм 1938 року; - здійснення Dezenhall Resources, Ltd. заходів зі зв'язків з громадськістю на замовлення TD International, LLC на спеціалізованій основі; - Dezenhall Resources, Ltd. не має договірних відносин з партією БЮТ. Але Dezenhall працювала з TDI від імені БЮТ у	128,467.33

		рамках інформаційної підтримки цієї партії у США	
Democratic Transformation Foundation	Dutko Worldwide, LLC	Юридичні та інші послуги; лобіювання: - контактування зареєстрованої особи з членами Конгресу і співробітниками Апарату Конгресу від імені зарубіжного керівника з метою переконання їх щодо врахування інтересів України в Акті про консолідацію свободи в НАТО 2007 (NATO Freedom Consolidation Act of 2007), тобто, підтримання США набуття членства України у цій міжнародній організації; - поширення зареєстрованою особою інформаційних матеріалів серед державних службовців і представників мас-медіа від імені зарубіжного керівника	50,409.22
Блок Юлії Тимошенко через TD International, LLC	Glover Park Group, LLC	Лобіювання: - взаємодія з посадовими особами Уряду США, представниками засобів масової інформації, ділових кіл та неурядових громадських організацій та консалтинговою фірмою TD International, LLC з метою першочер-	32,031.00

Частина V. ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ
 КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

		гового висвітлення платформ і позицій Блоку Юлії Тимошенко	
Богатирьова Р. через the Situation Modeling Agency	Pennsylvania Avenue Strategies Group, LLC	Лобіювання: - забезпечення зареєстрованою особою стратегічного консалтингу, заходів у рамках паблік рилейшнз, які пов'язані з організацією візиту до США Р. Богатирьової	100,000.00
Блок Юлії Тимошенко	TD International, LLC	Медіа рилейшнз: - загальне представництво Блоку Юлії Тимошенко в США. Зокрема, контактування з посадовими особами Уряду США, представниками ЗМІ, представниками ділових кіл та лідерами неурядових громадських організацій з метою забезпечення уявлень про зрозумілу, прозору, демократичну та орієнтовану на ринок політичну платформу БЮТ; - консультування представників БЮТ у США щодо міжнародного сприйняття України і партії БЮТ	546,571.92
2008 рік			
Партія регіонів України через Davis Manafort International LLC	Daniel J. Edelman, Inc.	Медіа рилейшнз: - надання зареєстрованою особою через Davis Manafort International LLC послуг з політично-	63,749.58

Розділ 9
Генезис українського лобіювання

fort International LLC		го консалтингу для України на замовлення Партії регіонів України	
Блок Юлії Тимошенко через TD International, LLC	Dezenhall Resources, Ltd.	Паблік рилейшнз: - здійснення дій зі зв'язків з громадськістю через представника у США TD International, LLC на спеціалізованій основі	35,711.04
Блок Юлії Тимошенко	TD International, LLC	Медіа рилейшнз: - загальне представництво Блоку Юлії Тимошенко в США. Зокрема, контактування з посадовими особами Уряду США, представниками ЗМІ, представниками ділових кіл та лідерами неурядових громадських організацій з метою забезпечення уявлень про зрозумілу, прозору, демократичну та орієнтовану на ринок політичну платформу Блоку Юлії Тимошенко; - консультування представників Блоку Юлії Тимошенко у США щодо міжнародного сприйняття України і партії БЮТ	528,282.73

Систематизовано автором на основі даних, які оприлюднені у піврічних Доповідях Генерального прокурора США про стан виконання Акта про рестрацію іноземних фірм 1938 року за вказані у таблиці роки [256-273].

Таким чином, на основі вище викладеної інформації у діаграмі та таблиці щодо здійснення лобіювання у США на користь українських контрагентів, варто зробити низку наступних висновків:

– в Україні як держави у цілому, так і в українських суб'єктів неурядового сектору, на відміну від інших держав, відсутня довгострокова, об'єднана єдиною метою політика з лобістського представництва власних інтересів у Сполучених Штатах. Здійснення лобіювання у США здебільшого є вимушеним кроком щодо виправлення власних помилок у двосторонніх відносинах, ніж цілеспрямованою стратегічною діяльністю з лобістського відстоювання національних інтересів. Це безумовно позначається на ефективності здійснення лобіювання. Зокрема, лобістські дії протягом 2003-2004 років щодо позитивного сприйняття США Прем'єр-міністра України В. Януковича та визнання ними результатів виборів Президента України, згідно яких В. Янукович одержав перемогу, потерпіли фіаско, оскільки США відкрито під час виборчої кампанії підтримали кандидата від опозиції В. Ющенка;

– найбільш інтенсивне здійснення лобіювання у США в інтересах України (це досить наочно демонструють видатки на лобіювання) припадає на 2001, 2003-2004 роки, у які Україна, а точніше офіційна влада держави в особі Президента України Л. Кучми, мала найбільш прохолодні стосунки зі Сполученими Штатами. Так, у 2001 році стосунки України зі США погіршилися унаслідок проведення в Україні акції «Україна без Кучми», яка засвідчила про наявність досить великих проблем становлення демократії в Україні та авторитарний характер організації та здійснення державної влади. Протягом 2003 року Україна намагалася виправити наслідки скандалу, пов'язаного з продажем радарних систем «Кольчуга» Іракові, який мав надскладні ві-

дносини зі Сполученими Штатами. А у 2004 році дії української влади були направлені на визнання США майбутніх президентських виборів та нової влади в особі Президента України В. Януковича;

– замовниками лобістських послуг щодо представництва інтересів України як держави, так і вищих посадових осіб України, неурядовими організаціями протягом 2000-2003 років, такими як Nowanda Commercial Corporation, UKRINVEST INC., Agency for Humanitarian Technologies, свідчить: по-перше, про досить високий рівень синкретичності бізнесу та влади в Україні; по-друге, про «сором'язливість» відкрито та офіційно лобіювати свої інтереси.

§ 4. Розвиток лобіювання у радянський період

Аналізуючи лобіювання у СРСР варто наголосити, що дана проблематика у радянській науці до середини 80-х років ХХ століття не була предметом жодного наукового дослідження. Лише у 1986 році під авторством радянських вчених В. Константинова та В. Найшуля вийшла у світ монографія «Технологія планового управління», у якій вперше розкрито, що правда з економічних позицій, вплив групових інтересів у різноманітних галузях народного господарства на планове управління у Радянському Союзі. Науковці також обґрунтували положення, що головну роль у процесі розробки нормативно-правових актів відіграла складна процедура узгодження відомчих та галузевих інтересів¹. Наукову пасивність щодо дослідження цієї проблематики можна пояснити офіційним табу на визнання лобіювання

¹ Константинов В.М., Найшуль В.А. Технологія планового управління / Центр. екон.-мат. інститут АН СРСР. – М.: ЦЭМИ, 1986. – С. 9-10.

як явища, яке іманентне радянській політико-правовій системі. Дослідження ж радянського лобіювання є надзвичайно важливим моментом для пояснення сучасних лобістських тисків у правотворчому процесі України.

Більш міцні традиції вивчення радянського лобіювання можна простежити у західній науці. Зокрема, одним із перших вчених звернув дослідницьку увагу на лобіювання у Радянському Союзі у 70-х роках ХХ століття канадський вчений Г. Скіллінг у своїй праці «Групи інтересів у радянській політиці»¹. Згодом тематика радянського лобіювання була розкрита іншими зарубіжними науковцями Т. Коксом² та Дж. Лінцом³.

Найбільш ґрунтовне дослідження лобіювання у СРСР розпочав відомий американський вчений Дж. Хог, котрий опублікував починаючи з кінця 60-х років ХХ століття низку статей, а у 1979 році – книгу, що правда у співавторстві з М. Фейндсодом «Як керується Радянський Союз». В останній науковій праці і була викладена концепція про здійснення лобіювання у СРСР. Відповідно до неї, в основі прийняття державних рішень у Радянському Союзі лежав «бюрократичний конфлікт», який виражався у захисті на всіх рівнях адміністративної системи відомчих і регіональних інтересів та представляв, перш за все, боротьбу за отримання пільг і привілеїв у рамках адміністративно-командної системи того або іншого суб'єкта, що мав зрештою, державну приналежність. Партійному та державному керівництву, на думку Хога, скоріше відводилася роль «кінцевих ар-

¹ Skilling G., Griffiths F. (eds.). Interest Groups in Soviet Politics. – Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1971. – 434 p.

² Cox T. Democratization and the Growth of Pressure Groups in Soviet and Post-Soviet Politics // Richardson J.J. (ed.) Pressure Groups. – Oxford University Press, 1993. – P. 71-86.

³ Linz J.J. Totalitare und Autoritare Regime. Hrsg. von Raimund Kramer. – Berlin: Berliner Debatte Wiss. Verl., 2000. – 311 s.

бітрів» ніж центрів, які диктують свої рішення ієрархічно організованій владній структурі, а через неї – усьому суспільству¹.

Отже, можна констатувати, що радянське лобіювання було досить щільно вбудовано в адміністративно-бюрократичну систему. Суб'єктами відстоювання власних інтересів на правотворчому рівні були лише ті особи чи їх групи, які мали приналежність до партійної номенклатури. Конституційний лад країни орієнтований на вироблення виключно центром загальнодержавних завдань та розподілу пріоритетів, невільно підштовхували систему до створення досить могутніх лобістських угруповань як у державному апараті, так і в партійному керівництві. Ранг і вага різних посад утворювали власну ієрархію, що була прихована за лаштунками таємності. Однією з таких форм можна назвати створення за рішеннями Ради Міністрів СРСР, ЦК КПРС чи спільними рішеннями спеціальних комісій з вирішення тих чи інших питань. Серед найбільш впливових можна назвати Комісію з оперативних питань, Комісія з об'єктів групи 100, Комісія з військово-промислового комплексу тощо².

Структурування суб'єктів лобіювання в основному проходила за галузевою чи регіональною ознаками. Їх ефективність визначалася ступенем важливості певної галузі чи регіону в економічному розвитку країни. З цієї точки зору, найвпливовішими суб'єктами лобіювання були особи, які мали приналежність до паливно-енергетичного, військово-промислового, агропромислового комплексів, важкої про-

¹ Перегудов С.П. Корпорации, общество, государство: Эволюция отношений. – М.: Наука, 2003. – С. 26.

² Любимов А.П. История лоббизма в России. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2005. – С. 20.

мисловості та автомобільної галузі. Основний сенс лобіювання полягав у постійній боротьбі за ресурси, кошти, а також підвищення фінансово-матеріальної складової прийнятих нормативно-правових актів, виконання встановлених іншим міністерствам і відомствам планових завдань, які пов'язані з їх інтересами.

Стосовно регіонального лобіювання, то у загальносоюзному масштабі завжди перші місця займали Москва та Ленінград, а в Україні відповідно Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, а також завдяки оздоровчо-рекреаційному ресурсу – Крим¹. Невід'ємним компонентом регіонального лобіювання були земляцькі зв'язки з регіонами, які стали плацдармом для кар'єрного росту партійних лідерів². Тому досить закономірно, що сучасні вітчизняні дослідники кореспондують методи радянського лобіювання з відомчістю, непотизмом, протекціонізмом та «телефонним правом»³.

Під радянський стиль лобіювання досить точно підходить модель «жорсткого» корпоративізму, охарактеризованої західним вченим Ф. Шміттером у статті «Вік корпоративізму ще триває?», котрий визначає її як систему артикуляції та представництва інтересів, які складаються з організованих елементів і обмеженої кількості окремих, функціонально відмінних категорій (груп інтересу), що не перебувають між собою у конкурентному стані, є визнаними і лі-

¹ Лобізм та його інституційні форми. Україна і зарубіжний досвід: Аналітичні матеріали / Упор. М. Розумний, В. Холод. – К.: УПФР, 2005. – С. 23; Любимов А.П. История лоббизма в России. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2005. – С. 20.

² Борецько Я.Й. Групи інтересу у сучасній теорії політики: Дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – С. 125.

³ Рамадан О. Лобізм у політичній системі України // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України; Редкол. Є.Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – 2002. – Вип. 21. – С. 180.

цензованими (якщо не створеними) державою, мають ієрархічну структуру, володіють монополією представництва та мають право контролю в процесі призначення посадових осіб, представлення своїх вимог і підтримки¹.

Окрім владних органів активними суб'єктами лобіювання за часів радянської державності були утримуванні державою «мозкові центри», які почали створюватися у 70-х роках ХХ століття – Інститут системного аналізу під керівництвом Гвішіані, Інститут економіки Академії наук під керівництвом академіка Абалкіна, Інститут громадської думки Заславської тощо. Ці групи науковців відігравали неабияку роль у процесі розробки нормативно-правових актів, особливо у період перебудови².

De jure Конституція (Основний Закон) Радянського Союзу, положення якої були про дубльовані у Конституції УРСР, надавала надзвичайно широкі можливості для лобіювання зацікавленими особами власних інтересів³:

– право професійних спілок, трудових колективів, громадських об'єднань брати участь в управлінні державними та суспільними справами, в обговоренні й вирішенні політичних, господарських і соціально-культурних питань (ст.ст. 7 та 8);

– право громадян брати участь в управлінні державними та суспільними справами, в обговоренні й прийнятті законів і рішень загальнодержавного й місцевого значень (ст. 48);

¹ Schmitter Ph. Still the Century of Corporatism? // The Review of Politics. – 1974. – Vol. 36. – P. 104.

² Ticktin H. Origins of the Crisis in the USSR. Essays on the Political Economy of a Disintegrating System. – Armonk-New York-London: M.E.Sharp Inc., 1992. – P. 49.

³ Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 41. – Ст. 617.

- право громадян на свободу слова, друку, зібрань, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 50);
- право об'єднуватися у громадські організації, які сприяють розвитку політичної активності та самодіяльності, задоволенню їх багатогранних інтересів (ст. 51);
- зобов'язання Рад народних депутатів усіх рівнів широко залучати громадян до участі у їх роботі (ст. 94);
- право законодавчої ініціативи громадським організаціям у особі їх загальносоюзних органів (ст. 113).

Однак *de facto* ці конституційні положення мали формально-атрибутивний характер. Підтвердження цієї тези можна простежити у вищевказаній роботі відомого західного радянолога Г. Скільлінга, котрий досліджуючи громадські рухи та ініціативи, що не мали державної приналежності, визначає їх як латентні групи вторинного суспільства (*second society*), оскільки вони не мали жодного лобістського вливу на процес прийняття нормативно-правових актів¹. Винятком хіба що слід вважати, лише зародження на початку 60-х роках ХХ століття об'єднань і груп із захисту довкілля, активність яких спонукала владу до прийняття низки конкретних заходів у цій галузі та стимулювала масовий екологічний рух у період перебудови².

Сутність лобіювання у СРСР значною мірою впливала із специфіки радянського права, яке формувалось, наголошує український професор М. Козюбра, в умовах ідеологічного монізму, що виражалось як через його форму, так і зміст³. Сприяючим фактором для міжвідомчого лобіювання

¹ Skilling G., Griffiths F. (eds.). *Interest Groups in Soviet Politics*. – Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1971. – P. 200-205.

² Яницкий О.Н. Эволюция экологического движения в современной России // Социс. – 1995. – № 8. – С. 15-16.

³ Козюбра М. Правовий закон: проблема критеріїв // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 84.

було фактичне зрівняння за юридичною силою нормативно-правових актів органів виконавчої влади із законами як на загальносоюзному рівні, так і на рівні республіки. Хоча аналіз положень Конституції СРСР 1977 року дозволяє зробити висновок, що до категорії останніх можна віднести лише акти Верховної Ради СРСР та Президії Верховної Ради СРСР.

Більше того, за радянських часів існувала практика регулювання законами порівняно невеликого кола суспільних відносин, її роль була недостатньо високою, часто навіть декларативною. Закон в основному закріплював визначальні принципи правового регулювання, а для їх реалізації приймалися підзаконні нормативно-правові акти. Так, у період із 1936 по 1988 роки в СРСР було прийнято лише 79 так званих чистих законів, у той же час лише у 1988 році Рада Міністрів СРСР прийняла 1500 постанов і видала 2000 розпоряджень¹. За таких умов відомчі акти набували великої ваги, тому вони фактично при визначенні їх юридичної значимості ставилися на один щабель з актами найвищої юридичної сили – законами. Зрівняння законів та нормативно-правових актів урядових установ також було детерміновано тим, що у Радянському Союзі панувала концепція єдиновладдя рад, і за умов відсутності розгалуження державної влади на гілки, а звідси й відсутності розмежування компетенції між ними, закони та акти уряду фактично виносилися на найвищий рівень системи законодавства.

Демократичні перетворення та запровадження елементів ринкової економіки у кінці 80-х років ХХ століття, зокрема, прийняття законів «Про кооперацію» та «Про державне підприємство» сприяли формуванню нової системи ло-

¹ Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового виміру // Конституція і конституціоналізм: вибіркові проблеми. – К.: Купріянова, 2007. – С. 12-13.

біювання, функціонуючої скоріше на принципах плюралістичної форми представництва інтересів¹. У результаті у цей період лобіювання починає швидко активізуватися і держава вже не могла виступати в якості повноцінного контрагента лобістських угруповань. У Верховній Раді СРСР останнього зібрання підіймалося питання щодо правового врегулювання лобіювання². Однак у той час, відзначає російський науковець А. Автономов, будь-які дії щодо правового унормування лобіювання обмежувалось лише загальними розмовами та підготовкою неофіційного законопроекту, який врешті-решт, так і не був внесений для розгляду у законодавчий орган. Серед основних причин цьому, вчений називає домінування негативних стереотипних уявлень про лобіювання як позаправового явища³.

§ 5. Новітній період у розвитку вітчизняного лобіювання: від проголошення незалежності України до сьогодні

Відліковою точкою у становленні лобіювання в незалежній Україні як політико-правового інституту можна вважати 1992 рік, коли групою законодавців на чолі з В. Суміним почалася розробка законопроекту про лобіювання, яка

¹ Рамадан О. Лобізм у політичній системі України // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України; Редкол. Є.Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – 2002. – Вип. 21. – С. 181.

² Перегудов С.П., Лапина Н.Ю., Семенов І.С. Группы интересов и российское государство / Институт МЭМО РАН. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 249.

³ Сюткина А.П., Конюшко С. Механизм регулирования лоббистской деятельности («Материалы круглого стола») // Государство и право. – 1998. – № 1. – С. 101.

Розділ 10. Конституційно-правова детермінація квазілобіювання в Україні

Вітчизняний лобіст відрізняється від зарубіжного за тими ж самими ознаками, що й «новий» українець від британського лорда.

Невідомий автор

§ 1. Суб'єктно-діяльнісні ознаки квазілобіювання в Україні

Розбудова української державності, цілком закономірно, супроводжується виникненням та відповідним нормативним оформленням нових правових, політичних, економічних та інших інститутів, які мають неабиякого значення для розвитку суспільства. Це у свою чергу обумовило постійну потребу фізичних та юридичних осіб, а також їх об'єднань у системному впливі, зокрема лобістської спрямованості, на владні інституції під час прийняття нормативно-правових актів.

Відсутність юридичних регуляторів вітчизняного лобіювання та певна хаотичність у політико-правовій системі України, детермінували його деструктивний характер, що виражається у здійсненні лобіювання переважно щодо питань, пов'язаних з розподілом і перерозподілом економічних ресурсів, власності й сфер впливу. Проте односторонній натиск на використання силових та персоніфікованих міжособових методів лобіювання як найефективніших, несе у собі апріорно негативну його юридичну оцінку – з лобію-

ванням кореспондуються позаправові форми впливу, які передусім мають корупційне підґрунтя – зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службового становища, хабарництво тощо¹. Отже, можна зробити висновок, що за останні вісімнадцять років в Україні сформувався пострадянський формат суб'єктів лобіювання, які в основному структуруються за галузевою чи регіональною ознаками, а лобіюванню іманентний індивідуально-груповий характер.

У світлі становлення й адаптації даного феномену в національній політико-правовій системі, вітчизняне лобіювання характеризується низкою особливостей:

– по-перше, воно в Україні існує, при чому в його найгіршому варіанті – у форматі так званого «квазілобіювання», яке має негативні конотації у громадській думці;

– по-друге, поза всякі застереження та неоднозначність його соціально-правової оцінки, є вагомою складовою процесу прийняття правових актів, як нормативно-правового, так й індивідуально-правового характеру;

– по-третє, інститут лобіювання є законодавчо не врегульованим;

– по-четверте, носить вузькогруповий характер, зміст якого полягає у відображенні у правових актах органів влади інтересів виключно обмеженого кола осіб, передусім суб'єктів господарювання;

– по-п'яте, є надзвичайно латентним. У наслідок цього на поверхні помітно лише правовий акт, який приймається та суб'єкт його прийняття. Латентними залишаються замовник лобістських послуг, інші учасники цього ланцюга, матеріальна винагорода за кінцевий результат та інше;

¹ Дорошенко А. Організована злочинність як фактор політичного процесу // Віче. – 2000. – № 10 (103). – С. 95.

– по-шосте, тісний зв'язок лобіювання з корупцією, яка є своєрідним системотворчим імперативом представництва індивідуальних та групових інтересів на правотворчому рівні.

Щодо останньої тези, то за результатами проведеного весною 1998 року у рамках Демократичної програми ТАСІС «Центром прогнозування соціально-економічних і політичних процесів» дослідження, у ході якого було опитано 380 керівників підприємств та 183 бізнесмени у межах всієї України, 64% респондентів зазначило, що корупція – це найбільш ефективний спосіб просунути справу¹. На сьогодні, не зважаючи на постійне декларування влади про посилення боротьби з корупцією, даний показник ще більше зріс. Це доволі наочно підтверджує щорічний індекс сприйняття корупції (за шкалою від 0 до 10), оприлюднений Міжнародною антикорупційною організацією Transparency International за 2008 рік. Згідно з ним індекс України упав з 2,8 у 2006 році до 2,5 у 2008 році, що є загрозово низьким для національної системи урядування. Наразі Україна розділяє 134-ту позицію в рейтингу зі 180-ти країн з такими країнами як Нікарагуа, Пакистан та Коморські острови, які також мають індекс 2,5, в той час як ще минулого року Україна займала 118 місце².

Домінування корупційної складової під час прийняття нормативно-правових актів, поза сумнівом, є фактором дисгармонії у збалансованому поєднанні різноманітних суспільних інтересів. Особливого розмаху гегемонізм ультрагрупових інтересів набув у рішеннях і законодавчих ініціативах Кабінету Міністрів та Президента України. Наприклад,

¹ Сікора І.В. Національні інтереси України та лобістські технології бізнесу. – К.: Охорона праці, 2000. – С. 98.

² The Global Corruption Report 2009. Corruption and the Private Sector / Transparency International. – New York: Cambridge University Press, 2009. – P. 401.

необґрунтоване надання податкових пільг деяким юридичним особам, галузям економіки чи навіть цілим регіонам, призводить до великих економічних державних збитків та податкової дискримінації інших суб'єктів господарювання.

Досить наочно підтвердження наведеного положення можна простежити у нижче наведеній таблиці щодо динаміки надання податкових пільг з Державного бюджету України.

Рік	Загальна сума наданих податкових пільг	Загальна сума податкових пільг порівняно з надходженнями до Державного бюджету України	Прямі втрати Державного бюджету України унаслідок надання податкових пільг
1999	39,7 млрд. грн.	Перевищило фактичні надходження до Державного бюджету	19,6 млрд. грн.
2000	46,8 млрд. грн.	Відповідає загальній сумі надходжень до Державного бюджету	30 млрд. грн.
2001	51,2 млрд. грн.	55,2% загальної суми надходжень до Державного бюджету	29,8 млрд. грн.
2002	56,3 млрд. грн.	-	-
2003	65 млрд. грн.	86,5% загальної суми надходжень до Державного бюджету	36 млрд. грн.
2004 – 2009	Відповідна інформація не оприлюднювалася Рахунковою палатою України		

Проаналізовано на основі оприлюднених Рахунковою палатою України звітів про стан виконання Державного бюджету України.

Щодо наведених цифрових даних слід також висловити низку коментарів:

– по-перше, незважаючи на відсутність інформації за 2004-2009 роки, можна констатувати про наявність очевидної динаміки зростання як загальної суми наданих податкових пільг, так і прямих втрат Державного бюджету України унаслідок їх надання;

– по-друге, найбільшу частку у системі податкових пільг (близько 80%) належить пільгам на податок на додану вартість (ПДВ). Цікаво, за даними Рахункової палати України, загальна сума наданих пільг з ПДВ завжди перевищувала фактичні надходження до Державного бюджету України за його сплату. Так, рівень перевищення пільг над фактично сплаченим податком на додану вартість зріс з 1,9 рази у 1997 році до 4,5 разів у 2003 році¹. Своєрідний антирекорд було зафіксовано у 2000 році, коли обсяг наданих пільг у 5,8 разів перевищив фактичне надходження коштів від цього податку²;

– по-третє, податкові пільги доволі часто надаються прибутковим та високорентабельним підприємствам, особливо тим, які здійснюють операції, пов'язаних із реалізацією товарів за межами митної території України (з експортом). Таким чином, за рахунок Державного бюджету створено умови для експортерів при реалізації продукції за низькими цінами, що вже призвело до антидемпінгових розслідувань у США, Європі, Російській Федерації;

– по-четверте, найбільш кардинальні кроки у зміні політики надання податкових пільг кореспондуються зі змі-

¹ Обсяги пільг зросли на 10 мільярдів гривень: Розглянуто Колегією Рахункової палати // Офіційний веб-сайт Рахункової палати України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/47949;sessionId=72A8F083E4472BEBFB0D0437C900ABFA>

² Симоненко В. Блеф, або як виконати минулорічний бюджет // Дзеркало тижня. – 2001. – № 11. – 17-23 березня. – С. 1.

нами персонального складу Кабінету Міністрів України. Так, у 2000 році одразу ж після сформування Уряду, ним було ухвалено постанову про скасування 557 раніше прийнятих рішень з податкових пільг¹, у 2005 році скасовано 35 постанов, які надавали податкові пільги окремим суб'єктам господарювання тощо².

Такий формат лобіювання детермінований перш за все тим, що єдиним його діяльним суб'єктом в Україні виступає бізнес в особі фінансово-промислових груп, інтереси яких досить глибоко інтегровані з процесом прийняття нормативно-правових актів. З подальшими ринковими перетвореннями суб'єкти господарювання все більше почали усвідомлювати свої інтереси та потребувати на дієві способи їх вираження на правотворчому рівні. Тому досить логічним є те, що великий бізнес став активно шукати «точки доступу», за допомогою яких він міг би робити вплив на прийняття тих або інших нормативних рішень, у тому числі й у галузі законодавчого розвитку. За відсутності легітимних форм впливу на владні установи, цілком закономірно, що фінансово-промислові групи почали активно практикувати позаправові форми впливу або вчинення дій, які через недосконалість вітчизняного законодавства надзвичайно важко кваліфікувати як злочинні дії чи правопорушення.

Вихідним пунктом у системі лобістських тисків на користь бізнес-утрупувань є проведення під час виборчого процесу за списками політичних партій і блоків до Верховної й місцевих Рад своїх представників – так званих «вбудованих ло-

¹ Симоненко В. Правда добре, а щастя краще // День. – 2000. – № 131. – 25 липня. – С. 2.

² Доповідь Міністра фінансів України Пинзеника В.М. на засіданні парламенту з питання розгляду проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів»: Витяг із стенограми засідання Верховної Ради України від 25 березня 2005 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/skl4/7session/STENOGR/25030507_21.htm

бістів», з метою захисту корпоративних інтересів та подальше їх віддзеркалення у відповідних нормативно-правових актах.

Досить безперешкодно дозволяє це зробити новелізація виборчого законодавства у рамках проведення в Україні конституційно-правової реформи, зокрема, обрання народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських та районних у містах рад на засадах пропорційної системи жорстких списків. Тобто, за виборчими списками політичних партій чи блоків, які фактично є закритими, окрім перших п'яти прізвищ. Занепокоєння викликає тенденція, що наразі більшість політичних партій та блоків створюються фінансово-промисловими групами та розглядаються останніми як раціональний механізм входження до відповідної ради для системного лобіювання власних інтересів.

Це безперечно обумовлює надзвичайно високий рівень ієрархічності та синкретичності публічної влади, де економічні й політичні компоненти не можна виділити навіть аналітично. Без перебільшення можна констатувати, що Верховна і місцеві ради *de facto* наразі втратили представницький характер як виразників інтересів усього українського народу чи територіальних громад та перетворилися на своєрідні закриті бізнес-клуби, які є платформою для вирішення корпоративних економічних інтересів на користь вузького кола осіб. Зокрема, станом на 2000 рік 364 народних депутатів України мали безпосереднє чи побічне відношення до 3105 комерційних структур, які контролюють майже чверть імпорту та 10% експорту країни¹. На сьогодні за даними аналогічного дослідження проведеного Центром Разумкова, «комерціалізація» парламенту та інших органів влади ще більше посилилась².

¹ Дорошенко А. Організована злочинність як фактор політичного процесу // Віче. - 2000. - № 10 (103). - С. 108.

² Якименко Ю. Госслужба по правилам: о пользе того, как полезно учиться у других // Зеркало недели. - 2005. - № 44 (572). - 12 ноября. - С. 5.

Тому дискусії у парламенті, наголошує з цього приводу український вчений-конституціоналіст Ю. Тодика, у більшості випадків є пустою формальністю, свого роду декорацією, за якою криються кулуарні домовленості деяких фінансово-промислових груп, що обстоюють перш за все власні економічні інтереси¹. Виразним підтвердженням вище наведеної думки є процедура постатейного обговорення при розгляді Державного бюджету України на 2007 рік, яка в другому читанні разом із голосуванням у цілому по законопроекту тривала всього лише 70 хвилин (приблизно дві з половиною статті в хвилину)².

Такий стан речей цілком закономірно обумовив різке падіння довіри населення до Верховної Ради України. Зокрема, згідно Порівняльного аналізу загальнонаціональних досліджень 2007-2009 років для Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС), яке проведено Київським міжнародним інститутом соціології, рівень довіри населення до парламенту України є критично низьким та тенденційно зменшується з кожним роком. Якщо у 2007 році Верховній Раді України довіряло 10,8% населення, то у 2009 році цей показник знизився у два з половиною рази та склав всього лише 4,2% населення України³. Наявність такого рівня довіри до представницького органу влади, яким є Верховна Рада України, є загрозовим для національної демократії.

Значним важелем у квазілобіюванні є наявність своїх представників не лише у Верховній та місцевих радах, а також у Кабінеті Міністрів та Адміністрації (Секретаріаті)

¹ Тодика Ю. Фактори реалізації Конституції України // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 3 (30). – С. 26.

² Яценко Н. Миллиарды иллюзий // Зеркало недели. – 2006. – № 47. – 9 декабря. – С. 1.

³ Стан корупції в Україні: Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007-2009 рр. для Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС) / Київський міжнародний інститут соціології. – К., 2009. – С. 13.

Президента України, тобто осіб, які вирізняються своєю близькістю до центрів прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Необов'язково щоб це був виключно, наприклад, член Уряду чи інший керуючий структурного підрозділу. Не меншу вагу у лобіюванні мають позаштатні радники, помічники державних службовців найвищих рангів чи особи, які входять до складу консультативно-дорадчих установ при цих органах влади.

Характерною рисою вітчизняного бізнесу, яка у свою чергу обумовлює відповідний формат лобіювання, є його структурування здебільшого за регіональною ознакою. Тому найвпливовішими суб'єктами лобіювання є представники промислових регіонів – Донецька та Дніпропетровська регіональні лобістські групи¹. Показово, що більш усього «пільговими» з оподаткування в Україні є саме ці регіони. Так, по окремим роках, за даними Рахункової палати України, у Дніпропетровській області сума наданих пільг з податку на додану вартість, удвічі перевищує фактичні надходження від нього², а особливості оподаткування у Донецькій області, навіть визначаються спеціальним Законом України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області», який деталізовано 22 підзаконними правовими актами³.

Фактором, що посилює необхідність здійснення лобіювання на користь регіональних інтересів, є украї невдала система розподілу бюджетних коштів, яка вже на вихідному рівні закладає підстави для виникнення конфлікту інтересів між регіональним та центральним рівнем. Так, за дани-

¹ Ковальський В., Кулик О. Парламентське лобі є – нема закону про нього // Юридичний вісник України. – 1998. – № 40 (172) 1-7 жовтня. – С. 2.

² Симоненко В. Блеф, або як виконати минулорічний бюджет // Дзеркало тижня. – 2001. – № 11. – 17-23 березня. – С. 1.

³ Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області: Закон України від 24 грудня 1998 року № 356-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 7. – Ст. 50.

ми Рахункової палати України у середньому доходна частина місцевих бюджетів складає 50%. Решта – покривається за рахунок виділення з Державного бюджету України різного роду трансферів у формі дотацій, субвенцій та субсидій¹. Хочеться сподіватися, що минулорічні урядові ініціативи щодо забезпечення більшої самостійності місцевих бюджетів, все-таки знайдуть своє відображення у чинному законодавстві України.

Загалом, аналізуючи регіональну складову у системі квазілобіювання, у науковій літературі панує думка, що воно зводиться до безпрецедентного позаправового тиску на Верховну та місцеві ради, Кабінет Міністрів, Адміністрацію Президента України, місцеві державні адміністрації з боку «уповноважених» бізнес-угрупованнями керівників різного рангу². Це, поза сумнівом, негативно позначається на роботі органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, оскільки ми маємо замкнуту модель лобіювання, за якої організаційний вплив суспільних груп, що пов'язані із базовими інститутами громадянського суспільства, неадекватний їх потенціалу у лобістському процесі. Тобто, в Україні на даний момент, є всі ознаки квазігромадянського суспільства, сутнісною прикметою якого є надзвичайно висока гетерогенність, за умови, що лише не значний відсоток суспільних груп може бути дієвими суб'єктами лобіювання.

Отже, реалізація корпоративних інтересів бізнесу за допомогою позаправових форм лобіювання, у багатьох випадках загрожує національній безпеці та легітимності деяких конституційно-правових інститутів. Інфільтрація окремих

¹ Інформація з офіційного веб-сайту Рахункової палати України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/195889;jsessionid=90ADC9C0B1DB5C8248976B9B2B573F05>

² Роговець В. Лобіювання в регіонах: різні підходи і різні інтереси // Людина і влада. – 2000. – № 7-8. – С. 69.

фінансово-промисловим груп у серцевину державотворчих процесів, через проникнення у механізми прийняття нормативно-правових актів, дає їм змогу ефективно вирішувати ціле коло питань, проростаючи при цьому у вертикаль центральної, регіональної та місцевої влади. За такої ситуації держава не стільки виражає інтереси суспільства, скільки починає представляти вузькогрупові інтереси певного конгломерату в особі груп та об'єднань, що доволі часто призводить до різного роду колапсів і деструктивних процесів у найбільш значущих сферах українського суспільства.

Специфічним видом лобіювання в Україні, яке має етнічне забарвлення, є лобіювання кримськими татарами власних інтересів як на загальнодержавному, так і на автономному рівнях. Лобіювання даної етнічної групи у більшості випадків здійснюється через мережу меджлісів, які є важливими неформальними чинниками процесу самоорганізації кримськотатарської спільноти, особливо на субрегіональному рівні у місцях їх компактного проживання, насамперед у Бахчисарайському, Білогірському та Старокримському районах автономії¹.

Проблема полягає у тому, що меджліс кримськотатарського народу є не узаконеним органом представництва та захисту інтересів даної етнічної групи перед органами державної влади. Нечисленні спроби правового оформлення їх діяльності знайшли своє відображення лише в декларативних заявах у деяких підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, у п. 11 Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим» від 11 серпня 1995 року № 636, доручалося Міністерству юстиції і Міністерству національної імміг-

¹ Борецько Я.І. Групи інтересу у сучасній теорії політики: Дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – С. 150-151.

рації створити робочу групу щодо законодавчого визначення статусу Меджлісу кримськотатарського народу та його входження у політико-правове поле України¹. Однак на сьогодні це питання так і залишається не врегульованим.

Частково проблему представництва інтересів цієї етнічної групи у владних інституціях було вирішено Указами Президента України «Про Раду представників кримськотатарського народу» від 18 травня 1999 року № 518/99² та «Про Положення про Раду представників кримськотатарського народу» від 7 квітня 2000 року № 573/2000³. Цими указами було утворено при Президентові України Раду представників кримськотатарського народу як консультативно-дорадчий орган, затверджено її персональний склад та визначено політико-правову суб'єктність.

Серед позитивних моментів вище вказаних Указів Президента України можна назвати закріплення норм, які уповноважують Раду брати участь у розробці проектів актів законодавства і державних програм з питань, пов'язаних з поверненням, адаптацією депортованого кримськотатарського народу та його інтеграцією в українське суспільство і збереження його етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності, а також вносити пропозиції Президенту України, Кабінету Міністрів щодо підготовлених та внесених на розгляд Верховної Ради України законопроектів з вище

¹ Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 року № 636 // Урядовий кур'єр. - 1995. - 19 серпня. - (виклад).

² Про Раду представників кримськотатарського народу: Указ Президента України від 18 травня 1999 року № 518/99 // Урядовий кур'єр. - 1999. - № 91. - 19 травня. - С. 2.

³ Про Положення про Раду представників кримськотатарського народу: Указ Президента України від 7 квітня 2000 року № 573/2000 (з наступними змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. - 2000. - № 15. - Ст. 603.

вказаних питань. Утім нажаль за роки свого функціонування, Рада представників кримськотатарського народу, так і не зарекомендувала себе як дієву публічну лобістську інституцію, яка сприяє розв'язанню проблем кримськотатарської спільноти.

Отже, невизначеність конституційно-правового статусу меджлису та не відпрацьованість механізмів артикуляції інтересів кримськотатарського народу перед владними установами, на моє переконання, сприяє ескалації соціально-економічної та політичної напруги на півострові. Переконливим доказом цьому є збільшення кількості масових акцій даної етнічної групи з самозахоплення земельних ділянок, інших публічних заходів ініційованих кримськотатарською громадою, які є причиною конфліктів з іншими групами населення в Автономній Республіці Крим.

§ 2. Конституційно-правова неурегульованість правотворчого процесу як підґрунтя для квазілобіювання

Підживлює позаправове та тіньове лобіювання, відсутність чіткої процедурної регламентації безпосередньо правотворчого процесу, що призводить до його хаотичного, епізодичного й безсистемного характеру організації та проведення. Як слушно свого часу наголосив на одній із пресконференцій урядовий секретар В. Лисицький, що досі трапляються нормативно-правові акти, які важко обґрунтувати та пояснити для чого вони приймаються¹. Тому питання, яке неодноразово підіймалось у вітчизняній науці конституційного права щодо прийняття базових законів у

¹ Нагребецька І. Засідання як у Франції, а апарат як у Італії // Урядовий кур'єр. - 2001. - № 26. - С. 5.

даній галузі – «Про нормативно-правові акти», «Про закони і законодавчу діяльність», «Про розмежування законодавчих і нормотворчих функцій»¹, які повинні врегулювати процес законодавчих робіт, визначити порядок підготовки, експертизи, узгодження та прийняття нормативно-правових актів, розмежувати правові повноваження різних органів державної влади щодо нормотворення, постало на сьогодні надзвичайно гостро, особливо в умовах конституційно-правових трансформацій.

Продовжуючи змістовний аналіз фактичного стану вітчизняного правотворчого процесу, можна констатувати, що його законодавча неурегульованість створює умови для позаправового лобіювання. Наслідком цього є надзвичайно велика диспропорційність у співвідношенні між законами та підзаконними нормативно-правовими актами на користь останніх. Фактично до кожного третього закону владно-виконавчі установи на основі підзаконних нормативних актів вносять корективи, які істотно змінюють первинний зміст законів². Специфіка ж актів вищої юридичної сили, підкреслює академік НАН України Ю. Шемпученко, з правової точки зору полягає у тому, що вони не забезпечені механізмом їх реалізації, а значна частина правових норм взагалі не володіє регулятивними властивостями, оскільки вони є лише перекладеними на мову закону політичними гаслами та програмами³. Це у свою чергу детермінує блан-

¹ Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): Автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – С. 9-10; Бисага Ю.М., Рогач О.Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України. – Ужгород: Ліра, 2005. – С. 109.

² Коростей В. Проблеми правотворчості в Україні // Право України. – 2004. – № 3. – С. 122.

³ Шемпученко Ю.С. Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково-практичної конференції. Травень 1996 рік, Київ. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 42.

кетний характер сучасних законів на підзаконні нормативно-правові акти, яким відводиться ключова роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

Стосовно урядової правотворчості, то у рішеннях Кабінету Міністрів України все більшого розповсюдження отримує індивідуально-правовий метод регулювання, який направлений на упорядкування одиничних соціальних відносин за допомогою актів нормативного характеру. Зокрема, органами юстиції щорічно попереджається прийняття понад півтори тисячі незаконних норм, які зачіпають законні інтереси та права юридичних і фізичних осіб¹. Кількість нормативно-правових актів, прийнятих органами виконавчої влади, невпинно зростає, при чому за експертними оцінками Міністерства юстиції України більша частина з них розробляється з порушенням норм Конституції України, Законів України, Регламенту Кабінету Міністрів України, редакційно не опрацьовані, підготовленні без урахування вимог нормопроєктувальної техніки².

Якщо це виразити у цифровому відношенні, то за оцінками, що наводяться екс-директором Інституту законодавства Верховної Ради України В. Опришко, урядове та відомче регулювання в Україні на кінець 1999 року становило 95,4% від усього обсягу нормативно-правового матеріалу, а закони України відповідно лише 4,6%³, більшість з яких носить фрагментарний характер, тобто, про внесення змін до чинного законодавства. На сьогодні негативна ко-

¹ Зварич Р.М. Законодавче забезпечення сучасних перетворень в Україні. Проблеми та перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – 7 (45). – С. 9.

² «Чорні списки» Мін'юсту (за повідомленням інформаційних агентств) // Юридичний вісник України. – 2003. – №№ 18-19 (410-411). – 9-16 травня. – С. 2.

³ Опришко В. Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України (Доповідь на міжнародній науково-практичній конференції «Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії та практики») // Право України. – 1999. – № 12. – С. 25.

реляція між законами та підзаконними актами ще більше посилилась. Так, згідно офіційних даних у 2006 році на виконання законів та постанов Верховної Ради України кількість актів і доручень Президента України, порівняно з 2005 роком зростає у 3,7 рази, а постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України у 3,9 рази¹. У 2007-2009 роках ситуація у цьому напрямі кардинально не змінилася, особливо зважаючи на доволі тривалу бездіяльність Верховної Ради України, викликаної спочатку реалізацією Президентом України механізму дострокового припинення її повноважень та призначення позачергових парламентських виборів, а згодом абсолютно не зрозумілим блокуванням роботи законодавчого органу.

Ще одним фактором дисгармонії у національній системі законодавства, що стимулював до реалізації тінювих схем лобіювання, слід назвати субститутне законотворення, яке небезпідставно у вітчизняній юридичній літературі характеризують як певну тимчасову конституційну аномалію². Потреба у закріпленні на конституційному рівні повноваження Президента України видавати укази, а також Кабінету Міністрів України декрети з питань економічної реформи, не врегульованих чинним законодавством, які мають діяти до прийняття відповідних законів обумовлена складним перехідним періодом нашої держави, труднощами у формуванні ринкових основ економіки та необхідністю прийняття невідкладних тимчасових правотворчих рішень з цих питань.

Спочатку це повноваження даних інститутів влади було визначено низкою конституційних змін у перші роки незалежності, а після ухвалення Конституційного Договору

¹ Нагребецька І. Виконавча дисципліна: закон для всіх // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 89. – 16 травня. – С. 2.

² Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: Монографія. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – С. 340.

між Верховною Радою та Президентом України «Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» у ст. 25 цього Договору воно залишилося виключно за Президентом України¹. З набуттям чинності Конституції України у 1996 році вище вказану норму Конституційного Договору було тимчасово збережено п. 4 «Перехідних положень» Конституції, однак зміст ст. 25 Конституційного Договору суттєво змінився, визначивши нові умови її застосування.

Надаючи Президенту України право видавати укази з економічних питань, не врегульованих законами, п. 4. «Перехідних положень» Конституції України обмежив це право такими застереженнями:

– указ Президента України має бути схвалений Кабінетом Міністрів України і скріплений підписом Прем'єр-міністра України;

– одночасно з указом Президент України має подати відповідний законопроект до Верховної Ради України і визнати його невідкладним, що тягне за собою обов'язковість позачергового розгляду цього законопроекту Верховною Радою України;

– указ Президента України вступає у дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання Президентом України законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада не приймає або не відхиляє поданий законопроект більшістю від її конституційного складу;

– указ Президента України діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою з цих питань;

¹ Конституційний Договір між Верховною Радою та Президентом України «Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.

– це право Президента України має існувати тільки протягом трьох років, після чого залишається чинною лише норма Конституції України про належність законодавчої влади виключно Верховній Раді України.

За трирічний період у порядку п. 4 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, Президентом України видано 150 указів з економічних питань, які не врегульовані законами. Прикметно, що за перші півтора року було ухвалено менше одного відсотка указів, а половину з них видано впродовж останніх шести місяців строку делегування Президенту України законодавчих повноважень. Щодо їх галузевої спрямованості, то питанням регулювання податків і зборів безпосередньо присвячено понад 20% усіх указів з економічних питань, а кожний десятий указ стосувався встановлення спеціальних режимів господарювання¹. Варто також враховувати, що на рівні закону діє 58 Декретів Кабінету Міністрів України, які були прийняті у перші роки незалежності².

§ 3. Об'єктно-діяльнісні ознаки квазілобіювання в Україні

Отже, епіцентрами правотворчої роботи в Україні виступають Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади та Адміністрація (Секретаріат) Президента України. Тому цілком закономірно, що до речі також підтверджується результатами опитування, проведеного

¹ Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: Монографія. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – С. 341.

² Опришко В. Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України (Доповідь на міжнародній науково-практичній конференції «Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії та практики») // Право України. – 1999. – № 12. – С. 25-26.

свого часу журналом «Комп&ньюн»¹, що саме ці владні інституції є основним об'єктом лобіювання у вітчизняному правотворчому процесі.

Високорентабельність лобіювання в Уряді, міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади чи Адміністрації (Секретаріаті) Президента України обумовлена низкою обставин:

– по-перше, бажана постанова Кабінету Міністрів України чи нормативний акт, який готується в Адміністрації (Секретаріаті) Президента України мають набагато простішу процедуру прийняття ніж закон, тобто, не проходять тривалі парламентські процедури;

– по-друге, такий шлях дозволяє уникнути публічності, яка є неодмінною рисою парламентських засідань Верховної Ради України, що сприяє більш прихованим формам лобіювання;

– по-третє, нормативно-правовий акт Уряду чи той, що підготовлений в Адміністрації (Секретаріаті) Президента України мають набагато простішу процедуру прийняття та введення їх у дію порівняно із законами;

– по-четверте, вартість підзаконного нормативно-правового акта для замовника лобістських послуг значно нижча ніж витрати на лобіювання закону;

– по-п'яте, найважливіші питання у нашій державі як наголошувалося вище, законодавчою владою не врегульовані;

– по-шосте, відповідно до ст. 93 Конституції України Президент України та Кабінет Міністрів є суб'єктами права законодавчої ініціативи², більше того, за ними Регламент

¹ Dlugopolsky O. Models of Lobbying: International experience and Ukrainian specificity // Journal of European Economy. – 2006. – Vol. 5. – № 1. – P. 47.

² Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.

Верховної Ради України визначив повноваження внесення до парламенту проектів закону про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України, а за Кабінетом Міністрів України виключне право на внесення проекту закону про Державний бюджет України¹, який найбільше привертає увагу суб'єктів лобіювання.

Зокрема, при прийнятті головного кошторису держави на 2007 рік на стадії підготування його до розгляду у Верховній Раді України, через численні пропозиції, урядом було змінено 57 статей бюджету², а під час безпосередньої роботи над ним у парламенті, до законопроекту було подано близько 2 тисяч поправок та пропозицій, врахування яких, збільшило б видаткову частину Державного бюджету на 75 млрд. гривень. За цього, наголошує голова комітету Верховної Ради України з питань бюджету V скликання В. Макеєнко, лише незначний відсоток пропозицій і зауважень від народних депутатів спрямовувалася на збільшення його доходної частини³.

У цілому, лобіювання на користь певних фінансово-промислових груп під час бюджетного процесу 2007 року було надзвичайно результативним. Наочним підтвердженням цьому є виділення з Державного бюджету України в якості урядових гарантій під приватні проекти 17,5 млрд. гривень⁴. Зазначимо, що за даними, які були оприлюдненні під час обговорення у Верховній Раді України проекту

¹ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI (з наступними змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. - 2010. - № 12. - Ст. 565.

² Малолеткова О. Перед першим читанням // Урядовий кур'єр. - 2006. - № 202. - 27 жовтня. - С. 1.

³ Біттнер О. Держбюджет-2007 прийнято у першому читанні // Урядовий кур'єр. - 2006. - № 205. - 1 листопада. - С. 1.

⁴ На повторний розгляд Бюджет-2007 // Урядовий кур'єр. - 2006. - № 235. - 13 грудня. - С. 2.

Державного бюджету України на 2010 рік, загальна сума державних гарантій зросла у ньому вже до 45 млрд. гривень¹.

В умовах конституційної реформи, коли Уряд формується парламентською більшістю, його питома вага у правотворчому процесі, насамперед у законопроектній роботі значно збільшується, що звісно ще більше призводить до інтенсифікації лобіювання у Кабінеті Міністрів України, міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади. Збільшення ролі парламенту у формуванні Уряду та посилення контрольних повноважень за його діяльністю, згідно з конституційними змінами 2004 року, також призведе до зростання ролі парламенту у системі лобістських тисків.

Тому вже сьогодні можна простежити тенденцію до певної синхронізації лобіювання у Кабінеті Міністрів та Верховній Раді України. Проте набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року призвело до численних прогалин та колізій у конституційному законодавстві, які у свою чергу спричинили до системного розбалансування владних повноважень, що, на наш погляд, є чинником ескалації «внутрішнього», міжвідомчого лобіювання, особливо у трикутнику «президент – парламент – уряд». Це безперечно деструктивно позначається на державотворчих процесах.

Яскравим підтвердженням вище викладеного є процедура прийняття у 2006 році Закону України «Про Кабінет Міністрів України»: подання до Верховної Ради Кабінетом Міністрів та Президентом України різних за змістом його проектів; застосування Президентом України право вето на ухвалений парламентом закон; подолання Верховною Радою України вето Президента України з порушенням вимог

¹ Яценко Н. Бюджет – задля порятунку? Але тільки не країни // Дзеркало тижня. – 2009. – № 38. – 10-16 жовтня. – С. 1.

чинного на той час Регламенту Верховної Ради України (недотримання процедури розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради пропозицій, які надійшли до поверненого Президентом України закону)¹; направлення закону, після повторного розгляду, на підпис Президента України текст, якого не був ідентичним з текстом ухваленого парламентом; повторне застосування Президентом України право вето.

Незважаючи на зміни до Конституції України 2004 року, які послабили повноваження Президента України, зокрема, у галузі виконавчої влади, Президент України та його Адміністрація залишаються одними з основних об'єктів лобіювання. Це обумовлено низкою чинників:

– по-перше, за Президентом України, як зазначалося вище, збереглося право законодавчої ініціативи, яке до того ж згідно ч. 2 ст. 93 Конституції України має преференційні умови застосування – законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово;

– по-друге, Президент України має згідно п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України повноваження зупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

– по-третє, Президент України у разі незгоди з прийнятим парламентом законом, може скористатися, згідно з п. 30 ч. 1 ст. 106 Конституції України, щодо нього правом вето (крім законів про внесення змін до Конституції України) та повернути закон зі своїми вмотивованими пропозиціями та зауваженнями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

¹ Регламент Верховної Ради України / Додаток до Постанови Верховної Ради України від 16 березня 2006 року № 3547-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 23, 24-25. – Ст. 202.

Право вето Президента України має доволі велике значення у здійсненні лобіювання під час законодавчого процесу. Так, за інформацією Головної служби документально-го забезпечення Секретаріату Президента України, за президентства Леоніда Кучми з 1 січня 2004 до 21 січня 2005 року ним було ветовано 19,1% законів від їх загальної кількості. Водночас президент Віктор Ющенко за період каденції Верховної Ради IV скликання ветував 29,5% законів. Більше того, з квітня 2008 року Президентом України заветувано майже всі законодавчі акти та рішення, які були ініційовані Кабінетом Міністрів України. Лише протягом січня-липня 2009 року Президент України заветував 50 законодавчих ініціатив чинної коаліції та призупинив дію 34 постанов Кабінету Міністрів України, чим фактично повністю заблокував у період розгортання економічної та фінансової кризи приватизаційні процеси, зміни до бюджету, антикризові закони та постанови Уряду тощо¹.

**Порівняльна таблиця
щодо застосування права вето до законів України**

Період	Всього надійшло законів України	Підписано Президентом України	Застосовано право вето	Подолано вето парламентом
Президент України Л. Кучма (01.01.04 - 21.01.05)	382	313	73	14
Президент України В. Ющенко (21.01.05 - 01.06.06)	521	380	154	13

Джерело: Офіційний сайт Президента України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/5549.html>

¹ Сорока С. Ющенко: хроніка зростання та падіння // Українська правда. – 2010. – 8 січня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/01/8/4589410/>

§ 3.1. Органи судової влади – об'єкти квазілобіювання в Україні

Невід'ємною ознакою квазілобіювання в Україні, є все більш помітне виокремлення його об'єктами органів судової влади. Останнім часом, констатується у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13 червня 2007 року № 8, факти тиску на суддів набули системного та відвертого характеру. Мають місце спроби втручання в організацію діяльності судів, вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законом засадах, тиск на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких державних органів відповідними повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів¹.

З метою збільшення такої залежності судів від представників інших гілок влади через суб'єктів права законодавчої ініціативи чи безпосередньо ними робляться численні спроби внесення відповідних змін до чинного законодавства України, яке визначає засади функціонування судової системи та здійснення правосуддя. У цьому відношенні доречно навести позицію Голови Верховного Суду України В. Онопенка, який не безпідставно наголошує, що багато з тих, від кого реально залежить реалізація судової реформи, розглядають її як засіб для посилення свого впливу на суди. Спекулюючи на наявних у правосудді проблемах, під гас-

¹ Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 7. – С. 6.

засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання.

§ 4. Позитивні тенденції у розвитку українського лобіювання

Не зважаючи на широке застосування суб'єктами господарювання позаправових методів лобіювання, у вітчизняній практиці вже є проблиски вираження інтересів бізнесу через інституції громадського лобіювання. Зокрема, на сьогодні створені впливові об'єднання ділових кіл, узгоджені та консолідовані зусилля яких спрямовані на аналітичну роботу з моніторингу, експертизи і супроводження проектів Законів України, що стосуються підприємницької діяльності, а також на здійснення практичних кроків з організації зворотного зв'язку з суб'єктами господарювання щодо ефективності впровадження законодавчих та інших нормативно-правових актів. Це насамперед громадські підприємницькі організації – спілки, асоціації, ліги, бізнес-клуби тощо. За своїми установчими та статутними документами їх без перебільшення можна назвати лобістськими об'єднаннями. Сьогодні в Україні на різних рівнях налічується близько 400 бізнес-асоціацій¹.

Серед провідних громадських об'єднань суб'єктів господарювання можна виділити:

1. *Український Союз промисловців і підприємців (УСПП)* – найпотужніше громадське об'єднання вітчизняного бізнесу, у складі якого – понад 38 тисяч представників усіх галузей та форм власності народного господарства з усіх областей країни. Підприємства зі складу УСПП виробляють

¹ Биковець В. Вплив громадських об'єднань підприємців на становлення і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні: регіональний аспект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua/?p=254>

Розділ 11. Проблеми та перспективи конституційно-правового регулювання лобіювання в Україні

Єдиною перепоною для обмеження наших завтрашніх досягнень є наші сьогоднішні сумніви.

Франклін Делано Рузвельт

§ 1. Конституційно-правове підґрунтя для здійснення лобіювання в Україні

У Конституції України відсутня норма, яка безпосередньо визначає за фізичними чи юридичними особами, а також їхніми об'єднаннями право на здійснення лобіювання власних інтересів під час прийняття нормативно-правових актів. Однак є низка статей Конституції України, які створюють умови для реалізації цього права. Зокрема, конституційні норми визначають, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює свою владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5), народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69), засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу (ст. 84).

цесі. Однак в умовах проведення суперечливої конституційно-правової реформи, нерозвиненості інститутів громадянського суспільства, високим рівнем синкретичності бізнесу і влади, домінування негативних стереотипних уявлень щодо лобіювання, мінімізується ефективність вище наведених законодавчих норм при здійсненні лобіювання та сприяє подальшому активному використанню його позаправових форм. Тому подані до Верховної Ради України у різні роки три законопроекти про лобіювання в Україні, є важливим і своєчасним кроком у процесі його детінізації та легітимації.

§ 2. Законодавство України про лобіювання

Легітимація інституту лобіювання в Україні можлива лише за умови прийняття законодавчих актів, які сформулюють законодавство про лобіювання. Ключове місце та роль у ньому безумовно буде належати закону України «Про лобіювання», котрий і регулюватиме переважну більшість суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням лобіювання. Якщо вести мову про предмет та місце закону про лобіювання у системі законодавства України загалом, то тут варто погодитися з думкою російського вченого-конституціоналіста О. Любимова, що законодавство про лобіювання слід віднести до групи законів про суспільство і владу, тобто, до галузі конституційного права¹.

¹ Любимов А.П. Лоббизм как конституционно-правовой институт / Институт государства и права РАН. – Москва, 1998. – С. 40.

**Розподіл відповідей відвідувачів порталу Lobbying.in.ua
на запитання «Чи потрібен Україні Закон «Про лобіювання?»»**

Джерело: Веб-портал Lobbying.in.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lobbying.in.ua>

Надзвичайно важливим моментом, який повинен бути в обов'язковому порядку врахований під час законопроектної роботи щодо лобіювання, є доволі високий рівень його латентності. Зокрема, однією із похідних проблем від цього є юридичне відмежування запрошеного до органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування експерта, консультанта або іншого фахівця від лобіста. Де гарантія, що державний службовець або депутат свідомо не запросять експерта,

Крим, місцевих рад, державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування;

– по-друге, внести зміни до виборчого законодавства України в аспекті посилення контролю щодо фінансування політичних партій та їх кандидатів на виборні посади в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Таким чином, у поточному законодавстві України є низка нормативно-правових актів, які фрагментарно регламентують лобіювання. Досить позитивною тенденцією є розроблення у різні роки п'ятьох законопроектів щодо його унормування. Нажаль сьогоднішня українська дійсність навряд чи дозволить вітчизняному лобіюванню стати одним із ефективних конституційно-правових механізмів відстоювання інтересів громадян на правотворчому рівні. Високий рівень корумпованості, бюрократизм істотно впливають на методи лобіювання та є безпосереднім чинником домінування негативної його складової. Та все ж таки, тільки відкрите обговорення даної проблематики не лише серед науково-експертної громадськості, а й у цілому в суспільстві, її ґрунтовне наукове вивчення, а не ігнорування, здатні принести позитивні результати щодо легітимзації інституту лобіювання в Україні.

§ 3. Субсидійовані форми регулювання лобіювання в Україні

Зважаючи на багатовимірність феномену лобіювання, закон України про його регулювання об'єктивно не здатний охопити своїм регламентуванням усю сукупність лобістських відносин. Якщо додати до цього ймовірні вади майбутнього законодавства про лобіювання, які поза сумні-

Висновки до Частини V

1. Виникнення та розвиток вітчизняного лобіювання варто розділити на чотири етапи:

– *перший* (1866-1917) – зародження та набуття частково юридично регламентованих форм лобістської взаємодії суб'єктів господарювання в особі їх представницьких об'єднань – товариств, рад з'їздів, спілок, біржових комітетів з органами державної влади, здебільшого урядовими установами;

– *другий* (1918-1921) – лобіювання має національно-визвольне спрямування, його епіцентри винесенні за межі українських земель, а основними рушіями лобіювання стала українська еміграція США;

– *третій* (1921-1991) – лобіювання не визнається на офіційному рівні, проте воно фактично існує та здійснюється виключно партійною номенклатурою у підклимний спосіб – «телефонне право», відомче протистояння, nepoтизм тощо;

четвертий (починаючи з 1992 року) – законодавцями робляться неодноразові спроби, жодна з яких так і не отримала логічного завершення, щодо правового урегулювання лобіювання, яке розгортається на правовому полі, що не має чіткої структури та переважно навколо питань, пов'язаних з розподілом і перерозподілом економічних ресурсів, власності та сфер впливу.

2. Лобіювання в Україні переважно має позаправову, вузькогрупову та латентну форму. Це обумовлено низкою політичних, правових, економічних і соціальних чинників. Серед таких передусім слід виокремити:

– відсутність дієвих правових способів відстоювання інтересів фізичних та юридичних осіб, а також їх об'єднань під час прийняття нормативно-правових актів;

– негативна історична спадковість даного феномену, що виражається у відтворенні його радянських зразків як у методах, так і у суб'єктах лобіювання;

– складний та суперечливий характер державотворчих процесів, які особливо виразно виявилися з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV;

– труднощі у формуванні ринкових основ економіки, насамперед у їх нормативно-правовому забезпеченні – занадто громіздке законодавство, у якому присутні чисельні колізії та прогалини;

– нерегульованість та хаотичний характер організації і проведення правотворчого процесу;

– слабкість та не згуртованість громадських ініціатив, найактивніший сектор яких в Україні представлений іноземними й міжнародними фондами та програмами.

3. Конституція України заклала правове підґрунтя для інституційного оформлення лобіювання у нашій державі. Деталізація та конкретизація відповідних конституційних положень знайшла свій вияв у низці нормативно-правових актів, які слід умовно розбити на п'ять груп:

– *перша* – забезпечує публічність та прозорість процесу прийняття нормативно-правових актів;

– *друга* – створює умови для лобіювання громадянами власних інтересів через звернення до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування, а також їх посадових і службових осіб щодо ухвалення, відхилення чи припинення дії певного нормативно-правового акта;

– *третья* – надає можливість громадянам створювати громадські організації на основі єдності лобістських зусиль для спільної реалізації своїх інтересів під час прийняття нормативно-правових актів;

– *четверта* – створює конституційно-правове підґрунтя лобіювання у процесі локальної правотворчості на муніципальному рівні;

– *п'ята* – забезпечує участь ділової громадськості у розробці правотворчих рішень у господарсько-економічній галузі.

4. Розпорошеність відповідних правових норм у чинному законодавстві України, а також їх сегментарний характер щодо урегулювання лобіювання, не забезпечують належних організаційно-правових умов для інституційного лобістського відстоювання різного роду інтересів під час прийняття нормативно-правових актів. Тому для ефективного правового унормування лобіювання, варто прийняти спеціальний законодавчий акт про його врегулювання, який би й визначив правові засади, принципи, форми, суб'єктів та об'єктів лобіювання. Значно підсилить ефективність новоприйнятого закону з лобіювання, також ухвалення Етичних правил поведінки народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, державних службовців та законодавства про конфлікт інтересів. Не меншого значення має й впровадження субсидійованих форм з його регулювання.

ПІСЛЯМОВА

Завершуючи монографічне дослідження конституційно-правових засад інституту лобіювання у контексті його зарубіжного досвіду та вироблення чітких орієнтирів щодо легітимації цього інституту в Україні, слід узагальнити основні висновки, положення та пропозиції, що стали науковими здобутками цієї роботи:

1. Вітчизняне лобіювання має досить виразні історико-правові корені. Однак не зважаючи на його тривалий розвиток, на сьогодні українською юридичною наукою воно фактично не досліджено, що спричинило своєрідний теоретичний вакуум, який насамперед був заповнений автоматичним перенесенням російських наукових здобутків, у більшості випадків політологічного характеру, з розкриття даної проблематики.

Це призвело до суперечливості, термінологічної невизначеності й недостатності категоріально-понятійного апарату лобіювання, що виражається у надмірному універсалізмі терміна «лобі», відсутності визначення поняття «лобіювання» у поданих до Верховної Ради України законопроектах – «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України» та «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України», чи наведення двох його визначень, які є колізійними у третьому проекті – «Про лобіювання в Україні», а також появи спотвореної форми базового поняття – «лобірування» не лише

у наукових працях дослідників, а навіть й у одному з розроблених законопроектів – «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади».

2. Використання у якості юридичної категорії лексеми «лобізм» є не зовсім коректним, більш правильним буде вживання для позначення цього інституту іншої лексичної форми базового поняття – «лобіювання». Таким чином, інститут лобіювання – це сукупність правових норм, що регламентують процес легітимного впливу на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових і службових осіб з боку зареєстрованих та акредитованих у встановленому порядку осіб з метою закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (замовників) у нормативно-правових актах, що приймаються.

3. Суб'єкт лобіювання – це фізична чи юридична особа приватного права, яка здійснює від власного імені легітимний вплив на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових та службових осіб, або в інтересах, і на замовлення якої здійснюється цей вплив.

Під суб'єктом лобіювання варто розуміти:

– лобіста – фізичну особу, яка зареєстрована та акредитована у встановленому порядку, від власного імені або в інтересах та на замовлення третіх осіб (замовників), здійснює легітимний вплив на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових та службових осіб;

– лобістське об'єднання – юридичну особу приватного права, що зареєстрована у встановленому законом порядку, одним із статутних завдань якої є здійснення лобіювання;

– замовника лобістських послуг – фізичну чи юридичну особу приватного права, в інтересах та на замовлення якої за певну винагороду працює лобіст або лобістське об'єднання.

4. За статусною ознакою, лобістів слід розділити на три види:

– зовнішні лобісти – фізичні особи, зареєстровані та акредитовані в установленому порядку, які в інтересах та на замовлення третіх осіб (замовників) на підставі укладеного з ними договору, здійснюють легітимний лобістський вплив;

– корпоративні лобісти – фізичні особи, зареєстровані та акредитовані в установленому порядку, що входять до штату підприємства, організації чи установи, в якій вони працюють, отримують фіксовану заробітну плату і здійснюють легітимний лобістський вплив лише в інтересах та на замовлення одного замовника – свого роботодавця;

– коаліційні лобісти – фізичні особи, зареєстровані та акредитовані в установленому порядку, які об'єднані у групу й спільно у власних інтересах чи в інтересах та на замовлення третіх осіб (замовників) здійснюють легітимний лобістський вплив.

5. Лобістом може бути зареєстрована фізична особа, котра на момент реєстрації має вищу освіту, стаж роботи за фахом не менше трьох років, володіє державною мовою, не перебуває на політичних посадах, службі в органах державної влади й органах місцевого самоврядування або не має представницького мандата. Не може бути зареєстрована лобістом особа, яку визнано судом недієздатною, чи яка має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

6. Зважаючи на те, що механізми легітимного лобіювання в Україні не відпрацьовані через низку причин, у тому числі й через відсутність спеціального його законодавчого врегулювання, визначення принципів лобіювання у майбутньому законі про лобіювання, задасть орієнтовний

легітимний алгоритм його здійснення в Україні. У якості таких принципів варто назвати законність, порядність, підзвітність, відкритість, чесність та ініціативність.

7. Легалізація діяльності лобістів та лобістських об'єднань, згідно майбутнього закону України про лобіювання, повинна здійснюватися шляхом:

– реєстрації – легалізації (офіційного визнання) лобіста та лобістського об'єднання, що здійснюється спеціально уповноваженим органом державної влади. Під таким слід розуміти Міністерство юстиції України;

– акредитації – отримання лобістом та лобістським об'єднанням дозволу на підставі Свідоцтва про право здійснення лобіювання в органах влади, які визначені законом про лобіювання як об'єкти лобіювання, для здійснення у цих органах лобіювання.

8. Контрольно-наглядова діяльність за лобіюванням повинна здійснюватися органами влади на засадах відносної диверсифікації за принципом галузевої спеціалізації:

– на Міністерство юстиції України слід покласти такі повноваження: а) вести Реєстр суб'єктів лобіювання; б) здійснювати контроль щодо відповідності діяльності лобістів та лобістських об'єднань вимогам закону про лобіювання шляхом проведення вибіркового перевірок, інформації наданої лобістами та лобістськими об'єднаннями, подання інформаційних запитів до органів реєстрації тощо; в) направляти лобістам та лобістським об'єднанням попередження про недопущення протизаконної діяльності та вжиття відповідних заходів для їх припинення; г) приймати рішення про відмову та припинення реєстрації лобістів і лобістських об'єднань за наявності підстав, які передбачені законом про лобіювання; г) звертатися з поданням до суду щодо заборони здійснення лобіювання лобістами та лобістськими об'єд-

наннями; д) узагальнювати та оприлюднювати в установленому законом порядку інформацію про лобіювання;

– акредитацію лобістів і лобістських об'єднань в органах державної влади, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Раді міністрів Автономної Республіки Крим та органах місцевого самоврядування, які визначені об'єктами лобіювання, варто віднести до компетенції цих органів;

– податковий контроль за суб'єктами лобіювання – на органи державної податкової адміністрації;

– у разі виявлення у діяльності суб'єктів лобіювання правопорушень чи злочинних діянь, розслідування та провадження у цих справах здійснюється відповідними слідчими підрозділами правоохоронних органів згідно з підслідністю, визначену чинним процесуальним законодавством. Встановлення фактів правопорушень чи злочину у діях суб'єктів лобіювання є підставою для заборони на здійснення ними лобіювання;

– заборона на здійснення лобіювання, про що слід чітко зазначити у законі України про лобіювання, може бути встановлена лише за рішенням суду.

9. Об'єкт лобіювання – чітко визначені законом органи влади, а також посадові та службові особи цих органів. Коло об'єктів лобіювання залежить від конституційно-правових форм організації та реалізації державної влади. Для України найбільш оптимальним є виокремлення у якості об'єктів лобіювання Верховної Ради України, Президента України і його Адміністрації, Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів.

У законі про лобіювання також слід навести вичерпний перелік органів державної влади України, на які категорич-

но забороняється здійснювати лобіювання. Такими є органи судової влади, прокуратури, Вищої ради юстиції, Ради національної безпеки та оборони, Служби безпеки України, Національного банку України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з надзвичайних ситуацій України, Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державного департаменту з питань виконання покарань, Управління державної охорони, Антимонопольного комітету України, Рахункової палати та щодо їх посадових і службових осіб.

10. З метою поглиблення категоріально-понятійного апарату лобіювання та для більш повного та всебічного сприйняття об'єкта лобіювання, доречно ввести у науковий обіг нову категорію – «додатковий об'єкт лобіювання» та визначити її як інституцію, яка має вплив на суб'єктів прийняття чи ухвалення правотворчих рішень.

11. Предмет лобіювання – це нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Найбільш усього піддані лобіюванню нормативно-правові акти, які регулюють господарсько-економічну діяльність, податки, сферу високих інформаційних технологій та суб'єктність певних соціальних груп. У законі про лобіювання необхідно закріпити, що є неприпустимим здійснення лобіювання, спрямованого на ліквідацію незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалю-

вання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

12. Мета лобіювання – це легітимний вплив на процес прийняття чітко визначеними законом про лобіювання органами влади нормативно-правових актів для закріплення у них інтересів зацікавлених осіб. Визначення мети лобіювання у законі про лобіювання необхідне для встановлення сфери застосування даного законодавчого акта, формулювання статусних ознак суб'єкта та об'єкта лобіювання, визначення правових форм лобіювання тощо.

13. Методи лобіювання – це сукупність прийомів та способів, що здійснюються у межах і у спосіб не заборонених чинним законодавством, за допомогою яких лобісти та лобістські об'єднання справляють легітимний вплив від власного імені чи в інтересах та на замовлення одного або декількох замовників на органи влади, які визначені законом як об'єкти лобіювання та на їх посадових і службових осіб.

14. Методи лобіювання варто розділити на два види:

I. Безпосередні (прямі) методи лобіювання – здійснення безпосереднього впливу шляхом:

- встановлення прямих контактів та проведення зустрічей з посадовими та службовими особами органів влади, які у законі визначені як об'єкти лобіювання (далі – посадові особи);

- підготовки проектів законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів, рішень органів місцевого самоврядування, інших нормативно-правових актів та винесення їх на обговорення відповідного органу;

- підготовки різноманітних досліджень, інших інформаційно-аналітичних матеріалів та розповсюдження їх серед посадових осіб;

– участі у роботі засідань парламентських та урядових комітетів, комісій, робочих груп, консультативно-дорадчих органів, створених при органах влади;

– консультування посадових осіб щодо положень проекту нормативно-правового акта, який обговорюється у відповідному органі влади.

II. Опосередковані (непрямі) методи лобіювання – організація та проведення лобістами та лобістськими об'єднаннями публічних заходів, які спрямовані на підтримку або для протистояння питанням, що визначені як предмети лобіювання:

– відправка заяв, скарг, пропозицій поштою (електронною поштою), телеграфних або факсимільних повідомлень чи іншої кореспонденції посадовим особам;

– проведення круглих столів, семінарів, конференцій, слухань тощо із залученням до їх роботи посадових осіб;

– проведення публічних зібрань громадян – мітингів, походів, демонстрацій чи пікетів;

– розміщення у засобах масової інформації коментарів фахівців, різноманітних аналітичних матеріалів.

15. У зарубіжному конституційно-правовому досвіді існує шість способів регулювання лобіювання:

– лобіювання урегульовано спеціальним законом;

– існують неписані правила його регулювання, які засновані на доволі високому рівні демократії у державі;

– лобіювання регламентується корпоративними морально-етичними актами;

– лобіювання регулюється у рамках «соціального партнерства» та діяльності консультативно-дорадчих органів;

– до парламенту подано законопроекти про лобіювання;

– лобіювання визнається однією із форм корупції.

16. У зарубіжному конституційно-правовому досвіді інституту лобіювання виокремлюється дві основні його моде-

лі: англосаксонська (класична) та континентальна (європейська). Вітчизняне лобіювання більше тяжіє до останньої, де воно здійснюється через систему консультативно-дорадчих установ при органах державної, здебільшого виконавчої влади, які й виступають основним об'єктом лобіювання. Крім того, дослідження генезису українського лобіювання дозволяє простежити певну його симетрію з відповідними європейськими зразками. Разом з тим, головною перевагою здобутків американської субмоделі, які можуть бути адаптовані на національно-правовий ґрунт, є унормування лобіювання спеціальним законом, на протигагу сегментарному європейському його врегулюванню низкою суміжних нормативно-правових актів різної юридичної сили.

17. З конституційно-правових позицій варто виділити чотири основні риси інституту лобіювання в Європейському Союзі:

– по-перше, фрагментарне конституційно-правове регламентування інституту лобіювання, який здебільшого заснований на впровадженні добровільно-стимулюючої моделі на засадах корпоративної саморегуляції;

– по-друге, усвідомлення як державами-членами ЄС, так і його керівними органами необхідності взаємодії з суб'єктами лобіювання у нормопроектній діяльності та інституційне оформлення цих відносин;

– по-третє, здатність громадян Спільноти швидко реагувати на зміни у розподілі повноважень між органами влади і відповідно мобілізуватися й адаптувати стратегії лобістського впливу на формування законодавства ЄС;

– по-четверте, врахування специфіки процесу прийняття правових актів ЄС, який характеризується багаторівневістю, застосуванням різного роду процедур, а також передбачає активність лобістів і лобістських об'єднань на різних

рівнях прийняття нормативно-правових актів, включаючи й регіональний і місцевий.

18. Активне здійснення лобіювання на рівні статутних органів Ради Європи – Парламентської Асамблеї та Комітету Міністрів, змусило до врегулювання цього політико-правового феномену на міжнародному рівні низкою нормативно-правових актів Ради Європи. Інститут лобіювання, на думку Парламентської Асамблеї Ради Європи, є важливою ознакою демократії, та громадяни мають право об'єднуватися та відстоювати свої інтереси під час прийняття, зміни чи скасування нормативно-правових актів. Утім неурегульоване та латентне лобіювання спроможне підірвати демократичні принципи і належне урядування. Тому статутні органи Ради Європи розробили ініціативу щодо спеціального правового урегулювання інституту лобіювання як на міжнародному рівні, так і на рівні національних демократій. Юридичним втіленням запропонованої ініціативи є розроблення Європейського кодексу поведінки у галузі лобіювання.

19. Лобіювання в Україні переважно має позаправову, вузькогрупову та латентну форму. Це обумовлено низкою політичних, правових, економічних і соціальних чинників. Серед таких передусім слід виокремити:

– відсутність дієвих правових способів відстоювання інтересів фізичних та юридичних осіб, а також їх об'єднань на правотворчому рівні;

– негативна історична спадковість даного феномену, що виражається у відтворенні його радянських зразків як у методах, так і у суб'єктах лобіювання;

– складний та суперечливий характер державотворчих процесів, які особливо виразно виявилися з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV;

– труднощі у формуванні ринкових основ економіки, насамперед у їх нормативно-правовому забезпеченні – надто громіздке законодавство, у якому присутні чисельні колізії та прогалини;

– нерегульованість та хаотичний характер організації і проведення правотворчого процесу;

– слабкість та не згуртованість громадських ініціатив, найактивніший сектор яких в Україні представлений іноземними й міжнародними фондами та програмами.

20. Мінімізувати позаправову спрямованість вітчизняного лобіювання, можливо за умови його ефективного законодавчого врегулювання, насамперед розроблення та ухвалення спеціального закону про лобіювання. Підготовлені в Україні у різні роки чотири законопроекти з цього питання, мають низку суттєвих змістовних суперечностей та концептуальних вад, які аж ніяк не сприяють досягненню стратегічної мети – інституційного оформлення даного феномену, що спонукає до розробки нового проекту Закону України «Про лобіювання» на основі вивчення зарубіжного конституційно-правового досвіду й урахуванням національно-правової специфіки.

21. Конституція України заклала правове підґрунтя для здійснення цивілізованого лобіювання в Україні. Деталізація та конкретизація відповідних конституційних положень знайшла свій вияв у низці нормативно-правових актів, які слід умовно розбити на п'ять груп:

– перша – забезпечує публічність та прозорість процесу прийняття нормативно-правових актів;

– друга – створює умови для лобіювання громадянами власних інтересів через звернення до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб щодо ухвалення, відхилення чи припинення дії певного нормативного рішення;

– третя – надає можливість громадянам створювати громадські організації на основі єдності лобістських зусиль для спільної реалізації своїх інтересів під час прийняття нормативно-правових актів;

– четверта – створює конституційно-правове підґрунтя лобіювання у процесі локальної правотворчості на муніципальному рівні;

– п'ята – забезпечує участь ділової громадськості у розробці правотворчих рішень у господарсько-економічній галузі.

Разом з тим, розпорошеність відповідних правових норм у чинному законодавстві України, а також їх сегментарний характер щодо урегулювання лобіювання, не забезпечують належних організаційно-правових умов для інституційного лобістського відстоювання різного роду інтересів під час прийняття нормативно-правових актів. Тому для ефективного правового унормування лобіювання, варто прийняти спеціальний законодавчий акт про його врегулювання, який би й визначив правові засади, принципи, форми, суб'єктів та об'єктів лобіювання.

22. За всієї важливості законодавчого унормування інституту лобіювання в Україні, є чимало питань, які мають упорядковуватись не тільки, навіть не стільки нормативно-правовими актами, скільки субсидійованими формами регулювання лобіювання, під якими слід розуміти сукупність морально-етичних, освітньо-навчальних, інформаційно-комунікаційних та громадсько-контрольних заходів, що мають здебільшого недержавний характер, доповнюють законодавство з лобіювання та спрямовані на впорядкування лобістських відносин й забезпечення їх легітимності. Тому уявляється необхідним, прийняти разом із законом про лобіювання також Етичний кодекс у галузі лобіювання.

23. В умовах проведення конституційно-правової реформи в Україні, з переходом на пропорційну виборчу систему, фактично із закритими списками політичних партій та блоків, постає ризик суттєвого обмеження права громадян брати участь в управлінні державними справами та можливості захищати свої інтереси на різних щаблях влади. Застосування пропорційної системи на виборах 2006 та 2007 років призвело до суттєвих деформацій у представництві регіональних і місцевих інтересів у парламенті та місцевих радах. За такої ситуації, необхідно забезпечити відповідний компенсаторний механізм, який буде спроможний забезпечувати зв'язок громадян з даними владними інституціями. Легітимізоване лобіювання може частково компенсувати звуження можливих громадських прав і вертикальний розрив зв'язків у суспільстві, що зумовлено складним та суперечливим характером державотворчих процесів.

24. Основні теоретичні висновки, отримані в результаті монографічного дослідження, дозволяють зробити низку практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України:

– прийняти Закон України «Про лобіювання», зміст якого наведено нижче у Додатку II;

– з метою покращення ефективності залучення громадськості до законодавчої роботи, пропонується виокремити у Законі України «Про звернення громадян» у якості окремої категорії звернень – звернення, які спрямовані на вдосконалення чинного законодавства та передбачити процедурний механізм їх реалізації;

– пропонується доповнити ч. 1. ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» словами «...а також, які надійшли електронною поштою чи в інший спосіб через Інтернет-мережу...» та викласти її у такій редакції: «Під звер-

неннями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі, а також які надійшли електронною поштою чи в інший спосіб через Інтернет-мережу пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги»;

– розробити Кодекси професійної поведінки народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування;

– внести зміни до виборчого законодавства України в аспекті посилення контролю щодо фінансування політичних партій та їх кандидатів на виборні посади в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;

– для удосконалення системи консультативно-дорадчих установ при органах влади як публічних лобістських інституцій, варто розробити Типове положення про консультативно-дорадчу установу при органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим й органах місцевого самоврядування;

– з метою професіоналізації лобіювання доповнити Національний класифікатор України «Класифікатор професій» такою професією як лобіст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.

3. Конституційний Договір між Верховною Радою та Президентом України «Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496.

5. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 497.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

7. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – Ст. 266.

8. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723-ХІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

9. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-ХІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

10. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.

11. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11 червня 2009 року № 1506-VI (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 691.

12. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

13. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

14. Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.

15. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 16 травня 2008 року № 279-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 36. – Ст. 1196.

16. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 19. – Ст. 134.

17. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-ХІV (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

18. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 28097-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

19. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 року № 2460-ХІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.

20. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299.

21. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10 листопада 1994 року № 237/94-ВР (з двома ратифікованими Протоколами) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 415.

22. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI (з наступними змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 12. – Ст. 565.

23. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.

24. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області: Закон України від 24 грудня 1998 року № 356-XIV (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 7. – Ст. 50.

25. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року № 93-IV (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40. – Ст. 290.

26. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.

27. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

28. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 13. – Ст. 52.

29. Регламент Верховної Ради України від 19 вересня 2008 року № 547-VI (втратив чинність) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 73. – Ст. 2451.

30. Питання Державного комітету України з питань регуляторної політики підприємництва: Указ Президента України від 25 травня 2000 року № 721/2000 (з наступними змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 22. – Ст. 888.

31. Про Положення про Раду представників кримськотатарського народу: Указ Президента України від 7 квітня 2000 року № 573/2000 (з наступними змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 603.

32. Про Раду представників кримськотатарського народу: Указ Президента України від 18 травня 1999 року № 518/99 // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 91. – 19 травня. – С. 2.

33. Про Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 31 жовтня 2008 року «Про стан протидії корупції в Україні»: Указ Президента України від 27 листопада 2008 року № 11012008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 92. – Ст. 3042.

34. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року № 1378 (з наступними змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 42. – Ст. 2773.

35. Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 року № 636 // Урядовий кур'єр. – 1995. – 19 серпня. – (виклад).

36. Про підтримку діяльності торгово-промислових палат: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 1999 року № 529 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – Ст. 568.

37. Именной Высочайшей указъ о временныхъ правилахъ объ обществахъ и союзахъ // Журналъ Министерства Юстиціи. – 1906. – № 4. – С. 5-22.

38. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик: принятая внеочередной седьмой сессией Верховного Совета СССР IX созыва 7 октября 1977 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 41. – Ст. 617.

39. Конституция Франции 1958 года // Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / Сост. проф. В.В. Махлаков. – 2-е изд. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – С. 89-139.

40. Афі́нський кодекс Міжнародної асоціації паблік рілейшнз від 1965 року зі змінами 1968 року // Королько В.Г. Основы паблік рилейшинз. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2000. – С. 512-214.

41. Європейський кодекс професійної поведінки у галузі ПР (Лісабонський кодекс) від 1978 року з доповненнями 1989 року // Королько В.Г. Основы паблік рилейшинз. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2000. – С. 517-520.

42. Модельный закон «О регулировании лоббистской деятельности в органах государственной власти»: Принят на 22 пленарном заседании МПА государств-участников СНГ (пост. № 22-16 от 15 ноября 2003 года) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. – М., 2004. – № 33. – С. 261-272.

Проекти і концепції нормативно-правових актів та висновки щодо них

43. Про лобіювання в Україні: Проект Закону України від 13 квітня 1999 року № 3188 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5838

44. Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України: Проект Закону України від 3 листопада 1999 року № 3188-1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=7028

45. Про діяльність лобістів у Верховній Раді України: Проект Закону України від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

46. Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади: Проект Закону України (не внесений до Верховної Ради України, оприлюднений серед загалу 25 вересня 2003 року) // Сайт Громадської Ради з питань законодавства для місцевого самоврядування та організації третього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gr.org.ua/?po=Iproj&lproj_type=797&lang=ukr&menu_id=770&id=37&do=select_end&mode=text_add

47. О лоббировании: Проект Закона Республики Казахстан // Сайт Право и СМИ Центральной Азии. [Электронный ресурс]. – Ресурс доступа: <http://medialaw.asia/document/-1802>

48. О регулировании лоббистской деятельности в федеральных органах государственной власти: Проект Федерального закона Российской Федерации // Государство и право. – 1998. – № 1. – С. 106-111.

49. Про лобіювання: Концепція проекту Закону України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 2. – С. 9-12.

50. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 9 грудня 2005 року щодо проекту Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» від 9 листопада 2003 року № 8429 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26076

Наукові й довідкові джерела українською та російською мовами

51. Аравина Т.И., Кузнецов Ю.Ю. Лоббизм: национальные образцы и степень социальной приемлемости // Социс. – 2000. – № 9. – С. 59-63.

52. Арандаренко В. Промышленность в волостных и поселковых управлениях // Промышленность и торговля. – 1910. – № 1. – С. 10-13.

53. Ардан Ф. Франция: государственная система. Пер. с франц. – М.: Юрид. лит., 1994. – 176 с.

54. Артеменко О. Місце і роль державної податкової служби у системі управління // Право України. – 2003. – № 2. – С. 117-120.

55. Базілевич Д., Нестерович В.Ф. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу «Лобіювання в Україні та за кордоном: досвід, проблеми і перспективи» / За заг. редакцією к.ю.н. В. Федоренка. – К.: СПД Москаленко О.М., 2009. – 36 с.

56. Белов В., Вяткин К. Лоббистская деятельность в ФРГ // Бизнес и политика. – 1995. – № 4. – С. 34-39.

57. Белоусов А. Лоббизм как политическая коммуникация. – Екатеринбург: УрО РАН, 2005. – 216 с.

58. Берлинъ П.А. Политическая борьба въ парламентѣ и внѣ его. – С.-Пб.: Изд-во О.Н. Поповой, 1906. – 49 с.

59. Бинецкий А.Э. Лоббизм в современном мире. – М.: ТЭИС, 2004. – 247 с.

60. Бисага Ю.М., Рогач О.Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України. – Ужгород: Ліра, 2005. – 124 с.

61. Бітнер О. Держбюджет-2007 прийнято у першому читанні // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 205. – 1 листопада. – С. 1-2.

62. Богдановская И.Ю. Правовое регулирование лоббизма в США // Право и политика. – 2002. – № 3. – С. 44-49.

63. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. Б.А. Введенский. – Второе издание. – Т. 25. – М.: Большая советская энциклопедия, 1954. – 632 с.

64. Бойченко Г.Г. Политическая организация США. Общественные институты и их взаимодействие с государством. – Минск: Изд-во БГУ, 1970. – 540 с.

65. Боренько Я.Й. Групи інтересу у сучасній теорії політики: Дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – 180 с.

66. Буари Филипп А. Паблик рилейшинз или стратегия доверия / Пер. с фр. – М.: Консалтинговая группа «Имидж контакт», Инфра – М., 2001. – 178 с.

67. Васильев Т.В. Лоббизм как форма политической деятельности: природа, функции, современные виды // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2004. – № 4. – С. 26-34.

68. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 494.

69. Вильсонъ В. Государственный строй Соединенныхъ Штатовъ / Перевод съ 20-го издания подъ ред. П.П. Гронскаго и Ф.И. Корсакова. – СПб., 1909. – 284 с.

70. Власов В. В одиночку не прорвешься // Зеркало недели. – 2006. – № 48 (627). – 16 декабря. – С. 12.

71. Встрѣча нашему журналу со стороны Петербургской печати // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 195-196.
72. Вяткин К. Лоббизм по-немецки // Полис. – 1993. – № 3. – С. 179-183.
73. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 50-62.
74. Георгіца А.З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. – Чернівці: «Рута», 1998. – 484 с.
75. Глобальная статистика украинского Интернета за май 2009 года: отчёт украинского портала Bigmir)net // Сайт Bigmir)net. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://i.bigmir.net/index/UAnet_global_report_052009.pdf
76. Гнатюш Н. Легальність лобіювання: українські реалії і світовий досвід // Молодіжне лобіювання. – К.: «Молодіжна альтернатива», 2002. – С. 17-24.
77. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження / Інститут соціології НАН України. – Київ, 2006. – 321 с.
78. Головаха Є., Паніна Н. Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг / Інститут соціології НАН України. – Київ, 2008. – 85 с.
79. Государственная Дума и промышленность // Промышленность и торговля. – 1908. – № 4. – С. 201-203.
80. Гулиев В.Е., Кузьмин Э.Л. Государство и демократия. Критика американских теорий. – М.: «Юридическая литература», 1975. – 216 с.
81. Градовскій А.Д. Собрание сочинений. – Том пятый. – С-пб.: Типографія М.М. Стасюлевича, 1902. – 562 с.
82. Гуцал П.З. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914-1923): Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Інститут народознавства. – Львів, 2005. – 25 с.

83. Давид Р. ЖофFRE-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. В.А. Туманова. – М.: Международные отношения, 1996. – 399 с.

84. Дегтерева Е. Лоббизм в процессе принятия решений ЕС: нормы регулирования, механизмы и модели // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 4. – С. 42-49.

85. Дем'янець В.І. Інтеграційна політика владних органів країн Вишеградської групи щодо ЄС і НАТО у 1989-1999 роках: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2001. – 17 с.

86. Дѣятельность Совѣта Сѣздовъ Представителей Промышленности и Торговли за 1908 годъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 21-26.

87. Дѣятельность Совѣта Сѣздовъ Представителей Промышленности и Торговли за 1909 годъ // Промышленность и торговля. – 1910. – № 1. – С. 3-10.

88. Дидоренко Э.А., Бурбело О.А., Розовский Б.Г. Институт цивилизованного лоббирования как средство предупреждения коррупции // Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності. – Харків, 1999. – С. 83-86.

89. Дорошенко А. Організована злочинність як фактор політичного процесу // Віче. – 2000. – № 10 (103). – С. 90-112.

90. Євгенєва А. Законодавче регулювання лобістської діяльності // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2004. – № 1. – С. 32-39.

91. Зварич Р.М. Законодавче забезпечення сучасних перетворень в Україні. Проблеми та перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – 7 (45). – С. 5-27.

92. Земство и интересы торговли и промышленности // Промышленность и торговля. – 1908. – № 11. – С. 653-656.

93. Зяблюк Н.Г. США: лоббизм и политика. – М.: Мысль, 1976. – 207 с.

94. Зяблюк Н.Г. Лоббизм в США как политический институт // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1995. – №№ 1-2. – С. 51-56; 43-51.

95. Зяблюк Н.Г. Лоббизм и судебная система США // США-Канада: Экономика. Политика. Культура. - 2001. - №№ 6-7. - С. 65-75; 115-124.

96. Иванов Н.Б. Лоббизм в legislatures американских штатов // США-Канада: Экономика. Политика. Культура. - 1999. - № 2. - С. 115-118.

97. Іваськів В. ПДВ – це єдиний податок, по якому немає ніякого прогресу // Президентський вісник. - 2004. - № 2. - 31 березня. - С. 6.

98. Изгаршев В.В. Методы и формы представительной деятельности организаций крупной буржуазии в начале XX века // Представительская власть (мониторинг, анализ, информация). - 1997. - № 4. - С. 94-107.

99. Изъ дѣятельности общественныхъ учрежденийъ по промышленности и торговлѣ. Обзоръ дѣятельности Правленія Всероссийскаго Общества Сахарозаводчиковъ въ 1907 году // Промышленность и торговля. - 1908. - № 1. - С. 69.

100. Изъ дѣятельности общественныхъ учрежденийъ по промышленности и торговлѣ. Съѣздъ русскихъ фабрикантовъ земледельческихъ машинъ и орудій. 34-ая сессія Совѣта по дѣламъ Съѣздовъ Мукомоловъ // Промышленность и торговля. - 1908. - № 3. - С. 190-194.

101. Изъ дѣятельности общественныхъ учрежденийъ по промышленности и торговлѣ. Хроника Совѣта Съѣзда Горно-промышленниковъ Юга Россіи съ 1 февраля по 15 марта 1908 года; Одесскаго Биржевого Комитета // Промышленность и торговля. - 1908. - № 7. - С. 460-461.

102. Изъ дѣятельности общественныхъ учрежденийъ по промышленности и торговлѣ // Промышленность и торговля. - 1909. - Том. I. - С. 61, 68-69, 133-134, 394-398, 580-583, 700-703.

103. Історія держави і права: Короткий словник термінів / Укл.: О.М. Атоян, В.Д. Жданова, Т.В. Татолі. - Луганськ: РВВ ЛПВС, 2000. - 89 с.

104. Катлип Скотт М., Сентер Ален Х., Брум Глен М. Паблік рилейшнз. Теория и практика. – 8-е изд. / Пер. с англ.: Уч. пособие. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2001. – 614 с.

105. Каутскій К. Представительное правление / Переводъ съ немецкаго. – С.-Пб.: Типографія С.М. Муллеръ, 1905. – 95 с.

106. Кинах А. Государство и реальный сектор: необходим активный диалог // Зеркало недели. – 2003. – № 31 (456). – 16 августа. – С. 8.

107. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду. – К.: Абрис, 2000. – 414 с.

108. Ковальський В., Кулик О. Парламентське лобі є – нема закону про нього // Юридичний вісник України. – 1998. – № 40 (172). – 1-7 жовтня. – С. 1-2.

109. Козюбра М. Правовий закон: проблема критеріїв // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 83-96.

110. Константинов В.М., Найшуль В.А. Технология планового управления / Центр. экон.-мат. институт АН СССР. – М.: ЦЭМИ, 1986. – 57 с.

111. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть: Учебник / Под ред. Б.А. Страшуна. – М.: Норма, 2007. – 896 с.

112. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Особенная часть: Учебник / Под ред. Б.А. Страшуна. – 3-е изд. – М.: Норма, 2008. – 1136 с.

113. Королько В.Г. Основы паблік рилейшнз. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2000. – 528 с.

114. Коростей В. Проблеми правотворчості в Україні // Право України. – 2004. – № 3. – С. 121-124.

115. Коростей В. Проблеми національного лобіювання законодавства // Право України. – 2006. – № 6. – С. 102-106.

116. Косопкин А.С. Нефедова Т.И. Президент, Конгресс, законодательство. (Опыт взаимодействия исполнительной и законодательной ветвей в США) // Государство и право. – 1998. – № 1. – С. 79-91.

117. Костяев С.С. Законодательное регулирование лоббистской деятельности в США // США-Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2005. – № 5. – С. 72-86.

118. Краткий политический словарь / Аберенков В.П., Абова Т.Е., Аверкин А.Г. и др.; сост. и обобщ. Ред. Л.А. О니кова, Н.В. Шишлина. – 6-е изд., допол. – М.: Политиздат, 1989. – 623 с.

119. Круш П. Лоббирование экономических интересов в государстве // Экономика Украины. – 2005. – № 10. – С. 75-80.

120. Куліш А.І. Законодавче врегулювання лобізму: світовий досвід та практика України // Держава та право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 14. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 383-390.

121. Лепёхин В.А. Лоббизм в России и проблемы правового его регулирования // Полис. – 1998. – № 4. – С. 119-121.

122. Лісничук О.В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2000. – 20 с.

123. Лобізм та його інституційні форми. Україна і зарубіжний досвід: Аналітичні матеріали / Упор. М. Розумний, В. Холод. – К.: УПФР, 2005. – 44 с.

124. Лобіювання та корупція: Оглядово аналітичний звіт / Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні (УРАС); Лабораторія законодавчих ініціатив. – К., 2008. – 10 с.

125. Лоббисты. Тайные властители Германии – в зеркале журнала «Шпигель» // Бизнес. – 1993. – № 50. – С. 6.

126. Лозанский Э.Д. Этноты и лоббизм в США. О перспективах российского лобби в Америке. – М.: Международные отношения, 2004. – 272 с.

127. Луков В.В. Интернет как инструмент политических технологий в США // США-Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2005. – № 5. – С. 91-107.

128. Лурье Е.С. Предпринимательские союзы по русскому праву. – СПб.: Юрид. кн. кл. «Право», 1914. – 48 с.
129. Любимов А.П. Лоббизм как конституционно-правовой институт / Институт государства и права РАН. – М., 1998. – 256 с.
130. Любимов А.П. История лоббизма в России. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2005. – 208 с.
131. Ляпіна К., Міхалек В. Практика діяльності бізнес-асоціацій. Техніка лобіювання. – Частина II. – К.: Проект БІЗПРО, 2001. – 95 с.
132. Малолеткова О. Перед першим читанням // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 202. – 27 жовтня. – С. 1-2.
133. Манжул К.В. Нікітчук І. Лобізм у законотворчій діяльності України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 11 (49). – 2005. – С. 5-11.
134. Марченко М.Н. Законы в системе английского права // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 5. – С. 69-84.
135. Мацкевич Р.М. Юридичне регулювання лобізму в США // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 4. – С. 142-146.
136. Мижуевъ П.Г. Парламентаризмъ и представительная форма правления въ главныхъ странахъ современной Европы. – СПб.: «Русская скоропечатня», 1906. – 168 с.
137. Мирошниченко Ю.Р. Організаційно-правові засади підготовки та прийняття державно-політичних рішень. – Х.: Фактор, 2004. – 224 с.
138. Молодцов О.В. Проблеми створення системи лобізму у сфері захисту інтересів місцевого самоврядування України // Роль громадських організацій та інших неурядових структур у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні / За ред. В.В. Кравченка. Науково-практичний посібник. – К.: Атіка, 2003. – С. 105-118.
139. Москалюк А. Лоббирование IT-сектора на государственном уровне: как это делается в США // Компьютерное обозрение. – 2001. – № 26. – 4-10 июля: <http://itc.ua/article.phtml>.

140. Мьошель В. Шляхи розширення Європейського Союзу: співвідношення інтересів та приведення інституцій у відповідність // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 3 (18). – С. 34-44.

141. На адресу виконавчої влади: Річний звіт Управління організації роботи із зверненнями громадян Секретаріату Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 26. – 10 лютого. – С. 5.

142. На повторний розгляд Бюджет-2007 // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 235. – 13 грудня. – С. 1,2.

143. Нагребецька І. Засідання як у Франції, а апарат як у Італії // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 26. – С. 5.

144. Нагребецька І. Виконавча дисципліна: закон для всіх // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 89. – 16 травня. – С. 2.

145. Обзоръ русскихъ періодическихъ изданій по вопросамъ промышленности и торговли // Промышленность и торговля. – 1909. – Том 1. – С. 70, 140, 214, 338, 402, 464.

146. Общеимперскій Съѣздъ сахарозаводчиковъ въ Кіевѣ // Промышленность и торговля. – 1908. – № 11. – С. 709-710.

147. О демократіи въ Америкѣ: Сочиненіе Алексѣя де Токвиля / Пер. съ 14-го французкаго изданія В.Н. Линдъ. – Москва: Книжное дело, 1897. – 620 с.

148. Одінцова О. Лобізм в Україні: проблеми законодавчого регулювання // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 15-18.

149. Оніщук М.В. Унормування інституту лобіювання в Україні – важливий захід щодо подолання корупції // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 2. – С. 5-8.

150. Онопенко В.В. У державі не може бути кількох судових влад // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 4. – С. 1-5.

151. Опришко В. Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України // Право України. – 1999. – № 12. – С. 25-30.

152. Орзіх М. Конституційна реформа в Україні: пошук шляхів // Юридический вестник. – 2000. – № 3. – С. 78-84.

153. Отвѣтъ Министерству Финансовъ по поводу закона 2 января 1906 года // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 133-138.

154. Отчетъ Киевскаго Биржевого Комитета за 1908 годъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 587.

155. Перегудов С.П. Корпорации, общество, государство: Эволюция отношений. – М.: Наука, 2003. – 352 с.

156. Перегудов С.П., Лапина Н.Ю., Семененко И.С. Группы интересов и российское государство / Институт МЭМО РАН. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 352 с.

157. Писаренко С. Третій зайвий, або лобіювання проти корупції. Хто кого? // Віче. – 2009. – № 21. – С. 20-22.

158. Политические институты США: история и современность / В.И. Борисюк, Г.З. Джапаридзе, Н.Г. Зяблюк. – М.: Наука, 1988. – 272 с.

159. Политический менеджмент: Учеб. пособие / Под общ. ред. В.И. Жукова, А.В., Карпова, Л.Г. Лаптева, О.Ф. Шаброва. – М.: Изд-во Института психиатрии, 2004. – 944 с.

160. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

161. Прихода Н. Лоббизм: как это делается во Франции // Бизнес и политика. – 1995. – № 8. – С. 36-41.

162. Проблеми легітимації інституту лобіювання в Україні та шляхи їх розв'язання: Матеріали громадського обговорення, м. Київ, 12 жовтня 2009 року / Передмов. М. Оніщук; Автор. і упор. В. Федоренко, Д. Базілевич, В. Нестерович, С. Юр'єв, Я. Кагляк / За заг. ред. В. Федоренка. – К.: СПД Москаленко О.М., 2009. – 108 с.

163. Програмная рѣчь Министра Торговли и Промышленности В. И. Темиряева въ Государственной Думѣ 13 февраля 1909 года // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 351-362.

164. Рамадан О. Лобізм у політичній системі України // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. / Ін-т світової

економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2002. – Вип. 21. – С. 179-189.

165. Роговець В. Лобіювання в регіонах: різні підходи і різні інтереси // Людина і влада. – 2000. – № 7-8. – С. 69-71.

166. Ротар Н. Політична участь громадян України в умовах е-демократизації // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 78-92.

167. Руденко В.Н. Прямая демократия: модели правления, конституционно-правовые институты. – Екатеринбург: УРО РАН, 2003. – 476 с.

168. Русская промышленность и торговля // Промышленность и торговля. – 1908. – № 1. – С. 1-3.

169. Сайтэл Фрайзер П. Современные паблик рилейшинз / Перевод с англ. – Восьмое издание. – М.: Консалтинговая группа «Имидж контакт», ИНФРА-М, 2002. – 720 с.

170. Сарторі Д. Порівняльна конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів / Пер. з 2-го англ. вид. – К.: АртЕк, 2001. – 211 с.

171. Семененко И. Лоббизм и представительство интересов бизнеса в ЕС // Бизнес и политика. – 1995. – № 2. – С. 44-49.

172. Сергунин А.А. США: президентский лоббизм и внешняя политика. – М.: Знание, 1989. – 64 с.

173. Сікора І. В. Національні інтереси України та лобістські технології бізнесу. – К.: Охорона праці, 2000. – 126 с.

174. Симон В. Всесилие союзов предпринимателей. Союзы в экономической и политической системе ФРГ / Пер. с нем. Ю.И. Юданова. – М.: Прогресс, 1979. – 280 с.

175. Скобельцина Ю. Свобода собраний и союзовъ / Под ред. проф. И.И. Иванюкова. – С.-Пб.: Типография С.М. Проппера, 1906. – 32 с.

176. Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового виміру // Конституція і конституціоналізм: вибіркові проблеми. – К.: Купріянова, 2007. – С. 9-32.

177. Смирнов В., Зотов С. Лоббизм в России: политико-правовые проблемы // Государство и право. – 1996. – № 1. – С. 112-120.

178. Стан корупції в Україні: Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007-2009 рр. для Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС) / Київський міжнародний інститут соціології. – К., 2009. – 48 с.

179. Сучасний глумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.

180. Сюткина А.П., Конюшко С. Механизм регулирования лоббистской деятельности (Материалы «круглого стола») // Государство и право. – 1998. – № 1. – С. 100-111.

181. Тахтаревъ К. Отъ представительства къ народо-властію. – СПб.: Библиотека Обществознанія, 1907. – 228 с.

182. Тихомирова Є.Б. PR-формування відкритого суспільства: Монографія. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 197 с.

183. Тодика Ю. Фактори реалізації Конституції України // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 3 (30). – С. 22-31.

184. Третій Очередной Съѣздъ Представителей Промышленности и Торговли // Промышленность и торговля. – 1908. – № 8. – С. 519-525.

185. Уилсон Дж. Американское правительство: Пер. с англ. – М.: Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1995. – 512 с.

186. Універсальна десяткова класифікація (УДК): у 2 кн.: кн. 2: Алфавітно-предметний покажчик / Гол. ред. М.І. Сенченко; UDC Consortium, Книжкова палата України. – К.: Кн. палата України, 2001. – 812 с.

187. Учебникъ государственнаго права / Подъ ред. профессора В.В. Ивановскаго. – Издание четвертое. – Казань: Типоли-тография Императорскаго Университета, 1913. – 502 с.

188. Фесенко В. Выбори – 2006: практичне тестування пропорційної виборчої системи // Выбори та демократія. – 2006. – № 4. – С. 4-12.

189. Фроня Н. Гра світла й тіні: діяльність лобістських груп залишається непомітною для суспільства // Український юрист. – 2005. – № 10 (34). – С. 62-65.
190. Цюкало В. Євроконституція, про яку всі говорять і яку мало читають // Віче. – 2005. – № 11. – С. 48 – 52.
191. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 4-е изд., пер. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – 669 с.
192. «Чорні списки» Мін'юсту // Юридичний вісник України. – 2003. – №№ 18-19 (410-411). – 9-16 травня. – С. 2.
193. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. – К.: АртЕк, 1997. – 264 с.
194. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково-практичної конференції. Травень 1996 рік, Київ. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 42-44.
195. Шинкаренко И. Лоббизм – это деньги? Материалы круглого стола // Бизнес. – 1999. – № 22 (333). – 31 мая. – С. 12-14.
196. Шумилов В.М. Правовая система США. – М.: ООО Изд.-консалт. предприятие «Дека», 2003. – 400 с.
197. Шуровский М. Соединенные Штаты Америки: может ли аппарат Конгресса стать лоббистом собственных интересов? // Бизнес и политика. – 1995. – № 7. – С. 49-55.
198. Юридична енциклопедія: В 6 т. Том 3. / Ред. кол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Українська енциклопедія», 2001. – 790 с.
199. Ющик О. Парламент України у кривому дзеркалі законодавчого процесу // Юридичний вісник України. – 2001. – № 13 (301). – 29 березня-4 квітня. – С. 1, 4.
200. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: Монографія. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 519 с.
201. Якименко Ю. Госслужба по правилам: о пользе того, как полезно учиться у других // Зеркало недели. – 2005. – № 44 (572). – 12 ноября. – С. 5.

202. Яницкий О.Н. Эволюция экологического движения в современной России // Социс. – 1995. – № 8. – С. 15-26.

203. Яценко Н. Миллиарды иллюзий // Зеркало недели. – 2006. – № 47. – 9 декабря. – С. 1, 7.

Правові акти, офіційні звіти та доповіді щодо лобіювання, викладені іноземними мовами

204. A British Bill of Rights: Informing the debate. The Report of the Justice constitution committee. – London, 2007. – 166 p.

205. Annual Report of the Ethics Commissioner on activities in relation to Members of the House of Commons for the fiscal year ending March 31, 2005 / Office of the Ethics Commissioner; Parliament of Canada– Ottawa, Ontario, 2008. – 10 p.

206. APPC Response to the Public Administration Select Committee Report on Lobbying. February 2009 / The Association of Professional Political Consultants. – London, 2009. – 5 p.

207. Bekanntmachung der öffentlichen Liste über die Registrierung von Verbänden und deren Vertretern // Bundesanzeiger. – 2009. – Juni. – № 91a. – 568 s.

208. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. – Brussels. – 11.3.2003. – 26 p.

209. Conflict of Interest Code for the Members of the House of Commons // Website Parliament of Canada. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.parl.gc.ca/information/about/process/house/standingorders/appa1-e.htm>

210. Ethics Commitments by Executive Branch Personnel: Executive Order 13490 of January 21, 2009 // Federal Register. – 2009. – Vol. 74. – № 15. – January 26. – P. 4673-4678.

211. European Commission Communication: an open and structured dialogue between the Commission and interest groups of 2 December 1992 // Website the European Commission. [Elec-

tronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/civil_society/interest_groups/docs/v_en.pdf

212. European Court Human Rights, *Matthews v. The United Kingdom* judgment of 18 February 1999 // European Court of Human Rights Portal – <http://www.echr.coe.int>.

213. European Council Strategy 1999 / CFSP on Ukraine // Bulletin EU. – 1999. – № 12. – Annexes to the Presidency conclusions (6/7). – 29 p.

214. European Council in Copenhagen, 21-22 June 1992: Presidency Conclusions. In: *The European Councils: Conclusions of the Presidency 1992-1994*. – Brussels: European Commission; Directorate-General for Information, 1995. – P. 74-89.

215. *Federal Election Campaign Laws / Compiled the Federal Election Commission*. – Washington, D.C., 2008. – 229 p.

216. Federal regulation of lobbying act of 1946 [Title III] // *Lobbying Disclosure Act of 1995: Report of the Committee on the Judiciary of November 14, 1995 / House of Representatives*. – Washington, D.C., 1995. – P. 37-40.

217. Foreign agents registration act of 1938, as amended // *The Code of Federal Regulations*. – 2007. – Title 28. – Volume 1. – P. 213-224.

218. Green Paper European transparency initiative [English edition] / *Commission of European Communities*. – Brussels, 2006. – 17 p.

219. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Textausgabe mit ausführlichen Verweisungen und einem Sachverzeichnis*. – München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999. – 680 s.

220. *Gesetz über die Befugnisse des Petitionsausschusses des Deutschen Bundestages (Gesetz nach Artikel 45 c des Grundgesetz) // Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Textausgabe mit ausführlichen Verweisungen und einem Sachverzeichnis*. – München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999. – S. 443-444.

221. *Hearing before the Subcommittee on the Constitution, Civil Rights, and Civil Liberties of the Committee on the Judiciary House of Representatives One Hundred tenth Congress: The Senate Approach to Lobbying Reform*. – First Session. – Washington: U.S. Government Printing Office, 2007. – 195 p.

222. How to Petition against a Private Bill in the House of Commons. Session 2008-09 / Private Bill Office House of Commons. – London, 2008. – 18 p.

223. Honest Leadership and Open Government Act of 2007 // Public Law. – 110-81 – Sept. 14, 2007. – 121 Stat. 735-776.

224. Konstitucija Europai. – Liuksemburgas: Europos Bendriju oficialiuju leidiniu biuras, 2004. – 17 p.

225. Livre bleu du lobbying en France / Jean-Paul Charie; Assemblée Nationale; Commission des affaires économiques. – Paris, 2008. – 102 a.

226. Lobistinės veiklos įstatymas 2000 m. birželio 27 d. Nr. VIII-1749 // Юін., 2003, Nr. 35-1461.

227. Lobistų etikos kodeksoas: Patvirtinta Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos 2005-03-31 sprendimu Nr. KS – 10 (L) // Website Vyriausioji tarnybinės etikos komisija. [Electronic resurse]. – Mode of access: <http://www.vtek.lt/?pageid=6271&act=6269>

228. Lobbying Act Lobbyists Registration Regulations of 17 April 2008 // Canada Gazette Part II. – Vol. 142. – № 9. – P. 712-715.

229. Lobbying Act Designated Public Office Holder Regulations of 17 April 2008 // Canada Gazette Part II. – Vol. 142. – № 9. – P. 750.

230. Lobbying: Access and influence in Whitehall. House of Commons, Public Administration Select Committee. First Report of Session 2008-09. – Volume I. – London, 2009. – 80 p.

231. Lobbying and All Party Groups. House of Commons, Committee on Standards and Privileges. Ninth Report of Session 2005-06. – London, 2006. – 68 p.

232. Lobbying Disclosure Act of 1995: Report of the Committee on the Judiciary of November 14, 1995 / House of Representatives. – Washington, D.C., 1995. – 50 p.

233. Lobbying Disclosure Act of 1995 // Public Law. – 104-65 – Dec. 19, 1995. – 109 Stat. 691-706.

234. Lobbying Disclosure Technical Amendments Act of 1998 // Public Law. – 105-166 – Apr. 6, 1998. – 112 Stat. 38-39.

235. Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – 16 p.

236. Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxemburg: European Parliament, 2003. – 58 p.

237. Lobbying in the European Union. Briefing paper [English edition] / Constitutional Affairs; David Coen. – Brussels: European Parliament, 2007. – 16 p.

238. Lobbyists' Code of Conduct // Canada Gazette Part I. – 1997. – Vol. 131. – № 6. – P. 330-332.

239. Lobbyists' Code of Conduct. Annual Report 1996-1997 // Website Office of the Commissioner of Lobbying of Canada. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ocl-cal.gc.ca/eic/site/lobbyist-lobbyiste1.nsf/eng/nx00021.html>

240. Lobbyists Registration Act, 1998 (Ontario): Annual Report January 15, 1999 – March 31, 2000 / Office of Integrity Commissioner. – Toronto, 2000. – 15 p.

241. Lobbyists Registration Regulations. Regulatory impact analysis statement // Canada Gazette Part I. – 1989. – Vol. 123. – № 23. – P. 2797-2800.

242. Lobbyists Registration Regulations. Regulatory impact analysis statement // Canada Gazette Part I. – 1995. – Vol. 129. – № 38. – P. 3375-3377.

243. Office of the Ethics Commissioner: Annual Report 2007-2008 / Province of Alberta. – Edmonton, 2008. – 29 p.

244. Presidential Records: Executive Order 13489 of January 21, 2009 // Federal Register. – 2009. – Vol. 74. – № 15. – January 26. – P. 4669-4671.

245. Private Bills. Legislation Series. Revised October 2008 / House of Commons Information Office. – London, 2008. – 13 p.

246. Public Petitions. Procedure Series. Revised July 2008 / House of Commons Information Office. – London, 2008. – 11 p.

247. Registrar of Lobbyists. Annual Reports 2007-2008 / Government of Canada. – Ottawa, 2009. – 49 p.

248. Registrar of Lobbyists. Annual Reports 2006-2007 / Government of Canada. – Ottawa, 2008. – 27 p.

249. Registrar of Lobbyists. Annual Reports 2005-2006 / Government of Canada. – Ottawa, 2007. – 26 p.

250. Regulatory impact analysis statement of the Lobbying Act Lobbyists Registration Regulations of 17 April 2008 // Canada Gazette Part II. – 2008. – Vol. 142. – № 9. – P. 744-749.

251. Regulatory impact analysis statement of the Lobbying Act Designated Public Office Holder Regulations of 17 April 2008 // Canada Gazette Part II. – 2008. – Vol. 142. – № 9. – P. 751-753.

252. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 1998 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 1999. – 333 p.

253. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 1998 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 1999. – 332 p.

254. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 1999 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 1999. – 321 p.

255. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 1999 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2000. – 316 p.

256. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30,

2000 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2001. - 303 p.

257. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2000 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2001. - 286 p.

258. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2001 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2001. - 288 p.

259. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2001 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2002. - 281 p.

260. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2002 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2001. - 289 p.

261. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2002 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2002. - 277 p.

262. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2003 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2003. - 279 p.

263. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2003 / U.S. Department of Justice. - Washington, D.C., 2003. - 264 p.

264. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2004 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2006. – 235 p.

265. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2004 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2006. – 242 p.

266. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2005 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2006. – 240 p.

267. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2005 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2006. – 254 p.

268. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2006 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2007. – 252 p.

269. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2006 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2007. – 252 p.

270. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2007 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2008. – 240 p.

271. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending Decem-

ber 31, 2007 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2008. – 236 p.

272. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending June 30, 2008 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2009. – 229 p.

273. Report of the Attorney General to the Congress of the United States on the Administration of the Foreign Agents Registration Act of 1938, as amended, for the six months ending December 31, 2008 / U.S. Department of Justice. – Washington, D.C., 2009. – 228 p.

274. The Bipartisan Campaign Reform Act of 2002 // Public Law. – 107-155. – Mar. 27, 2002. – 116 Stat. 81-116.

275. The Annual Report on the administration of the Lobbyists Registration Act 1989-1990 // Website Office of the Commissioner of Lobbying of Canada. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ocl-cal.gc.ca/eic/site/lobbyist-lobbyiste1.nsf/eng/nx00253.html>

276. The Code of Conduct House of Lords (from 31st March 2002) // Website Parliament United Kingdom. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld/ldcond/ldcond.htm>

277. The Code of Conduct. The Guide to the Rules relating to the conduct of Members. Approved by The House of Commons on 14 May 2002 and 13 July 2005. – London: The Stationery Office Limited, 2005. – 46 p.

278. The Constitution of the United States of America. Analysis and interpretation / Co-Editors Johnny H. Killian, George A. Costello. – Washington: U. S. Government printing office, 1996. – 2444 p.

279. The European Parliament's opinion on the European Constitution. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005. – 55 p.

280. The Federal Accountability Act // Website Government of Canada. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.faa-lfi.gc.ca/faa-lfi/faa-lfi00-eng.asp>

281. The Global Corruption Report 2009. Corruption and the Private Sector / Transparency International. – New York: Cambridge University Press, 2009. – 462 p.

282. The Lobbying Act: A Summary of New Requirements / Government of Canada. – Ottawa, 2008. – 8 p.

283. The Ministerial Code (from 3 July 2007). – London: Cabinet Office, 2007. – 23 p.

284. The Speaker. Members Series. Revised September 2003 / House of Commons Information Office. – London, 2003. – 9 p.

285. The 2007-2008 Annual Report in respect of The Conflict of Interest Act / Office of the Conflict of Interest and Ethics Commissioner; Parliament of Canada. – Ottawa, Ontario, 2008. – 17 p.

286. The 2008-2009 Annual Report in respect of the Conflict of Interest Act / Office of the Conflict of Interest and Ethics Commissioner Parliament of Canada. – Ottawa, Ontario, 2009. – 24 p.

287. The 2008-2009 Annual Report in respect of the Conflict of Interest Code for the Members of the House of Commons / Office of the Conflict of Interest and Ethics Commissioner; Parliament of Canada. – Ottawa, Ontario, 2009. – 19 p.

288. Twenty Year Report / The Federal Election Commission. – Washington, D.C., 1995. – 43 p.

289. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 (2007/C 306/01) [English edition] // Official Journal of the European Union. – 2007. – December 17. – Volume 50. – 271 p.

290. You and Your MP. Members Series. Revised March 2008 / House of Commons Information Office. – London, 2008. – 11 p.

291. Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa // Dziennik Ustaw. – 2005. – № 169. – Poz. 1414.

**Наукові та довідкові джерела,
викладені іноземними мовами**

292. A Dictionary of American English on Historical Principles / Ed. by Sir William A. Graigie, James R. Hulbert. – Volume III. – Chicago: The University of Chicago Press, 1960. – P. 1269-1908.

293. A Dictionary of Modern American Usage / Ed. by Bryan A. Garner. – New York-Oxford: Oxford University Press, 1998. – 723 p.

294. Ainsworth S. The Logic and Rationale of Lobbying Regulations // Congress & the President. – 1996. – Vol. 23. – № 1. – P. 1-13.

295. Alderman G. Pressure groups and government in Great Britain. – Harlow: Essex, England; New York: Longman, 1984. – 164 p.

296. American Political Leaders 1789-2000 / Ed. by Rich Pattern. – Washington, D.C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2000. – 546 p.

297. Anderson J.E. Public Policymaking. An introduction. – Third edition. – Boston-New York: Houghton Miffling Company, 1997. – 355 p.

298. Andrikiene L. Šiuolaikinės lobistinės veiklos tendencijos. – Vilnius: Lietuvos teises universitetas, 2002. – 146 p.

299. Baker R.K. House and Senate. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1989. – 237 p.

300. Baran S.J. Introduction to Mass Communication. Media Literacy and Culture. 2001 Update. – California: Mayfields Publishing Company, 2001. – 520 p.

301. Bard M.G. The Water's Edge And Beyond. – NJ: Transaction Publishers, 1991. – 313 p.

302. Bentley A.F. The process of government; a study of social pressures / New ed., with introd. by H.T. Davis. – Evanston: Principia Press of Illinois, 1949. – 501 p.

303. Berkman R., Kitch L. Politics in the Media Age. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1986. – 332 p.

304. Berry J.M. Lobbying for the People: the political behaviour of public interest groups. – Princeton-New York: Princeton University Press, 1977. – 331 p.

305. Bingham R.D., Hedge D. State and Local Government in a Changing Society. –Second Edition. – New York: Mc Graw-Hill, Inc., 1991. – 559 p.

306. Bott A.J. Handbook of United States Election Laws and Practices: political Rights. – New York: Greenwood Press, 1990. – 536 p.

307. Brinkley A. The Unfinished Nation. A Concise History of the American People. Second Edition. – New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., 1997. – 950 p.

308. Budkin V. The «Wider Europe» Scenario // Politics and the Times. – 2004. – № 1. – P. 11-20.

309. Cambridge Learner's Dictionary. – First published. – Cambridge University Press, 2001. – 767 p.

310. Carp R.A. Stidman R. Judicial Process in America. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2001. – 426 p.

311. Coleman S. Online campaigning // Parliamentary affairs. – 2001. – Vol. 54. – № 4. – P. 679-688.

312. Congressional Revolving Doors: The Journey from Congress to K Street / Public Citizen. – Washington, D.C.: Public Citizen's Congress Watch, 2005. – 46 p.

313. Conrad D.P. The German Polity. – Sixth Edition. – New York: Longman Publishers USA, 1996. – 338 p.

314. Corporate Power in America / Ed by Ralph Nader and Mark J. Green. – New York: Crossman Publishers, 1973. – 309 p.

315. Coulter E.M. Principles of Politics and Government. – Madison, Wisconsin: Brown & Benchmark, 1994. – 304 p.

316. Cox T. Democratisation and the Growth of Pressure Groups in Soviet and Post-Soviet Politics // Richardson J.J. (ed.) Pressure Groups. – Oxford University Press, 1993. – P. 71-86.

317. Cutlip S.M., Center A.N., Broom G.M. Effective Public Relations. – 8-th ed. – Prentice Hall, 1999. – 588 p.

318. Dahl R.A. Democracy in the United States. Promise and Performance. – Boston: Houghton Mifflin, 1981. – 475 p.

319. Dahl R.A. Who Governs? – Democracy and Power in American City. – New Haven: Yale UP, 1989. – 355 p.

320. Davidson R.H., Oleszek W.J. Congress and its Members. – Eighth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2002. – 505 p.

321. Democracies at the Crossroads. General Editors M. Kesselman, J. Krieger, W. Joseph. – Toronto-Lexington, Massachusetts: D.C. Hentit and Company, 1996. – 397 p.

322. Dlugopolsky O. Models of Lobbying: International experience and Ukrainian specificity // Journal of European Economy. – 2006. – Vol. 5. – № 1. – P. 27-51.

323. Eaton W. Who killed the Constitution?: The judges v. the law. – Washington, D.C.: Regnery Gateway; New York: Distributed by Kampmann, 1988. – 279 p.

324. Ehrman H.W. Interest Groups on Four Continents. – Pittsburg University Press, 1958. – 315 p.

325. Ferguson J.H., McHenry D.E. The American system of Government. – New York-Toronto-London: McGraw-Hill Book Company, 1950. – 1042 p.

326. Findley P. They Dare to Speak Out: people and institutions confront Israel's Lobby. – Westport, Connecticut: Lawrence Hill & Company, 1985. – 362 p.

327. Gelak D.R. Lobbying and Advocacy: winning strategies, recommendations, resources, ethics and ongoing compliance for lobbyists and Washington advocates. – Alexandria, VA.: The Capitol.Net, 2008. – 490 p.

328. Graber D.A. Mass Media and American Politics. – Sixth Edition. – Washington, D.C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2002. – 441 p.

329. Greenwood J. Representing Interest in the European Union. – Basingstoke: Macmillan, 1997. – 292 p.

330. Habermas J. Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. – 668 s.

331. Halchinsky A.S. The Ukrainian Strategy for European Integration: New Opportunities // Politics and the Times. – 2003. – № 3. – P. 3-13.

332. Hames T., Rae N. Governing America: history, culture, institutions, organizations, policy. – Manchester: Manchester University Press; New York: Distributed exclusively in the USA and Canada by St. Martin's Press, 1996. – 339 p.

333. Hamilton L., Tama J. A Creative tension: the foreign policy roles of the President and Congress. – Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press; Baltimore: Distributed by The Johns Hopkins University Press, 2002. – 100 p.

334. Harris D.A. American Jewish Committee at 100. – New York: American Jewish Committee, 2006. – 28 p.

335. Hatfield M.O. Vice Presidents of the United States 1789-1993. – Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1997. – 596 p.

336. Herring P. Group representation before Congress. – New York: Russell & Russell, 1967. – 309 p.

337. Hertzke A.D. Representing God in Washington: the role of religious lobbies in the American polity. – 1st ed. – Knoxville: University of Tennessee Press, 1988. – 260 p.

338. History Lobbying // Website Senate of USA. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.senate.gov/legislative/comon/briefing/Byrd_History_Lobbying.htm

339. Holtzman A. Legislative Liaison: executive Leadership in Congress. – Chicago: Rand McNally, 1970. – 308 p.

340. Hrebendar R. Interest group politics in America. – Third Edition. – Armonk-New York: M.E. Sharpe, 1997. – 383 p.

341. Hryshenko K. Ukraine in the Sea of International Relations // Politics and the Times. – 2004. – № 1. – P. 3-10.

342. Huc V., Holzer S. Interessenverbände und Interessengruppen // Informationen zur politischen Bildung. – 1987. – № 217,4 Quar. – S. 1-5,9.

343. Hurst J.W. Law and the Conditions of Freedom: in the nineteenth-Culture United States. – Madison: The University of Wisconsin Press, 1986. – 139 p.

344. Jacob H. Justice in America: courts, lawyers, and the judicial process. – 3-d ed. – Boston: Little, Brown, 1978. – 247 p.

345. Jasiiecky K. Lobbing w USA, Europie Zachodniej i Polsce. Podobieństwa i różnice // Studia Europejskie. – 2002. – № 4. – S. 117-134.

346. Jillson C. American Government. Political Change and Institutional Development. – Orlando: Harcourt Brace College Publishers, 1999. – 543 p.

347. Johnson P. A History of the American People. – New York: HarperCollins Publishers, 1997. – 1088 p.

348. Jost K. The Supreme Court A to Z. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – 584 p.

349. Kalniņš V. Parliamentary Lobbying between Civil Rights and Corruption. An insight into lobbying practice in Latvia and recommendations for the Saeima. – Latvian Institute of International Affairs, 2005. – 84 p.

350. Khoroshkovsky V. The Strategic Choice // Politics and the Times. – 2003. – № 4. – P. 3-11.

351. Keefe W.J., Ogul M.S. The American legislative process: Congress and the States. – Eighth edition. – New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1993. – 485 p.

352. Kiplinger W.M. Washington Is Like That. – Fourth Edition. – New York-London: Harper & Brothers Publishers, 1942. – 524 p.

353. Kurczewcka U., Mołęda-Zdziech M. Lobbing w Unii Europejskiej / Instytut Spraw Publicznych. – Warszawa, 2002. – 228 s.

354. Lampert H., Bossert A. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland im Rahmen der Europäischen Union. – München: Olzog, 2001. – 420 s.

355. Lawson K. The Human Polity. A Comparative Introduction to Political Science. – Fourth Edition. – Boston-New York: Houghton Mifflin Company, 1997. – 580 p.

356. Lewin L. *Governing Trade Unions in Sweden*. – Cambridge: Harvard University Press, 1980. – 180 p.

357. Liberman J.K. *A Practical Companion to the Constitution*. – Berkley-Los Angeles-London: University of California Press, 1999. – 797 p.

358. Linz J.J. *Totalitare und Autoritare Regime*. Hrsg. von Raimund Kramer. – Berlin: Berliner Debatte Wiss. Verl., 2000. – 311 s.

359. *Lobbying* / Lucinda Maer; Parliament and Constitution Centre. – London, 2009. – 21 p.

360. *Longman Dictionary of English Language and Culture*. – Edinburgh: Addison Wesley Longman Limited, 1998. – 1568 p.

361. Lorch R.S. *Democratic Process and Administrative Law*. – Detroit: Wayne State University Press, 1969. – 262 p.

362. Lowy T., Ginsberg B. *American Government: Freedom and Power*. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1990. – 795 p.

363. Lowy T.J., Ginsberg B. *American Government: Freedom and Power*. – New York-London: W.W. Norton & Company, 2000. – 831 p.

364. Luneburg W.V. *The lobbying manual: a complete guide to federal law governing lawyers and lobbyists* / William V. Luneburg and Thomas M. Susman. – Third Edition. – Chicago: American Bar Association, 2005. – 577 p.

365. Manley J.E. *The Politics of Finance. The House Committee on Ways and Means*. – Boston: Little, Brown, 1970. – 395 p.

366. Marin C. *Comunicarea instituțională* / Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău: Centrul Tehnologii Informaționale, 1998. – 185 p.

367. Maskell J. *Lobbying Congress: An Overview of Legal Provisions and Congressional Ethics Rules*. – Washington, D.C.: Congressional Research Service, 2001. – 23 p.

368. McKenna G., Feingeld S. *Taking Sides. Clashing Views on Controversial Political Issues*. – Connecticut: The McGraw-Hill Companies Inc., 1999. – 370 p.

369. *Meyers Neues Lexikon* / Cheflektorat Dr. Günter Gurst. – Band 8. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1974. – 704 s.

370. Milbrath L.W. *The Washington Lobbyist*. – Chicago: Rand McNally, 1963. – 431 p.
371. Moore J.L. *Elections A to Z*. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – 560 p.
372. Nelson M. *The Presidency A to Z*. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1998. – 603 p.
373. Norton P. *The British Polity*. – Third Edition. – New York: Longman, 1994. – 409 p.
374. Nugent N. *The Government and Politics of the European Union*. – Basingstoke: MacMillan, 1994. – 473 p.
375. O'Brien D.M. *Storm Center. The Supreme Court in American Politics*. – First Edition. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1986. – 384 p.
376. Oleszek W.J. *Congressional Procedures and the Policy Process*. – Fifth Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2001. – 348 p.
377. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. – Sixth edition / Edited by Sally Wenmeier, Phonetics Editor Michael Ashby. – Oxford University Press, 2000. – 1540 p.
378. Owens R., Epstein L. *Amici curiae during the Rehnquist years // Judicature*. – 2005. – Volume 89. – № 3. – P. 127-132.
379. Palter M. *Comparative politics: Political Economy, political culture and political Interdependence*. – Itasca, Illinois: F.E. Peacock Publishers, Inc., 1997. – 648 p.
380. *Parlamentarzyści o lobbingu: raport z badań / Anna Kubiak; Fundacja im. Stefana Batorego*. – Warszawa, 2008. – 37 s.
381. Paulicot C. *City of Toronto Lobbyists Registry // Real Estate Law*. – 2008. – May. – P. 1-3.
382. Pedler R.H., Schendelen van M. (eds.). *Lobbying the European Union: Companies, Trade Associations and Issue Groups*. – Aldershot: Dartmouth, 1994. – 311 p.
383. Peltason J.W. *The Constitution of the United States of America. With Explanatory Notes*. – United States Information Agency, 1987. – 61 p.

384. Plano J.C., Greenberg M. The American Political Dictionary. – Eleventh Edition. – Fort Worth-Tokyo: Harcourt College Publishers, 2002. – 760 p.

385. Proposals for an e-petitions system for the House of Commons / Lucinda Maer; Parliament and Constitution Centre. – London, 2008. – 23 p.

386. Registration of donations and loans to MPs / Oonagh Gay; Parliament and Constitution Centre. – London, 2009. – 7 p.

387. Ripley R.B. Congress: process and policy. – Fourth Edition. – New York: W.W. Norton & Company, 1988. – 452 p.

388. Rosenthal A. The third house: Lobbyists and Lobbying in the States. – Washington, D.C.: CQ Press, 1993. – 242 p.

389. Rudzio W. Das politische System der Bundesrepublik Deutschland. – Leske Budrich, Opladen: UTB Für wissenschaft, 2000. – 589 s.

390. Satzewich V. The Ukrainian Diaspora. – London; New York: Routledge, 2002. – 271 p.

391. Sawatsky J. The insiders: government, business and the lobbyist. – Toronto: McClelland & Stewart, 1987. – 358 p.

392. Schmitter Ph. Still the Century of Corporatism? // The Review of Politics. – 1974. – Vol. 36. – P. 85-131.

393. Schriftgiesser K. The Lobbyist. The art and business of influencing lawmakers. – Boston: Little, Brown, 1951. – 297 p.

394. Seckler-Hudson C. Our Constitution and Government. – Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1978. – 400 p.

395. Seitel F.P. The Practice of Public Relations. – New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffts, 1998. – 534 p.

396. Sharov O. Geographical and Political Europe // Politics and the Times. – 2004. – № 2. – P. 40-50.

397. Skilling G., Griffiths F. (eds.). Interest Groups in Soviet Politics. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1971. – 434 p.

398. Solowiej, L.A. Collins, P.M. Counteractive Lobbying in the U.S. Supreme Court // American Political Research. – 2009. – Vol. 37. – № 4. – P. 670-699.

399. Squire P., Lindsay J., Covington C. Smith E. Dynamics of Democracy. – Madison-Sydney: Brown & Benchmark, 1995. – 596 p.

400. Spurga S. Lithuanian interest intermediation and communication of interest groups at the European Union level // Informacijos Mokslai. – 2005. – № 35. – P. 136-148.

401. Standards of conduct in the House of Lords / Oonagh Gay and Paul Lester; Parliament and Constitution Centre. – London, 2009. – 14 p.

402. Sundquist J.L. Constitutional Reform and Effective Government. – Washington, D.C.: Brookings Institutions, 1986. – 262 p.

403. Survey of public attitudes towards conduct in public life 2008 / The Committee on Standards in Public Life. – London, 2008. – 128 p.

404. Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. – Third Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – 592 p.

405. The American Courts: critical assessment / Edited by John B. Gates, Charles A. Johnson. – Washington, D.C.: CQ Press, 1991. – 534 p.

406. The American Heritage encyclopaedia of American History / Ed. by John Mack Faragher. – New York: Henry Holt and Company, 1998. – 1106 p.

407. The Barnhart dictionary of etymology / Edited by Robert K. Barnhart; Managing ed. Sol Steinmetz. – New York: The H.W. Wilson Company, 1988. – 1284 p.

408. The Encyclopaedia Americana. – Volume 17. – International Edition. – Danbury, Connecticut: Crolier Incorporated, 1998. – 894 p.

409. The Federalist papers; Alexander Hamilton, James Madison, John Jay. With an introd., table of contents, and index of ideas by Clinton Rossiter. – New York: New American Library, 1961. – 559 p.

410. The New Encyclopaedia Britannica. – Volume 7. – 15-th Edition / Peter B. Norton, President and Chief Executive Officer; Josef J. Esposito, President Publishing Group. – Chicago, 1994. – 1044 p.

411. The Oxford English dictionary. Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Edited by James A.H. Murray, Henry Bradley, W.A. Craigie, C.T. Onions. – Volume VI. – Oxford: Clarendon Press, 1970. – 820 p.

412. The Oxford Guide to the United States Government / John J. Patrick, Richard M. Pious, Donald A. Ritchie. – Oxford-New York: Oxford University Press, 2001. – 802 p.

413. The Parliaments Acts / Richard Kelly; Parliament and Constitution Centre. – London, 2007. – 28 p.

414. The Political Parties and Elections Bill / Oonagh Gay and Isobel White; Parliament and Constitution Centre. – London, 2009. – 70 p.

415. The Washington Lobby / Ed. by Robert A. Barnes and others. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1971. – 123 p.

416. The World Book Encyclopaedia. – L – Volume 12. – Chicago-London-Sydney-Toronto: World Book, Inc. a Scott Fetzer Company, 1994. – 542 p.

417. Thurber J.A., Nelson C.J. Campaigns and elections American style / Edited by James A. Thurber and Candice J. Nelson. – Third edition. – Boulder, Colo.: Westview Press, 2009. – 339 p.

418. Tindall G.B., Shi D.E. America. A Narrative History. – Brief Fourth Edition. – New York-London: W.W. Norton & Company, 1997. – 1118 p.

419. Ticktin H. Origins of the Crisis in the USSR. Essays on the Political Economy of a Disintegrating System. – Armonk-New York-London: M.E. Sharp Inc., 1992. – 192 p.

420. Transparency International Deutschland e.V. // Rundbrief 31. – 2005. – № 1. – 19 s.

421. Truman D.B. The governmental process; political interests and public opinion. – Second Edition. – New York: Knopf, 1971. – 544 p.

422. Turner H.A. Politics in the United States. Reading in Political Parties and Pressure Groups. – New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1955. – 436 p.

423. Ukrainian Lobbying in the USA: past, present and prospects // Website Serving the Open Society Since 1992. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cps.at.ua/news/2009-06-08-68>

424. Urbina I. 24 States' Laws Open to Attack After Campaign Finance Ruling // The New York Times. – 2010. – January 22. – P. 1.

425. Weindelfeld W., Wessels W. Europa von A to Z. Taschenbuch der europäischen Integration / Institut für Europäische Politik. – Bonn: Europa Union Verlag, 2002. – 464 s.

426. Wilson W. Congressional government: a study in American politics. – Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1885. – 344 p.

427. Wittkämper G.W. Grundgesetz und Interessenverbände: Die verfassungsrecht Stellung d. Interessenverbände nach d. Grundgesetz. – Köln; Opladen: Westdt. Verl., 1963. – 248 s.

428. Wolpe B.C., Levine B.J. Lobbying Congress: How the System Works. – Second Edition. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1996. – 206 p.

429. Wragg D.W. The Public Relations Handbook. – Oxford: Blackwell Business, 1992. – 354 p.

430. Zorack J.L. The Lobbying Handbook. – Washington, D.C.: Professional Lobbying and Consulting Center, 1990. – 1118 p.

ДОДАТОК II

Проект Закону України «Про лобіювання»¹

Цей закон встановлює правові та організаційні засади регулювання суспільних відносин, пов'язаних з лобіюванням.

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Визначення основних термінів

1. Для цілей цього Закону використовуються наступні терміни:

договір про надання лобістських послуг – правочин, сторонами якого є замовник лобістських послуг та лобіст чи лобістське об'єднання і предметом якого є врегулювання питань надання та отримання лобістських послуг;

замовник лобістських послуг – фізична особа або юридична особа приватного права в інтересах, на замовлення та за винагороду якої лобіст або лобістське об'єднання здійснює лобіювання;

¹ Зважаючи на те, що проект Закону України «Про лобіювання» є результатом колективної роботи спеціальної робочої групи Міністерства юстиції України, до складу якої входив автор монографії, цей проект на жаль відображає не всі положення, які обґрунтовані у монографії. Утім під час розгляду проекту Закону України «Про лобіювання» у Верховній Раді України автор монографії буде наполягати на їх включенні до законопроекту.

лобіювання – легітимний вплив зареєстрованих та акредитованих в установленому порядку осіб (лобістів та лобістських об'єднань), який здійснюється в інтересах замовників лобістських послуг на органи державної влади, їх посадових і службових осіб під час прийняття (участі у прийнятті) (внесення змін, скасування) ними нормативно-правових актів для закріплення у них інтересів замовників лобістських послуг;

лобіст – фізична особа, зареєстрована у визначеному цим Законом порядку як суб'єкт лобістської діяльності, яка здійснює від власного імені або від імені лобістського об'єднання легальний вплив на визначені цим Законом органи державної влади, їх посадових осіб, в інтересах замовника лобістських послуг;

лобістська діяльність – діяльність, яка включає в себе сукупність будь-яких лобістських контактів чи спроб контактів суб'єкта лобістської діяльності та інші заходи, включаючи підготовку та планування діяльності, дослідження та іншу підготовчу роботу, метою якої є її використання в лобістських контактах, та координацію лобістської діяльності з іншими суб'єктами;

лобістський контакт – усний чи письмовий (включаючи засоби електронного зв'язку) зв'язок суб'єкта лобістської діяльності з посадовою особою визначеного цим Законом органу державної влади, який здійснюється в інтересах замовника лобістських послуг з метою врахування при здійсненні нормопроєктної діяльності, визначених цим Законом органів державної влади, а також їх посадових осіб, інтересів замовників лобістських послуг;

лобістське об'єднання – юридична особа приватного права, заснована у формі підприємницького товариства, єдиним статутним завданням якого є здійснення лобістської діяльності;

лобістські послуги – діяльність лобіста чи лобістського об'єднання в інтересах замовника лобістських послуг щодо здійснення легального впливу на визначені цим Законом органи державної влади, їх посадових осіб під час прийняття (участі у прийнятті) ними нормативно-правових актів;

методи лобіювання – сукупність прийомів та засобів, які здійснюються у межах і у спосіб не заборонені чинним законодавством, за допомогою яких лобісти та лобістські об'єднання у встановленому цим Законом порядку, справляють легітимний вплив від власного імені в інтересах замовників лобістських послуг на визначені цим Законом органи державної влади, їх посадових осіб;

нормативно-правовий акт – офіційний документ, прийнятий (виданий) Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади у визначених законом формі та порядку, який встановлює норми права для невизначеного кола осіб і розрахований на неодноразове застосування;

об'єкт лобіювання – нормопроектна діяльність визначених цим Законом органів державної влади, а також їх посадових осіб;

орган акредитації – орган державної влади, у якому може здійснюватися лобіювання проектів нормативно-правових актів суб'єктом лобістської діяльності;

орган реєстрації – Міністерство юстиції України, яке здійснює реєстрацію суб'єктів лобістської діяльності та веде Реєстр суб'єктів лобістської діяльності, здійснює державний контроль за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності;

предмет лобіювання – нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та їх проекти;

суб'єкт лобістської діяльності – лобіст чи лобістське об'єднання.

Стаття 2. Сфера дії Закону

1. Дія цього Закону поширюється на відносини, пов'язані із здійсненням лобіювання суб'єктами лобістської діяльності, зареєстрованими у встановленому цим Законом порядку, з

метою здійснення легітимного впливу в інтересах замовників лобістських послуг на визначені цим Законом органи державної влади, їх посадових осіб під час прийняття (участі у прийнятті) ними нормативно-правових актів.

2. Дія цього Закону не поширюється на відносини, пов'язані з діяльністю громадських організацій, професійних спілок, організацій роботодавців, політичних партій, релігійних організацій, кооперативів, творчих спілок, благодійних організацій та інших об'єднань, асоціацій органів місцевого самоврядування, які у власних інтересах та інтересах своїх членів на виконання своїх статутних завдань та відповідно до законодавства здійснюють легітимний вплив на органи державної влади, їх посадових і службових осіб під час прийняття (участі у прийнятті) ними нормативно-правових актів, за винятком випадків коли ці суб'єкти відповідно до вимог цього Закону виступають замовниками лобістських послуг.

Стаття 3. Правове регулювання впливу суб'єктів лобістської діяльності на прийняття нормативно-правових актів

1. Правове регулювання лобіювання здійснюється відповідно до Конституції України, цього Закон та інших законів, а також прийнятих відповідно до них інших нормативно-правових актів.

2. Запобігання та протидія корупції під час лобіювання здійснюється відповідно до антикорупційного законодавства.

Стаття 4. Принципи лобістської діяльності

1. Лобістська діяльність здійснюється на принципах:

1) законності – здійснення лобістської діяльності у межах та у порядку, визначених законом;

2) прозорості – надання суб'єктами лобістської діяльності вичерпної, об'єктивної, достовірної інформації про свою лобістську діяльність;

4) підзвітності - своєчасне надання суб'єктами лобістської діяльності уповноваженим на те органам державної влади, які здійснюють контроль та нагляд за лобіюванням повної та достовірної інформації, яка передбачена цим Законом;

5) порядності – заборони укладення суб'єктами лобістської діяльності договору про надання лобістських послуг з особами, що конкурують з їх замовниками, а також розголошення інформації з обмеженим доступом, що стала відома суб'єкту лобістської діяльності під час лобіювання в інтересах замовника.

Стаття 5. Гарантії здійснення лобіювання

1. Здійснення лобіювання гарантується:

1) обов'язком посадових осіб органів державної влади співпрацювати з лобістами та лобістськими об'єднаннями у порядку, формах та у межах, визначених цим Законом;

2) забезпеченням акредитації суб'єктів лобістської діяльності в органах державної влади, визначених цим Законом;

3) доступом в установленому порядку суб'єктів лобістської діяльності до приміщень органів державної влади, визначених цим Законом;

4) відкритістю інформації про лобіювання;

5) здійсненням державного та громадського контролю за дотриманням прав людини і громадянина під час лобіювання нормативно-правових актів.

Стаття 6. Забезпечення прозорості лобіювання

1. Прозорість лобіювання забезпечується через оприлюднення інформації про лобістську діяльність.

2. Способами оприлюднення інформації про лобістську діяльність є:

- опублікування інформації в пресі, видання інформаційних бюлетенів;

- повідомлення інформації по радіо та телебаченню;

- створення спеціальних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, та забезпечення доступу до них а також інші способи оприлюднення, передбачені законодавством.

3. Не підлягають оприлюдненню, окрім випадків, визначених цим Законом, відомості, що становлять державну, комерційну, банківську та іншу охоронювану законом таємницю.

Стаття 7. Обмеження щодо здійснення лобіювання

1. Забороняється лобіювання нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у зовнішньополітичній сфері, у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України, з питань організації Збройних Сил України, у сфері ядерної та радіаційної безпеки, судоустрою та судочинства.

Розділ II. Набуття та припинення права на зайняття лобістською діяльністю

Стаття 8. Умови набуття права на зайняття лобістською діяльністю

1. Право на зайняття лобістською діяльністю (статус лобіста) може набути громадянин України, який має вищу освіту, володіє державною мовою та одержав Свідоцтво про право на зайняття лобістською діяльністю.

2. Лобіст має право займатись лобістською діяльністю як фізична особа, у тому числі як фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, або у складі лобістського об'єднання з дотриманням вимог цього Закону.

3. Не можуть набувати статусу лобіста та займатись лобістською діяльністю:

особи, які перебувають на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування;

працівники підприємств, установ та організацій державної та комунальної форм власності;

особи, які займають політичні посади чи мають представницький мандат;

працівники прокуратури, яким присвоюються класні чини;

судді Конституційного Суду України, професійні судді;

військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

посадові особи і працівники органів прокуратури, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ та інших органів, яким присвоюються спеціальні звання.

4. Також не можуть набувати статусу лобіста та займатись лобістською діяльністю:

особи, визнані судом недеєздатними;

особи, які мають судимість за вчинення умисних злочинів, якщо цю судимість не погашено або не знято у встановленому законом порядку;

особи, дія Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю яких була припинена через недотримання лобістом вимог, передбачених цим Законом протягом двох років з дня припинення дії Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю;

особи, щодо яких рішенням суду за порушення норм цього Закону встановлено заборону на зайняття лобістською діяльністю – протягом трьох років з дня набуття законної сили рішення суду.

5. Особи, зазначені у частині третій цієї статті, можуть набути право на зайняття лобістською діяльністю не раніше двох років після звільнення, припинення повноважень або відставки.

Стаття 9. Реєстрація суб'єктів лобістської діяльності

1. Реєстрація суб'єктів лобістської діяльності здійснюється Міністерством юстиції України (далі – орган реєстрації) у порядку, визначеному цим Законом.

2. За реєстрацію суб'єктів лобістської діяльності стягується реєстраційний збір у розмірі, що визначається Кабінетом Міністрів України.

3. Реєстрація може бути скасована за недотримання умов лобістської діяльності, визначених цим Законом.

4. Статус суб'єкта лобістської діяльності підтверджується Свідоцтвом про право на зайняття лобістською діяльністю, яке видається на невизначений строк.

5. Скасування реєстрації суб'єкта лобістської діяльності здійснюється шляхом виключення лобіста з Реєстру суб'єктів лобістської діяльності та є підставою для припинення дії Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю.

6. Форма Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю та порянок його видачі затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10. Лобіст

1. Для проведення реєстрації фізична особа, яка має намір стати лобістом, або уповноважена нею особа повинна подати до органу реєстрації особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) або через уповноважену особу такі документи:

1) заяву про видачу свідоцтва на право здійснення лобістської діяльності;

2) документ, який підтверджує громадянство України;

3) довідку про відсутність непогашеної або не знятої судимості;

4) копію трудової книжки або інших документів, які підтверджують трудову діяльність;

5) документ, який підтверджує сплату реєстраційного збору.

2. Підставами для відмови у проведенні реєстрації фізичної особи лобістом є:

1) наявність обмежень на зайняття лобістською діяльністю, які встановлені цим законом;

2) подання недостовірних відомостей;
3) неподання передбачених цим Законом документів або їх неналежне оформлення.

3. Орган реєстрації протягом десяти робочих днів з дня надходження документів, зазначених у частині першій цієї статті, проводить їх перевірку на наявність підстав для відмови у проведенні реєстрації фізичної особи лобістом, визначених частиною другою цієї статті.

4. За відсутності підстав для відмови у проведенні реєстрації орган реєстрації вносить до Реєстру суб'єктів лобістської діяльності запис про проведення реєстрації фізичної особи лобістом та не пізніше наступного робочого дня з дати реєстрації видає (надсилає рекомендованим листом) заявнику або його представнику Свідоцтво про право на зайняття лобістською діяльністю.

5. Рішення про відмову у реєстрації фізичної особи лобістом приймається та доводиться до відома заявника не пізніше десятого дня після подання ним документів для реєстрації, і повинно містити вичерпні підстави такої відмови.

У разі прийняття рішення про відмову у реєстрації фізичної особи лобістом з підстав неподання документів, передбачених цим Законом або їх неналежного оформлення, фізична особа після усунення відповідних недоліків може повторно подати документи для її реєстрації лобістом.

Рішення про відмову у реєстрації фізичної особи лобістом може бути оскаржене до суду у встановленому законом порядку.

Стаття 11. Лобістське об'єднання

1. Лобістське об'єднання є юридичною особою приватного права, засноване у формі підприємницького товариства двома і більше лобістами, статутним завданням якого є здійснення лобістської діяльності.

2. Засновниками та учасниками лобістського об'єднання можуть бути виключно лобісти.

3. Державна реєстрація лобістського об'єднання здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців», з урахуванням особливостей, установлених цим законом.

4. Для проведення державної реєстрації лобістського об'єднання, крім документів, визначених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців», державному реєстратору додатково подаються нотаріально засвідчені копії свідоцтв про право на зайняття лобістською діяльністю.

5. Припинення діяльності лобістського об'єднання здійснюється в порядку, передбаченому законодавством України з урахуванням положень цього Закону.

Стаття 12. Реєстр суб'єктів лобістської діяльності

1. З метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про лобістів та лобістські об'єднання в Україні органом реєстрації ведеться Реєстр суб'єктів лобістської діяльності.

2. Ведення Реєстру суб'єктів лобістської діяльності здійснюється відповідно до цього Закону та Положення про Реєстр суб'єктів лобістської діяльності, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

3. До Реєстру суб'єктів лобістської діяльності вносяться такі відомості про лобістів:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові лобіста;
- 2) номер, дата прийняття рішення про видачу Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю;
- 3) назва органу, який прийняв рішення про видачу Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю;
- 4) номер та дата видачі Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю;
- 5) поштовий індекс, адреса та телефон робочого місця лобіста;

6) у випадку здійснення лобістської діяльності лобістським об'єднанням - його назва та місцезнаходження;

7) прізвище, ім'я та по батькові засновників та учасників лобістського об'єднання;

8) код Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України;

9) дата внесення відомостей до Реєстру суб'єктів лобістської діяльності;

10) прізвище, ім'я та по батькові особи, яка внесла відомості до Реєстру суб'єктів лобістської діяльності.

4. Лобіст та лобістське об'єднання набувають прав, визначених цим Законом, з моменту внесення відомостей про них до Реєстру суб'єктів лобістської діяльності.

5. У разі зміни відомостей, що містяться у Реєстрі суб'єктів лобістської діяльності, лобіст, лобістське об'єднання протягом 10 робочих днів повідомляє орган реєстрації про такі зміни.

6. Відомості до Реєстру суб'єктів лобістської діяльності та зміни до них вносяться органом реєстрації протягом 10 робочих днів з моменту їх отримання, про що на Свідоцтві про право на зайняття лобістською діяльністю ставиться відповідна відмітка.

7. Відомості Реєстру суб'єктів лобістської діяльності є відкритими та розміщуються для загального ознайомлення на офіційному веб-сайті органу реєстрації.

Стаття 13. Припинення діяльності суб'єктів лобістської діяльності

1. Діяльність лобіста припиняється у разі:

1) подання лобістом до органу реєстрації заяви про припинення здійснення лобістської діяльності;

2) смерті лобіста або оголошення лобіста померлим;

3) визнання лобіста недієздатним або обмежено дієздатним;

4) скасування реєстрації суб'єкта лобістської діяльності;

2. Скасування реєстрації суб'єкта лобістської діяльності здійснюється у випадках:

1) неподання визначеної цим Законом звітності суб'єктом лобістської діяльності, подання ним недостовірних відомостей;

2) набуття законної сили вироком суду про визнання лобіста винним у вчиненні умисного злочину;

3) порушення лобістом вимог щодо здійснення лобістської діяльності, встановлених законодавством України

3. Діяльність лобістського об'єднання припиняється у разі реорганізації або ліквідації (саморозпуску, примусового розпуску) лобістського об'єднання в порядку, передбаченому законодавством України з урахуванням положень цього Закону.

4. Лобістська діяльність вважається припиненою з дати внесення органом реєстрації до Реєстру суб'єктів лобістської діяльності запису про реєстрацію припинення діяльності суб'єкта лобістської діяльності.

III. Лобістська діяльність

Стаття 14. Права та обов'язки суб'єктів лобістської діяльності

1. Суб'єкти лобістської діяльності мають право:

представляти і захищати права та законні інтереси замовників лобістських послуг;

звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів та інших юридичних осіб;

отримувати від органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів інформацію, необхідну для виконання завдань і цілей лобіювання, за винятком інформації з обмеженим доступом;

зустрічатися за попереднім погодженням з посадовими особами органів державної влади, в яких лобіст акредитований, щодо питань, які є предметом лобіювання;

готувати та розповсюджувати серед посадових осіб, органів державної влади, в яких лобіст акредитований, експертно-аналітичні матеріали, результати соціологічних й інших досліджень з питань, що є предметом лобіювання;

організовувати та проводити публічні заходи (круглі столи, конференції, семінари) за участю посадових осіб, органів державної влади, в яких лобіст акредитований, та громадськості щодо нормативно-правових актів або їх проєктів;

брати участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів, що приймаються визначеними цим Законом органами державної влади шляхом залучення до складу консультативно-дорадчих органів, що утворюються при органах державної влади;

доступу в установленому порядку до приміщення органу акредитації.

2. Суб'єкти лобістської діяльності зобов'язані:

неухильно дотримуватися у своїй діяльності положень Конституції та законів України;

унікати виникнення конфлікту інтересів у лобістській діяльності;

надавати органу реєстрації достовірну інформацію про лобіювання відповідно до законодавства у порядку, встановленому цим Законом;

дотримуватися режиму роботи органів акредитації;

своєчасно звітувати про лобістську діяльність органу реєстрації у встановленому цим Законом порядку;

виконувати інші обов'язки, передбачені цим та іншими законами України.

Стаття 15. Договір про надання лобістських послуг

1. У договорі про надання лобістських послуг визначається перелік лобістських послуг, предмет лобіювання, вид та розмір оплати, порядок оплати витрат лобіста, а також інші умови, визначені за домовленістю сторін.

2. Договір про надання лобістських послуг укладається у письмовій формі.

3. До договору про надання лобістських послуг застосовуються положення цивільного законодавства України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

4. Договір про надання лобістських послуг не може містити положень, що суперечать чинному законодавству.

Стаття 16. Права та обов'язки замовника лобістських послуг

1. Права замовника лобістських послуг визначаються законом та договором про надання лобістських послуг.

2. Замовник лобістських послуг зобов'язаний:
дотримуватись вимог Конституції України, цього Закону та інших актів чинного законодавства;

надавати лобістам та лобістським об'єднанням визначену цим Законом інформацію про себе для її декларування останніми у своїх звітах та інформаційних повідомленнях;

надавати за запитом органу реєстрації інформацію про отримувані лобістські послуги, предмет лобіювання, вид та розмір оплати, порядок оплати витрат лобіста, а також інші умови, визначені за домовленістю сторін у договорі про надання лобістських послуг.

Стаття 17. Методи лобіювання

1. До методів лобіювання належать:

1) підготовка та розповсюдження пропозицій щодо необхідності прийняття нормативно-правових актів, інформаційно-аналітичних матеріалів, результатів соціологічних та інших досліджень щодо питань, які є предметом регулювання нормативно-правових актів; участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, що приймаються визначеними цим Законом органами державної влади.

2) контакти лобіста з посадовими особами органів державної влади, народними депутатами України, їх помічниками -

консультантами (телефонні розмови, надсилання поштою (електронною поштою) заяв, скарг та пропозицій, телеграфних або факсимільних повідомлень, особистий прийом);

3) участь у публічних заходах, які проводяться органами державної влади, що визначені цим Законом;

4) організація та проведення публічних заходів (круглих столів, конференцій, семінарів) за участю посадових осіб органів державної влади, в яких вони акредитовані та громадськості;

5) розміщення у засобах масової інформації коментарів фахівців, результатів досліджень, опитувань, аналітичних матеріалів тощо;

6) інші незаборонені законодавством дії, які можуть вплинути на позицію посадових осіб органів державної влади, що визначені цим Законом, щодо питань, які є предметом регулювання нормативно-правовими актами.

Стаття 18. Звітність суб'єктів лобістської діяльності

1. Суб'єкт лобістської діяльності, звітує перед органом реєстрації один раз на шість місяців.

Суб'єкт лобістської діяльності не пізніше 1 лютого та 1 серпня зобов'язаний подати органу реєстрації у паперовій формі та на електронному носії звіти про лобіювання за шість місяців, які передують місяцю подання звіту.

Якщо суб'єкт лобістської діяльності одержав Свідоцтво про право на зайняття лобістською діяльністю менш як за шість місяців до дня виникнення зобов'язання щодо подання звіту про лобіювання, він подає звіт за всі місяці, які передують місяцю подання звіту, починаючи з дня одержання Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю.

2. Звіт про лобіювання повинен містити таку інформацію:

1) зазначення прізвища, імені, по батькові, ідентифікаційного коду, поштового індексу, адреси, телефону робочого місця лобіста, назви та місцезнаходження, коду Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, номеру та

дати видачі відповідному суб'єкту лобістської діяльності Свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю;

2) відомості про органи, в яких протягом звітного періоду було акредитовано суб'єкта лобістської діяльності, дату акредитації, перелік питань, що лобіювались в органі, який здійснив акредитацію суб'єкта лобістської діяльності (відповідно до договору про надання лобістських послуг);

3) відомості про органи, в яких акредитацію суб'єкта лобістської діяльності було припинено протягом звітного періоду, дату, підстави припинення акредитації;

4) відомості про замовників лобістських послуг, з якими протягом звітного періоду було укладено договори про надання лобістських послуг із зазначенням повної назви, місцезнаходження, коду Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України замовника-юридичної особи; прізвища, імені, по-батькові, дати народження, ідентифікаційного коду замовника лобістських послуг фізичної особи;

5) зазначення дати укладання, інших реквізитів та строку дії договорів про надання лобістських послуг із замовниками лобістських послуг, предмету лобіювання чи питань, щодо яких здійснювалось лобіювання (відповідно до договорів про надання лобістських послуг), договірної вартості лобістських послуг, сум фактично отриманих за договорами коштів протягом звітного періоду, сум і форм використання коштів протягом звітного періоду;

6) зазначення дат укладання та інших реквізитів договорів про надання лобістських послуг, дію яких було припинено протягом звітного періоду;

7) загальні відомості про результати лобіювання.

3. Якщо за результатами перевірки звіту про лобіювання орган реєстрації виявив невідповідність даних, відображених у звіті, даним Реєстру суб'єктів лобістської діяльності, він зобов'язаний встановити причину такої невідповідності. При цьому орган реєстрації може зобов'язати суб'єкта лобістської діяльності надати у визначений органом реєстрації строк від-

повідні письмові пояснення, у тому числі засвідчені у встановленому порядку копії документів, які підтверджують відомості, відображені у звіті про лобіювання.

4. Несвоєчасне подання звітності є підставою для винесення органом реєстрації попередження суб'єкту лобістської діяльності.

Неподання звітності протягом календарного року, якщо суб'єкту лобістської діяльності у цей період виносилося попередження, та виявлення за результатами перевірки звітності подання недостовірних відомостей суб'єктом лобістської діяльності є підставою для скасування його реєстрації.

5. Якщо за результатами перевірки звіту про лобіювання орган реєстрації виявив ознаки порушень цього та інших законів, які є підставою для юридичної відповідальності, він вживає визначених законами України заходів для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

5. Порядок звітування суб'єктів лобістської діяльності та форма звіту про лобіювання затверджуються органом реєстрації.

6. Орган реєстрації здійснює також вибіркові перевірки наданої суб'єктом лобістської діяльності інформації шляхом подання інформаційного запиту до органу акредитації.

Додаткові перевірки можуть бути проведені за зверненням органу акредитації.

Стаття 19. Оприлюднення інформації про лобістську діяльність

1. Орган реєстрації один раз на шість місяців публікує на своєму офіційному веб-сайті інформаційне повідомлення про лобіювання.

2. Інформаційне повідомлення за відповідні шість місяців публікується не пізніше 15 числа місяця наступного за звітним періодом.

3. Інформаційне повідомлення має включати:

відомості про лобістів та лобістські об'єднання, що здійснювали лобіювання протягом відповідного періоду;
відомості про органи державної влади, проекти нормативно-правових актів, щодо яких було здійснено лобіювання;
відомості про замовників лобістських послуг;
короткий опис нормативно-правових актів, ухвалених органами державної влади, щодо яких було здійснено лобіювання;
відомості щодо розміру отриманих суб'єктами лобістської діяльності та витрачених на лобіювання коштів.

Стаття 20. Спілки та асоціації лобістів

1. Лобісти та лобістські об'єднання можуть створювати у порядку, визначеному законодавством, спілки та асоціації.

2. Спілки та асоціації лобістів відповідно до своїх статутних завдань представляють інтереси лобістів у органах державної влади і об'єднаннях громадян, захищають соціальні та професійні права лобістів, здійснюють методичне забезпечення діяльності суб'єктів лобістської діяльності, організують навчання та підвищення кваліфікації лобістів, розробляють і впроваджують правила професійної поведінки лобістів.

Стаття 21. Оподаткування суб'єктів лобістської діяльності

1. Надання лобістами та лобістськими об'єднаннями лобістських послуг підлягає оподаткуванню відповідно до законів про оподаткування.

Розділ IV. Акредитація та робота суб'єктів лобістської діяльності в органах державної влади

Стаття 22. Порядок акредитації суб'єктів лобістської діяльності в органах державної влади

1. Акредитація здійснюється безпосередньо в органі державної влади строком на один рік відповідно до Порядку ак-

редитації суб'єктів лобістської діяльності, затвердженого у органі державної влади.

2. Акредитація відбувається при наявності:

заяви про акредитацію, в якій зазначається перелік проєктів нормативно-правових актів, що лобіюються, а також структурні підрозділи, посадові особи відповідного органу державної влади, нормопроектна діяльність яких є об'єктом лобіювання;

свідоцтва про право на зайняття лобістською діяльністю.

3. У органі державної влади ведеться реєстр акредитованих суб'єктів лобістської діяльності.

Акредитація може бути продовжена або скасована, в залежності від дотримання суб'єктом лобістської діяльності умов акредитації.

4. Акредитація суб'єкта лобістської діяльності скасовується у разі виявлення у встановленому антикорупційним законодавством порядку фактів вчинення корупційних правопорушень під час лобістських контактів суб'єкта лобістської діяльності з посадовими особами органу акредитації.

Акредитація суб'єкта лобістської діяльності також скасовується у разі скасування реєстрації суб'єкта лобістської діяльності.

5. Орган, в якому здійснено акредитацію суб'єктів лобістської діяльності, оприлюднює перелік проєктів нормативно-правових актів, що лобіюються, на офіційному веб-сайті органу державної влади в мережі Інтернет.

Також на веб-сайті органу державної влади висвітлюється інформація щодо проведених зустрічей посадових осіб відповідного органу з акредитованими у ньому лобістами.

6. Кількість органів державної влади, в яких може бути акредитований суб'єкт лобістської діяльності, не обмежується.

7. Типове положення про Порядок акредитації суб'єктів лобістської діяльності в органах державної влади затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 23. Відмова в акредитації суб'єктів лобістської діяльності в органах державної влади

1. В акредитації може бути відмовлено у разі недотримання лобістом вимог, передбачених частиною другою статті 14 цього Закону. Відмова в акредитації здійснюється у письмовій формі та може бути оскаржена у судовому порядку.

Стаття 24. Участь суб'єктів лобістської діяльності у роботі Верховної Ради України

1. Суб'єкти лобістської діяльності мають право здійснювати лобістський вплив на народних депутатів України, депутатські фракції (групи), комітети Верховної Ради України.

2. З метою здійснення лобістського впливу у Верховній Раді України лобіст має право:

розповсюджувати серед народних депутатів України пропозиції щодо необхідності прийняття нових законів України, внесення змін або скасування чинних законів України, інформаційно-аналітичні матеріали, результати соціологічних та інших досліджень щодо питань, які є предметом законодавчого регулювання;

пропонувати народним депутатам України проекти законів для внесення їх на розгляд Верховної Ради України;

надсилати на ім'я народного депутата України поштою (електронною поштою) заяви, скарги, пропозиції;

на особистий прийом народним депутатом України та/або їх помічниками-консультантами;

організувати та проводити семінари, конференції, слухання та інші публічні заходи із запрошенням до участі в них народних депутатів України;

отримувати на запит порядок денний засідання комітетів Верховної Ради України не пізніше дня повідомлення про проведення відповідного засідання народних депутатів України;

отримувати на запит інформацію про діяльність Верховної Ради України, необхідну для виконання завдань і цілей лобіювання, за винятком інформації з обмеженим доступом;

розповсюджувати серед народних депутатів України – членів комітету Верховної Ради України експертно-аналітичні матеріали, результати соціологічних та інших досліджень з питань, винесених на розгляд відповідного комітету Верховної Ради України;

бути присутнім на запрошення на засіданні комітету Верховної Ради України;

вчиняти інші незаборонені законодавством дії, які мають на меті вплив на позицію народного депутата України щодо питань, які є предметом регулювання законами України.

Стаття 25. Участь суб'єктів лобістської діяльності у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, які створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень

1. Суб'єкти лобістської діяльності мають право здійснювати лобістський вплив на консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби, які створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень.

2. З метою здійснення легітимного впливу на зазначені органи лобіст має право:

пропонувати для розгляду проекти нормативно-правових актів;

отримувати на запит інформацію про роботу консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, які створюються Президентом України, необхідну для виконання завдань і цілей лобіювання, за винятком інформації з обмеженим доступом;

надсилати на ім'я Президента України поштою (електронною поштою) заяви, скарги, пропозиції;

на особистий прийом посадовими особами консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, які створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень;

організовувати та проводити семінари, конференції, слухання та інші публічні заходи із запрошенням до участі в них Президента України, посадових осіб консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, які створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень;

бути присутнім на запрошення під час засідань консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, які створюються Президентом України;

надавати консультативним, дорадчим та іншим допоміжним органам і службам, які створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень, експертно-аналітичні матеріали, результати соціологічних та інших досліджень з питань, віднесених до їх компетенції;

вчиняти інші незаборонені законодавством дії, які мають на меті вплив на позицію Президента України, посадових осіб консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, які створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень, щодо питань, які є предметом регулювання законами України та нормативно-правовими актами Президента України.

Стаття 26. Участь суб'єктів лобістської діяльності у роботі Кабінету Міністрів України

1. Суб'єкти лобістської діяльності мають право здійснювати лобістський вплив на Кабінет Міністрів України.

2. З метою здійснення лобістського впливу на Кабінет Міністрів України лобіст має право:

пропонувати для розгляду Кабінетом Міністрів України проекти нормативно-правових актів;

отримувати на запит інформацію про роботу Кабінету Міністрів України, необхідну для виконання завдань і цілей лобіювання, за винятком інформації з обмеженим доступом;

надсилати до Кабінету Міністрів України поштою (електронною поштою) заяви, скарги, пропозиції;

організовувати та проводити семінари, конференції, слухання та інші публічні заходи із запрошенням до участі в них членів Кабінету Міністрів України, посадових осіб Секретаріату Кабінету Міністрів України;

бути присутнім на запрошення під час засідань Кабінету Міністрів України та урядових комітетів;

бути залученим до складу консультативно-дорадчих органів при Кабінеті Міністрів України, міжвідомчих робочих груп, що утворюються Кабінетом Міністрів України або Секретаріатом Кабінету Міністрів України;

отримувати на запит порядок денний засідань Кабінету Міністрів України та урядових комітетів;

надавати Секретаріату Кабінету Міністрів України експертно-аналітичні матеріали, результати соціологічних та інших досліджень з питань, віднесених до їх компетенції;

вчиняти інші незаборонені законодавством дії, які мають на меті вплив на позицію членів Кабінету Міністрів України, посадових осіб Секретаріату Кабінету Міністрів України щодо питань, які є предметом регулювання законами України та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України.

Стаття 27. Участь суб'єктів лобістської діяльності у роботі міністерств та інших центральних органів виконавчої влади

1. Суб'єкти лобістської діяльності мають право здійснювати лобістський вплив на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади .

2. З метою здійснення лобістського впливу на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади лобіст має право:

пропонувати до розгляду проекти нормативно-правових актів;

отримувати на запит інформацію про роботу міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади, необхідну для виконання завдань і цілей лобіювання, за винятком інформації з обмеженим доступом;

на особистий прийом посадовими особами міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади відповідно до Порядку акредитації суб'єктів лобістської діяльності;

надсилати на ім'я зазначених посадових осіб поштою (електронною поштою) заяви, скарги, пропозиції;

організувати та проводити семінари, конференції, слухання та інші публічні заходи із запрошенням до участі в них міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади, посадових осіб міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади;

бути залученим до складу консультативно-дорадчих органів при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади;

надавати міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади експертно-аналітичні матеріали, результати соціологічних та інших досліджень з питань, віднесених до їх компетенції;

вчиняти інші незаборонені законодавством дії, які мають на меті вплив на позицію міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади щодо питань, які є предметом регулювання законами України, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади.

Розділ V. Контроль за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності. Відповідальність за порушення цього Закону

Стаття 28. Державний контроль за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності

1. Держава здійснює контроль за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності через орган реєстрації, який веде Реєстр

суб'єктів лобістської діяльності, а також правоохоронні, фінансові органи та органи державної податкової служби на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

2. Незаконне втручання органів державної влади, їх посадових і службових осіб у діяльність суб'єктів лобістської діяльності забороняється.

3. Рішення органів державної влади щодо здійснення державного контролю за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому законом.

Стаття 29. Повноваження органу реєстрації у відносинах з суб'єктами лобістської діяльності

1. Орган реєстрації у відносинах з суб'єктами лобістської діяльності :

1) приймає відповідно до вимог цього Закону нормативно-правові акти щодо діяльності суб'єктів лобістської діяльності;

2) веде Реєстр суб'єктів лобістської діяльності;

3) контролює відповідність діяльності суб'єктів лобістської діяльності вимогам цього Закону;

4) звертається до суб'єктів лобістської діяльності з письмовим попередженням про недопущення порушення строків подання звітності;

5) в установленому цим Законом порядку оприлюднює інформаційні повідомлення про лобіювання;

6) здійснює інші повноваження, що передбачені цим та іншими законами України.

2. Посадові та службові особи органу реєстрації, які наділені відповідними повноваженнями, мають право у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України:

1) відвідувати будь-які публічні заходи, що проводяться суб'єктами лобістської діяльності за участю посадових і службових осіб органів державної влади, народних депутатів України;

2) отримувати за письмовим зверненням по одному примірнику всіх друкованих матеріалів, які розповсюджуються лобістами – за період, що не може перевищувати одного року з дня розповсюдження відповідних матеріалів;

3) отримувати за письмовим зверненням інформацію про час, місце та зміст всіх дій, що здійснюватимуться суб'єктами лобістської діяльності з метою впливу на позицію органів державної влади, що визначені цим Законом, та народних депутатів України.

Стаття 30. Громадський контроль за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності

1. Громадський контроль за діяльністю суб'єктів лобістської діяльності забезпечується відкритістю інформації про лобіювання.

2. Громадяни України мають право:

запитувати та отримувати, з додержанням вимог законів України інформацію від органів державної влади з питань діяльності суб'єктів лобістської діяльності;

надавати органу реєстрації інформацію щодо недостовірності задекларованих відомостей про лобістську діяльність.

3. Інформація щодо недостовірності задекларованих відомостей про лобістську діяльність, надана громадянами, підлягає обов'язковій перевірці органом реєстрації у порядку, визначеному цим Законом.

Стаття 31. Відповідальність за порушення цього Закону

1. За порушення цього Закону винні особи притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільної та дисциплінарної відповідальності згідно із законом.

2. У разі порушення суб'єктами лобістської діяльності вимог цього Закону, до них можуть бути вжиті такі заходи:

1) попередження;

2) скасування акредитації суб'єкта лобістської діяльності у відповідному органі державної влади.

3) скасування реєстрації суб'єкта лобістської діяльності.

3. За вчинення корупційних правопорушень лобістське об'єднання може бути притягнуто до відповідальності відповідно до Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень».

Розділ VI. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

2.1. У Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 31 - 32, ст. 263; 2005 р., № 16, ст. 259; 2006 р., № 26, ст. 210, № 27, ст. 234, № 37, ст. 310; 2009, № 19, ст. 263):

статтю 24 доповнити новою частиною восьмою такого змісту:

«8. У разі державної реєстрації лобістського об'єднання, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подаються нотаріально засвідчені копії свідоцтв про право на зайняття лобістською діяльністю осіб, які є засновниками лобістського об'єднання».

у частині восьмій слово «сьомою» замінити словом «восьмою»;

частини восьму-дванадцяту вважати відповідно частинами дев'ятою-тринадцятою.

3. Кабінету Міністрів України у тримісячний термін:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити в межах своїх повноважень прийняття нормативно-правових актів, що впливають із цього Закону;

забезпечити прийняття, перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади своїх нормативних актів, що суперечать цьому Закону;

забезпечити протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом запровадження та ведення Реєстру суб'єктів лобістської діяльності.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Acquis communautaire 485

Автономія 575

Автономна Республіка Крим
69, 70, 72-74, 82, 112, 117, 124,
134, 145, 167, 174-175, 571,
574-575, 577, 600, 609-610, 630,
633, 636-637

Адвокаси 86, 699

Адвокат 16, 151-152, 247, 340,
380

«Адміністративне репети-
торство» 502

Адміністративно-територі-
альний устрій 126

Адміністрація Президента
США 319-321, 354, 387, 394,
398, 404

Адміністрація (Секретаріат)
Президента України 62, 70,
116-117, 119-120, 124, 166, 176,
183, 572-574, 582, 583, 586,
610, 615

Акредитація лобістів та ло-
бістських об'єднань 99, 101,

106-113, 295, 610, 648-649, 707,
715, 718, 726, 729

Акт з лобіювання про пра-
вила реєстрації лобістів від
17 квітня 2008 року [Канади]
220-223

Акт з лобіювання про прави-
ла уповноважених держав-
них посадових осіб від 17 квіт-
ня 2008 року [Канади] 223

Акт Лендрама-Гріффіна
[США] 308

Акт Маккейна-Фейнголда
2002 року [США] 372-373

Акт про відкритість лобі-
ювання від 1995 року [США]
33, 60-61, 71, 140, 199-202, 322

Акт про реєстрацію інозем-
них фірм 1938 року [США]
187, 385-390, 395

Акт про реєстрацію лобістів
1988 року [Канади] 213, 224,
407

Акт про федеральне регулю-
вання лобіювання 1946 року
[США] 7, 29, 188-195, 197, 199

Акт про федеральні виборчі кампанії 1971 року [США] 195-196, 371-377

Акт про федеральну практику корупції 1925 року [США] 186, 370

Акт Тафта-Хартлі [США] 308, 371

Акт Тілмана [США] 186, 370

Акт Хетча [США] 370-371

Акт чесного лідерства і відкритої влади 2007 року [США] 203-205, 373

Американська ліга лобістів 340-344

Англосаксонська модель лобіювання 45, 303

Анемічне лобіювання 51-52

Б

Баристер 422, 429

«Батіг» 203, 252, 425, 425

Безпосередня демократія 178, 607

Бікамерний парламент 327, 349

«Біла книга» 432, 499

Біль 180, 187, 433, 247, 261, 429-431

Біль лобістський 346

Біль приватний 416-417, 428-430

Біль про права [Англійський] 245, 299

Біль про права [Американський] 179, 245, 416

Біль публічний 431

Біль урядовий 433

Біль фінансовий 355, 424, 423, 433

Бюджет 47, 53, 126, 130-132, 136, 196, 211-212, 241, 264, 324, 329, 343, 349, 353, 354-355, 394, 419, 447, 462, 568-569, 572, 574, 584, 587, 623

Бюджетний процес 47, 57, 623

В

«Вбудоване лобіювання» 72, 83, 174, 241, 283, 635

«Вбудований» лобіст 75, 570

Версальський мирний договір 397

Верховенство права 592

Верховна Рада України 5, 63, 109, 116, 119-120, 124, 126, 131-132, 134-136, 142-145, 553-554, 557-558, 572, 576, 579-581, 583-584, 589-590, 607, 610-611, 613, 615-617, 649-650

Верховна Рада Автономної Республіки Крим 117, 119, 649

Верховний Суд США 193-194, 358, 360, 365, 367

Верховний Суд України 158,
588, 595
Вестмінстерська модель 414,
420
Вето 54, 57, 354, 406, 426, 486,
585-587
Вища рада юстиції 121, 583,
595, 650
Віце-президент США 199, 325,
354, 369
Влада 404, 419, 544
Власність 250, 360, 416
Вибори 133, 204, 273, 391,
370, 557, 607
Виборча система 133, 623
Виборчий процес 570
Виборці 57, 132, 152, 156, 213,
276, 371, 425, 427, 616, 624-625

Г

Генеральний прокурор США
325, 385, 392-393, 535, 547
«Гільйотина» 426
Глава держави 53-54, 57, 354,
615
Голосування 11, 14, 57, 150,
152-153, 158, 160, 163, 261,
290, 396, 424-425, 505, 521, 572
Громадська організація 6, 50,
68, 81, 95, 274, 285, 359-360,
412, 463, 465, 468, 472, 533,
551, 609, 622, 642, 644, 657

Громадський контроль 42,
97, 159, 215, 292, 300, 425, 603,
640, 707, 729
Громадськість 136, 163, 205,
213, 274, 297, 406, 412, 502
Громадські слухання 57, 354-
355, 438, 622, 634
Громадянин 5-6, 11-13, 27-28,
32-34, 44, 61-63, 92, 97-98, 154,
161, 163-164, 195, 210, 241,
268, 287, 292, 340, 389, 453,
509, 550, 561, 612, 616-625
Громадянство 50, 389, 395-396
Громадянське суспільство 29,
39, 42, 87, 95, 135, 158, 175,
176, 182, 292, 301, 482, 505,
508, 574, 627, 630, 634
Групи інтересів 24, 64, 173,
546
Групи тиску 25, 31
Губернатор 223, 230

Д

Демократична партія США
396, 195, 237, 317-318
Демократія 272, 292, 296, 300,
302-303, 306, 383, 405, 449, 504-
507, 510, 530, 544, 557, 572, 621,
630, 638
Демонстрація 44, 52, 154, 158,
363, 550, 608, 617, 652
Декларація 266, 496
Декрет 265, 347, 444-445, 580,
582

Депутат Верховної Ради Автономної Республіки Крим 70, 74, 134, 175, 636,650, 658
Депутат місцевої ради 70, 74, 134, 175, 637,650, 658
Депутатський запит 424, 590-591
Депутатський мандат 241
«Дефіцит демократії» 489
Держава 7, 23-24, 27, 30, 42-46, 47, 53, 88, 96, 98, 121, 296, 299, 383-384, 387, 402, 448, 490, 532, 552, 575
Державна Дума 37, 290, 512, 518, 522-524, 526
Державна служба 196, 222, 259, 276, 709
Державний устрій 123
Дієздатна особа 73
Договір про надання лобістських послуг 66, 703, 716, 718
Дотація 47, 125, 140, 200, 574
Друга Світова війна 386-387
«Друг суду» 364-365

Е

Екологічні організації 48, 94, 436, 454, 466, 476, 550
Електорат 150, 164, 369, 396, 614
Електронна петиція 165
Електронне лобіювання 162
Е-петиція 165

Е-урядування 165
Етика державних службовців 196, 226-227, 229-232, 324, 342, 461
Етика у лобіюванні 206, 215, 225, 273-274, 276, 280, 284, 340, 343, 506-507
Етичний кодекс 268, 658
Етнічні діаспори 393-396, 448
Етнічні лобістські групи 393-396, 531, 575-577

Є

Євроінтегрування 451-452, 493-501
Євро 288, 447, 466, 501
Європейський парламент 457, 465, 486-487, 491
Європейська комісія 453, 459-465, 468, 472-473, 485, 488
Європейський Союз 451-493
Європейський суд з прав людини 486, 592

З

Закон 33, 41, 53, 97-98, 131, 183, 187-188, 238, 265, 276, 279, 294, 360-363, 521, 583, 585-586, 612, 618-619, 632, 637, 657
Законність 88-89, 110, 121, 284, 363, 385, 648, 702
Законодавчий орган 10-11, 15, 21-22, 30-34, 52-53, 62, 65, 115-122, 139-143, 152, 175, 180, 199,

247-248, 256, 262, 321-322, 427-431, 447, 552, 582-583

Законодавча ініціатива 53, 97, 123, 131, 132, 134-136, 147, 149, 209, 225, 242-243, 267, 276, 289, 319, 340, 346, 353, 399, 432, 434, 523, 550, 553, 586, 611-616
Законодавча процедура 180, 345, 432

Законодавча експертиза 601
Законодавче делегування 328
Законодавчий процес 53-54, 138, 194, 233, 248, 265, 277, 281-282, 287, 320-321, 347-353, 416, 438, 445, 468, 487, 587

Законодавство 29, 35, 38-39, 53, 63, 73, 78, 90, 96, 98, 106, 108-109, 125, 133, 140, 144, 151, 202, 208, 240, 253, 287, 332, 371, 519, 525, 580, 594, 596, 600, 614, 616, 624, 627-637, 643, 651, 656, 712

Законопроект 5-6, 21, 27, 30, 33-37, 45, 47, 53, 59-65, 69, 70, 74-75, 77, 80-88, 91-100, 118, 120, 125-126, 138-143, 147-152, 156-163, 172-173, 179, 187, 190-191, 197-198, 201-209, 219, 222, 243, 256, 272, 280-281, 289-293, 297, 314, 330, 343-353, 357, 424, 427-434, 443-445, 515, 552-564, 572, 576, 581, 584-585, 613-618, 627, 633, 637, 652

Замовник лобістських послуг 67, 91-95, 566, 703, 716

«Записки друзів суду» 364-367

Засоби масової інформації (ЗМІ) 30, 35, 122, 159, 212, 263, 284, 287, 301, 367, 370, 441, 614, 640

Заява розкриття 227

Збори громадян 44, 52, 589, 622

Звернення громадян 166, 169, 176, 612-613, 617, 657

«Зелена книга» 432, 461, 488

I

Ідеологія 8, 18, 22, 375, 380, 491, 550

Імунітет 42, 455, 590

Імпічмент 164

Індемнітет 590

Індивідуально-правовий акт 54, 127-128, 130, 566, 594

Іноземці 51, 96-99

Інститут професійного лобіювання та адвокати 86-87

Інтелектуальна власність 416

Інтерес 6, 13-14, 23-24, 27, 30-65, 70-74, 82-84, 89, 92-95, 97-102, 115-117, 127, 139, 142, 152, 165, 173-174, 178, 180, 226, 330, 365-366, 432, 486, 563, 699

Інтернет-голосування 163

К

Кабінет Міністрів України
27, 116-120, 166, 567-569, 582-
587, 615-616
Канцлер 438
Канцлер-демократія 438
Квазілобіювання 5, 42, 76,
286, 565-599, 632
«Кенгуру» 426
Клієнт лобістських послуг
60, 64, 91-93, 173-174, 199, 222,
272, 294, 312
Коаліційні лобісти 70-71
Коаліція 71, 530, 600
Кодекс поведінки лобіста
214-221, 454-457, 638-640, 654
Колізія 35, 64, 92, 124, 173,
192, 214, 585, 643, 645, 655
Комітети політичної дії
(КПД) 343, 374-383
Комюніке 455, 459, 461
Конвенція 520, 555, 597, 635
Конгрес США 185-186, 193,
327, 345, 370, 387, 394, 399
Конгресмен 7, 13-15, 75, 156,
163, 180-181, 187, 196-197, 203-
205, 314-319, 328, 345-347, 350-
351, 355, 369-371, 401, 403,
527-528, 531
Континентальна модель ло-
біювання 45, 435, 449, 653
Конституційний договір 580-
581

Конституційний контроль
266, 356, 406
Конституційний лад 129,
406, 547, 650
Конституційний Суд Украї-
ни 119, 586, 591, 593, 596
Конституційно-правовий
статус 59, 72, 443, 577
Конституційне законодавст-
во 585, 614
Конституційне право 7, 33, 45,
77, 169, 236, 307, 345, 577, 616,
627-629
Конституція США 13, 179,
193, 196, 307, 327-328, 340,
345, 361, 365, 373, 395, 406
Конституція України 6, 79,
97, 120-121, 132, 539, 579, 581-
586, 590, 593, 597-598, 606
Конституція Французької
Республіки 1958 року 265-266
Консультативно-дорадчі
органи 45, 53, 78, 96, 119-120,
145, 148-149, 279, 296, 302, 353,
434, 439-440, 443, 445, 448-449,
474, 481, 488-489, 521-522, 573,
576, 625, 634, 652-653, 658, 715,
725, 727
Контракт 66, 70, 79, 125, 140,
176, 200, 222, 227-228, 237, 240,
243, 312, 314, 389, 392, 408, 412,
501
Конфесійне лобіювання 49
Конфлікт інтересів 226, 229,
232, 278, 301, 455, 506, 644

Коридорне лобіювання 44
Корпоративні лобісти 67-70
Корпоративні морально-етичні акти 42, 85, 638-639
Корупція 6, 23, 27, 119, 184, 186, 191, 202-203, 280, 289, 296-299, 301-302, 370, 493, 506-507, 554-555, 557, 567, 595, 606, 629-631, 634-636, 640, 652, 706
Корупційні ризики 43, 55, 73-74, 83, 128, 174, 264
Кримські татари 574-577
«Купецькі парламенти» 512

Л

Легалізація 98-114, 294, 648
Легіслатура 333-335, 339, 352
Ліга націй 397
Ліцензія 62, 78, 125, 140, 200, 295
Лісабонська угода 452-454, 465, 478
Лобі 10-18, 24, 172, 469, 513, 530, 645
Лобізм 15, 17-20, 172, 646
Лобінгове законодавство 41, 116, 138, 141, 154, 192-208, 213-214, 219-232, 306, 332, 344, 390, 391, 409, 412, 421, 431, 558
Лобіст:
- поняття 59-65
- види 65-71
- законодавчі вимоги 72-76

- права та обов'язки 76-79
Лобістська діяльність 33-36, 192, 199, 200, 201, 272, 321, 703, 705, 713
Лобістська фірма 79-80, 83
Лобістське об'єднання 60, 79-86, 103-104, 106, 128, 148, 173, 503, 651, 708-710, 717-718
Лобіювання:
- «віч-на-віч» 43
- етимологія 9-28
- інститут 40, 120, 283, 331, 339, 406, 449, 452, 506, 510, 566, 630, 646, 654
- «на рівні коріння трави» 44
- термін 29-40
- типологія 40-58
Логролінг 47, 152-153

М

Мажоритарна виборча система 133
Макрейкери 184, 370
Меджліс 575-577
Міжпарламентська Асамблея держав-учасниць СНД 33, 293, 295, 300
Міністерство юстиції США 109, 325
Міністерство юстиції України 99, 101-103, 110-111, 113, 648, 705
Місцеве самоврядування 479, 621

- Місцеві державні адміністрації 574, 618
 Міністерство 202, 325, 327, 415, 442, 515, 564, 705
 Міністерство внутрішніх справ 202, 525
 Мітинг 154, 158, 527, 550, 608, 617, 652
 Монарх 233, 245, 430
 Модельний закон СНД «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» 33, 61, 79, 92, 142, 293
 Муніципалітет 332, 480
 «М'які гроші» 372-373
- Н**
- Народ 607
 Національна асоціація лобістів Литви 86, 274
 Національна асоціація лобістів РФ 86, 293
 Національне законодавство 19, 53, 85, 92, 154
 Національний банк України 117, 122, 602, 650
 Національний правовий режим 98
 Національні збори [Франція] 26, 269-270, 446, 448
 Національні інтереси 99, 544
 Населення 35, 62, 81, 129, 135, 195, 246, 307, 309, 358, 400, 407, 422, 427, 475-476, 490, 492, 503, 527, 562, 572, 577, 592, 596, 651
 Несумісність 266-267
 Нормативно-правовий акт 136, 330, 475, 583, 705
- О**
- «Обертаючі двері» 73, 205-206, 315, 318-319, 335, 339
 Об'єднання громадян 81, 93, 98, 175, 239, 307, 373, 617-618
 Об'єкт лобіювання 52, 108-109, 112, 115-124, 282, 291, 296, 523, 649-650, 705
 Омбудсман 236, 454, 463
 Основний закон 178, 235-236, 438, 492, 549
 Оподаткування 47, 68, 125, 131, 203, 486, 573, 600
 Органи влади 38-40, 43, 65, 95, 107, 108, 113, 115, 122, 144, 157, 162, 164, 303, 331, 398, 401, 406, 646, 649, 651
 Органи влади Автономної Республіки Крим 630, 649
 Органи влади Європейського Союзу 453, 476, 486
 Органи державної влади 17, 30, 35, 37, 100, 109, 117, 534, 607, 629-630, 704-706, 720
 Органи державної податкової адміністрації 112, 649

Органи місцевого самоврядування 31, 35, 62, 100, 109, 116-118, 607, 622, 629-630

Організація об'єднаних націй (ООН) 55, 555

Організація Північно-Атлантичного договору (НАТО) 55, 398, 494, 541

Особи без громадянства 51, 80, 96-97

П

Паблік рилейшнз 27, 244, 264, 465, 534-543

Палата громад [Велика Британія] 248, 425

Палата громад [Канада] 225, 414-415

Палата представників [США] 316, 325, 327-328, 345

Парламент 55, 158, 178, 209, 288, 296, 421, 423-424, 426, 448, 457, 465, 486, 491, 585, 610

Парламентська Асамблея Ради Європи 28, 38, 56, 208, 239, 254, 284, 458, 504-510, 654

Парламентська етика 251, 254

Парламентська комісія Лафоллета-Монроні 7, 188

Парламентський комітет 298

Парламентські агенти 428-429

Парламентські слухання 290, 299

Позивач 361-366

Політика 544, 563

Політична партія 6, 133, 266, 387, 393, 395-396, 532, 593, 608, 624

Помічник депутата 285, 294

Перша Світова війна 397

Петиція 33, 45, 156-157, 167, 179, 235-236, 245-247, 256, 276, 286, 307, 340, 344-347, 428, 430, 434, 442, 449, 454, 615, 628

Пікет 43, 51, 158, 367, 589, 652

Плюралістичне лобіювання 46

Податки 110, 131-132, 155, 211, 240, 324, 329, 349, 365, 374, 416, 418-420, 523, 573, 582, 600, 602, 650

Податкове право 72, 131-132

Податкові пільги 132, 568-570

Податковий кодекс США 202

Податковий контроль 112, 649

Посадова особа 75, 213, 221, 223, 230-232

Послання Президента 353, 493

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13 червня 2007 року № 8 588, 595

- Постанова Палати громад Великобританії 248-249
- Постанова Кабінету Міністрів України 583
- Права людини 266, 287, 301, 405, 477, 486, 506, 529, 592, 597, 707
- Право 6, 12, 27, 57, 62, 69, 78, 81-84, 98, 101-104, 107, 205, 221, 232-238, 245, 258, 268, 281, 307, 318, 346, 352, 374, 426, 453, 505, 549-550, 581, 590, 607-608, 612-613, 625-626, 654, 710-711
- Правова норма 194, 629, 636
- Правозастосовне лобіювання 54-55
- Правоінтерпретаційне лобіювання 55
- Правотворче лобіювання 54-55
- Представницький мандат 72-73, 133, 647, 709
- Представницька демократія 178
- Президент США 15, 184, 188, 198-199, 205, 329, 348, 353-354, 394, 527-528
- Президент України 116, 119, 581, 583, 586-587, 613
- Прем'єр-міністр Великобританії 12, 165, 250, 258, 260
- Прем'єр-міністр Канади 210
- Прем'єр-міністр України 531, 536-539, 581
- «Приватний» законопроект 416, 430
- Проект Закону України:
- Про лобіювання в Україні 35-36, 59, 61, 63, 69, 80, 82, 88, 91, 93, 99-100, 109, 116, 126, 139, 141, 143, 173, 175, 450, 553, 645
 - Про діяльність лобістів у Верховній Раді України 37, 63, 65, 69, 80, 82, 91, 93, 95, 100, 109, 120, 126, 139, 142, 173-175, 554, 645
 - Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади 19, 36, 62, 69, 74, 81, 91, 93, 100, 110, 127, 139, 142, 173-174, 554, 634, 646
 - Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України 81, 83, 109, 138, 173-176, 645
- Проект Податкового кодексу України 600
- Прокуратура 110, 121, 650, 709
- Промульгація 54, 430
- Пропорційна виборча система 614, 623, 657
- Пропорційна виборча система жорстких списків 133, 571, 623

Профспілки 35, 229, 249, 255,
279, 285, 297, 371, 373, 423,
453, 471, 482

Профспілки лобістів 85

Публічна посадова особа 230-
232

Публічна служба 72, 74

Р

Рада Європи 504-508, 510

Рада З'їздів представників
промисловості та торгівлі
514-524

Рада міністрів Автономної
Республіки Крим 117, 119

Рада Міністрів Європейсь-
кого Союзу 489

Рада міністрів ЄСРП 551

Радянський Союз 398

Ратифікація 178, 397, 479,
485, 495, 635

Рахункова палата України
122, 136, 568-569, 573-574, 650

Референдум 98, 276, 291, 492,
607

Регіональне лобіювання 48-
49

Регламент:

- Верховного Суду США 364

- Верховної Ради України
553, 583-584, 586, 613, 617

- Європейського парламен-
ту 457

- Кабінету Міністрів Украї-
ни 579

- Національних Зборів Фран-
ції 267

- Німецького Бундестагу 236,
338, 437

- Сейму Литовської Респуб-
ліки 276

- Федерального уряду Німеч-
чини 242, 439

Регламентні процедури 256,
277

Регуляторна політика 563,
604, 606, 624-626

Реєстрація лобістів та лобі-
стських об'єднань 80, 83, 100,
102, 273-274, 288, 385, 710, 712

Резюме розкриття 227

Республіканська партія США
197, 203, 318, 396

Рішення Верховного Суду
США:

- у справі «Мерб'юрі проти
Медісона» (Marbury v. Mad-
ison) від 1803 року 356, 360

- у справі «Хертц проти Вуд-
мана» (Hertz v. Woodman)
від 1910 року 358

- у справі «Мепп проти
штату Огайо» (Mapp v.
Ohio) від 1961 року 359

- у справі «Міранда проти
штату Арізона» (Miranda
v. Arizona) від 1966 року 359

- у справі «Флест проти Коуена» (Flast v. Cohen) від 1968 року 362

- у справі «Сполучені Штати проти Харріса» (United States v. Harris) від 1954 року 138, 193-194

- у справі «Баклі проти Валео» (Bukley v. Valeo) від 1976 року 196, 372

- у справі «Уебстер проти Служби репродуктивного здоров'я» (Webster v. Reproductive Health Services) від 1989 року 366

- у справі «Об'єднання громадян проти Федеральної виборчої комісії» (Citizens United v. the Federal Election Commission) від 21 січня 2010 року 373

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Метьюз проти Сполученого Королівства» (Matthews v. The United Kingdom) від 18 лютого 1999 року 486-487

Рішення Конституційного Суду України:

- у справі про вибори народних депутатів України від 26 лютого 1998 року № 1-рп /98 596

- у справі про запити народних депутатів України від

19 травня 1999 року № 4-рп /99 591

- у справі про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 квітня 2003 року № 9-рп /2003 596

С

Свобода слова 307

Сенат:

- Канада 414-416

- Польща 282

- США 125, 140, 186-187, 189, 200-201, 204, 314, 316, 324, 327-328, 342, 346, 349-350, 356, 397, 406, 536, 538

- Франція 269-270, 446-449

Сенатор [США] 7, 13, 15, 75, 151, 163, 178, 180-181, 183, 187, 197, 200, 204, 315-319, 328, 345-347, 350-351, 369-371, 378, 384, 401, 404, 527

Сесія 15, 152, 429, 514, 519

Служба безпеки України 121-122, 650

Система стримувань та противаг 53

Соціально-економічна рада Франції 265, 443-445, 448

Соліситор 429

Спікер 226, 424-425, 527

Спонсорські підрозділи 433-434

Спонсорування судових справ 361-363, 365-366, 368
Страйк 163, 423
Субвенція 48, 574
Суб'єкти господарювання 94, 98, 180, 393, 395, 517, 525, 532, 563, 570, 625
Суб'єкти лобіювання 24, 43-49, 96, 210, 306, 331, 355, 375, 466, 475, 481, 499, 501
Субститутне законотворення 580
Суверенітет 129, 528, 607, 650
Судова влада 53, 69, 121, 294, 362, 356-368, 588-599
Судовий прецедент 358, 361, 368, 407, 629
Суддя 364, 594, 596
Судочинство 359, 583, 691
Stare decisis 358

Т

«Телефонне право» 50
Територіальна громада 622-623
Територіальна цілісність держави 129, 650
Тимчасове лобіювання 57
Тлумачення 55, 59, 193, 220, 237, 273, 307, 361, 408
Торгова палата США 308-309
Торгово-промислові палати 435, 618-620

Тоталітарний політичний режим 46
Третій сектор 50
Трудова книжка 102, 711
Трудове законодавство 524-525
Трудове право 77
Трудові відносини 308, 419, 444

У

Угода 374, 494
Указ Президента України 6, 554, 581
Українська еміграція США 526-532
Унітарна держава 123
Управління зі зв'язків з Конгресом Адміністрації Президента США 319-320
Уряд 53, 123, 193, 209, 262, 279, 288, 363, 388, 393, 414, 438, 522, 532, 534-535, 585
Урядова програма 222
Урядові зв'язки 26, 245
Урядові установи 31, 206, 259, 322, 353, 421, 440

Ф

Федералізм 365
Федераліст 13
Федеральне бюро розслідувань (ФБР) 171

Федеральні органи влади
195, 225, 308, 325, 327, 415

Федерація 37, 86, 138, 179,
185, 199-202, 208, 242-243, 289-
293, 303, 331, 339, 442, 502, 528,
569

Фізична особа 64, 72, 189, 191,
272, 647, 703, 704, 708, 710-711

Фінансово-економічне лобі-
ювання 48, 49

Форма держави 122

Форма державного устрою
123

Фракція 118, 142, 153, 235,
237, 425-425, 438, 614, 722

Юридична особа публічно-
го права 82

Юридична сила 24, 460, 551,
578, 629, 638

Юридична техніка 64

Юридична фірма 84, 285, 462-
463, 471

Юрисдикція 55, 119, 194, 395,
442, 518, 591, 593, 597

Х

Хабар 70, 176

Хабарництво 14, 17, 20, 27,
205, 287, 301, 566

Хартія 245, 453-454, 479, 603

Ю

Юридична допомога 362, 428

Юридична відповідальність
55, 224, 590

Юридична особа 34, 36, 39,
50-53, 61-63, 79-83, 92-94, 97,
101-105, 125, 172-175, 182, 200,
273, 387-390, 454, 556, 568,
607, 613, 619, 625, 646, 729-730

Юридична особа приватно-
го права 66, 82-83, 94, 646, 704,
712

ЗМІСТ

Передмова	5
------------------------	---

ЧАСТИНА I	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	
ІНСТИТУТУ ЛОБІЮВАННЯ	9

Розділ 1. Етимологія та феномен поняття «лобіювання»: гносеологічний вимір	9
---	---

§ 1. Виникнення та юридичне оформлення поняття «лобіювання»	9
--	---

§ 2. Феномен поняття «лобіювання»	20
---	----

§ 3. Основні підходи до визначення поняття «лобіювання»	29
--	----

§ 4. Типології лобіювання	40
---------------------------------	----

Розділ 2. Конституційно-правовий статус суб'єктів лобіювання	59
---	----

§ 1. Поняття «лобіст» у юридичній науці та у нормативно-правових актах і їх проектах	59
---	----

§ 2. Види лобістів	65
--------------------------	----

§ 3. Законодавчі вимоги, які встановлені для лобістів	72
--	----

§ 4. Права та обов'язки лобістів	76
§ 5. Лобістські об'єднання	79
§ 6. Принципи та гарантії здійснення лобіювання лобістами і лобістськими об'єднаннями	87
§ 7. Замовник лобістських послуг	91
§ 8. Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти лобіювання в Україні	95
§ 9. Легалізація, акредитація та контрольно-наглядова діяльність щодо лобістів і лобістських об'єднань	99
Розділ 3. Конституційно-правові засади об'єкта та предмета лобіювання	
§ 1. Поняття «об'єкт лобіювання» у юридичній науці та у нормативно-правових актах і їх проектах	115
§ 2. Поняття «предмет лобіювання» у юридичній науці та у нормативно-правових актах і їх проектах	124
§ 3. Питання, які найбільше піддані лобіюванню	129
Розділ 4. Спрямування та сучасні тенденції у розвитку методів лобіювання і їх віддзеркалення у законодавстві про лобіювання	
§ 1. Категорія «мета лобіювання» та її значення у конституційно-правовому врегулюванні лобіювання	137
§ 2. Методи лобіювання: концептуальні засади	140
§ 3. Безпосередні методи лобіювання	146
§ 4. Опосередковані методи лобіювання	153
§ 5. Методи лобіювання з використанням комп'ютерних мереж	160
Висновки до Частини I	172

ЧАСТИНА II

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

ЛОБІЮВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ 177

Розділ 5. Інституційне лобіювання у зарубіжних країнах 177

§ 1. Інституційне оформлення американського лобіювання 177

§ 1.1. Вдосконалення американського лобінгового законодавства 192

§ 2. Конституційно-правові засади системи реєстрації лобістів у Канаді 208

§ 2.1. Законодавче регулювання конфлікту інтересів у федеральних органах влади Канади 225

§ 3. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Німеччині 232

Розділ 6. Легальне лобіювання у зарубіжних країнах 245

§ 1. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Великій Британії 245

§ 2. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Франції 265

§ 3. Конституційно-правове регулювання лобіювання у країнах Східної Європи 271

§ 4. Стан конституційно-правового регулювання лобіювання в інших зарубіжних країнах 296

Висновки до Частини II 299

ЧАСТИНА III
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЛОБІЮВАННЯ
У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ 303

Розділ 7. Англосаксонська модель лобіювання 303

§ 1.1. Суб'єктна та об'єктна складові інституту лобіювання у США на федеральному рівні 303

§ 1.2. Суб'єктна та об'єктна складові інституту лобіювання на рівні суб'єктів американської федерації 331

§ 2. Американська ліга лобістів та її роль в інституційному оформленні лобіювання у США 340

§ 3.1. Конституційно-правові форми лобіювання під час прийняття нормативно-правових актів 344

§ 3.2. Конституційно-правові форми лобіювання під час прийняття вищими судовими інстанціями судових рішень 356

§ 4. Конституційно-правові форми участі суб'єктів лобіювання у виборчому процесі США 369

§ 5.1. Іноземне лобіювання як невід'ємна ознака американської демократії 383

§ 5.2. Етнічна складова іноземного лобіювання у США 395

§ 6. Конституційно-правові форми лобіювання у Канаді 407

§ 7. Конституційно-правові форми лобіювання у Великій Британії 421

Розділ 8. Континентальна модель лобіювання 435

§ 1. Конституційно-правові форми лобіювання у Німеччині 435

§ 2. Конституційно-правові форми лобіювання у Франції 443

Висновки до Частини III 449

ЧАСТИНА IV
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ІНСТИТУТУ ЛОБІЮВАННЯ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА РАДІ ЄВРОПИ.....451

§ 1. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Європейському Союзі.....	451
§ 2. Суб'єкти лобіювання у Європейському Союзі та їх види.....	466
§ 3. Об'єкти, предмет та форми лобіювання у Європейському Союзі.....	484
§ 4. Роль та місце лобіювання у європейському інтегруванні України.....	493
§ 5. Конституційно-правове регулювання лобіювання у Раді Європи.....	504
Висновки до Частини IV	509

ЧАСТИНА V
ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....511

Розділ 9. Генезис українського лобіювання	511
§ 1.1. Виникнення та розвиток лобіювання у дореволюційний період (до 1917 року).....	511
§ 1.2. Форми лобістської взаємодії суб'єктів господарювання з органами влади у дореволюційний період.....	517
§ 2. Лобіювання української еміграції у США.....	526
§ 3. Здійснення лобіювання у США на замовлення українських контрагентів.....	532

§ 4. Розвиток лобіювання у радянський період.....	545
§ 5. Новітній період у розвитку вітчизняного лобіювання: від проголошення незалежності України до сьогодення.....	552

Розділ 10. Конституційно-правова детермінація квазілобіювання в Україні..... 565

§ 1. Суб'єктно-діяльнісні ознаки квазілобіювання в Україні.....	565
§ 2. Конституційно-правова неурегульованість правотворчого процесу як підґрунтя для квазілобіювання в Україні.....	577
§ 3. Об'єктно-діяльнісні ознаки квазілобіювання в Україні.....	582
§ 3.1. Органи судової влади – об'єкти квазілобіювання в Україні.....	588
§ 4. Позитивні тенденції у розвитку українського лобіювання.....	599

Розділ 11. Проблеми та перспективи конституційно-правового регулювання лобіювання в Україні..... 607

§ 1. Конституційно-правове підґрунтя для здійснення лобіювання в Україні.....	607
§ 2. Законодавство України про лобіювання.....	627
§ 3. Субсидійовані форми регулювання лобіювання в Україні.....	637

Висновки до Частини V..... 642

Післямова..... 645

Список використаних джерел	659
<i>ДОДАТОК I. Інтернет-ресурси з лобіювання</i>	<i>698</i>
<i>ДОДАТОК II. Проект Закону України «Про лобіювання»</i>	<i>702</i>
Предметний покажчик	730

Наукове видання

Нестерович Володимир Федорович
кандидат юридичних наук

Конституційно-правові засади
інституту лобіювання:
зарубіжний досвід
та перспективи для України

Монографія

За редакцією автора

Технічні редактори *О.В. Буцко, М.О. Михайлюк*

Художній редактор *С.М. Топольськова*

Комп'ютерна верстка *В.Ф. Нестерович, О.В. Васильєва*

Фото автора *кореспондент журналу Верховної Ради України "Віче" О. Прокопчук*

Підписано до друку 18.10.2010.

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.

Друк RISO. Гарнітура Book Antiqua.

Ум. друк. арк. 47,0. Ум. фарбо-відб. 47,0.

Обл.-вид. арк. 43,71. Тираж 500 прим. Зам. № 47

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка

91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 2692 від 17.11.2006 р.

Нестерович В.Ф.

Н-56 Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України: Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 752 с. – Бібліогр.: С. 659 – 697. ISBN 978-966-2905-76-2

У монографії обґрунтовуються конституційно-правові засади інституту лобіювання крізь призму зарубіжного досвіду та можливості його використання в Україні. Досліджуються концептуальні підходи до розуміння інституту лобіювання, його конституційно-правове регулювання, конституційно-правові форми здійснення в США, Канаді, Німеччині, Великій Британії, Франції, деяких країнах Східної Європи на рівні Європейського Союзу та Ради Європи. Аналізується фактичний стан лобіювання в Україні, яке здебільшого має форму квазілобіювання та здійснюється в позаправовий, вузькогруповий та латентний спосіб. Даються конкретні практичні рекомендації щодо інституційного оформлення лобіювання в Україні.

Монографія має науково-практичне значення і може використовуватися для викладання навчальних курсів з конституційного права.

**УДК 342.531.41:328.184(73/4/477)
ББК 67.99 (4Укр)300**